

ΠΟΛΕΜΟΣ, ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

ά μέρος: το εργαστήρι κόσοφο, γιουγκοσλαβία

Ήδη από την προηγούμενη παρέμβασή μας για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, το '93-'94,* είχαμε επιχειρήσει να στρέψουμε την προσοχή των ενδιαφερομένων σ' αυτό που εξακολουθούμε να πιστεύουμε ότι είναι ο βασικός μοχλός της διαιώνισης του πολέμου σ' αυτήν την περιοχή: η εθνικιστική χειραγώγηση των κοινωνικών αγώνων και η ανάγκη βίαιης επέκτασης της καπιταλιστικής σχέσης. Η σύγκρουση στο Κόσοβο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν παράδειγμα (συμπύκνωση) της διαδικασίας εθνικοποίησης του κοινωνικού στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Η εθνικοποίηση ήταν με τη σειρά της η μορφή που αναγκάστηκαν να επιλέξουν οι εκεί φράξιες της αστικής τάξης για να προωθήσουν τη μεταρρύθμιση/απορύθμιση του αποτυχημένου τιτοϊκού μοντέλου ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης και των αγροτών —κάτι που τελικά έγινε μέσω του πολέμου. Στο Κόσοβο πήρε μπρος για πρώτη φορά η εθνικιστική πολεμική μηχανή, για να κροταλίσει εκκωφαντικά στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και να επιστρέψει πάλι στην αφετηρία της —αυτή τη φορά υπό την υψηλή επιτήρηση του διεθνούς κεφαλαίου και των στρατιωτικών και ιδεολογικών οργάνων του (NATO, ΟΗΕ, μη κυβερνητικές οργανώσεις). Αν ο πόλεμος αφορά την παλιά σύγκρουση βορράντου, το άλιτο αγροτικό ζήτημα, την πειθάρχηση του προλεταριάτου, τότε ο μικρο-χώρος Κόσοβο δεν αποτελεί παρά το πεδίο εκδίπλωσης μιας μόνο φάσης αυτού του πολέμου (που ίσως να μην είναι καν η τελική) και δε μπορεί να ειδωθεί παρά μόνο στο φως των συνολικών εξελίξεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία τις τελευταίες δεκαετίες.

Από την αρχή πάντως πρέπει να ομολογήσουμε ότι δε θα μπαίναμε καν στον κόπο να ξαναασχοληθούμε με τον πόλεμο στα Βαλκάνια αν δεν προϋποθέταμε ότι αρκετοί αναγνώστες αυτού του εντύπου δεν ανήκουν σ' αυτούς που πείθονται εύκολα από τα κάθε είδους λενινιστικά, αντιμπεριαλιστικά επιχειρήματα· ότι δεν ανήκουν σ' αυτούς που τρέχαν πίσω απ' όσους εκστομίζαν πέρσι σπαραξιάρδιες φιλοσερβικές ή φιλο-αλβανικές κορώνες.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΙ ΜΥΘΟΙ ΤΟΥ ΣΕΡΒΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Α, Λάζαρ, Κύριε της Σερβίας,
αυτό δεν έχει ξαναγίνει ούτε μπορεί να γίνει
ποτέ: να 'ναι μια γη κάτω από δυό αφέντες...
Έλα λοιπόν στην κοιλάδα του Κοσόβου να
χωρίσουμε τη γη με τα σπαθιά μας
(Ο οθωμανός σουλτάνος Μουράτ στο σέρβο πρίγκηπα Λάζαρ, σερβικό μεσαιωνικό επικό ποίημα)

Ω κόκκινη Κοσόβα,
θα λάμψεις μια μέρα μέσα από την κόκκινη ζεστή
κάννη του όπλου! Ο Azem Galica επιστρέφει στη
ζωή/ εκκαθαρίζουμε την καμμένη μας γη με αίμα!...
Σώζουμε την Κοσόβα και κάνουμε την Αλβανία περή-
φανη
(Διασκευασμένο παλιό τραγούδι, ένας από τους πατριω-
τικούς ύμνους του UCK)

Τα προγράμματα των βαλκανικών εθνικισμών και οι εθνικές ταυτότητες στην περιοχή σφυρηλατήθηκαν μέσα στο πλαίσιο δύο πολυεθνικών αυτοκρατοριών -

της Οθωμανικής και της Αυστροουγγρικής- την εποχή της παρακμής τους. Και από την αρχή είχαν ν' αντιμετωπίσουν το πρόβλημα των διφορούμενων ταυτοτήτων που είχαν δημιουργήσει οι διοικητικές διαιρέσεις κατά θρήσκευμα (Οθωμανική Αυτοκρατορία) ή κατά φέουδα (Αυστροουγγρική). Στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ παγκόσμιου τα εθνικιστικά κινήματα και οι ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί κατάφεραν να διαλύσουν τις ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες αλλά στάθηκε αδύνατο να οικοδομήσουν μονοεθνοτικά κράτη. Ό, τι μπόρεσε να κατακτήσει δια της βίας ο κάθε εθνικός στρατός νομιμοποιήθηκε ή ξαναμοιράστηκε εκ των υστέρων από τις διεθνείς Συνθήκες και ονομάστηκε «εθνική επικράτεια» των νέων κρατών.

Έτσι, το Κόσοβο-Μετόχια, όπως το αποκαλούσαν οι σέρβοι εθνικιστές, ή Κοσόβα, όπως τ' ονομάζουν οι κατά πλειοψηφία αλβανοί κάτοικοι του, πρώτα κατελή-

* Όταν οι στρατοκράτες γίνονται ειρηνιστές (και τανάπαλιν), Τα Παιδιά της Γαλαρίας, νο. 4.

φθη δια της βίας από το σερβικό στρατό και έπειτα «παραχωρή-θηκε» επίσημα στη Σερβία με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Ο σερβικός στρατός που έθεσε τέρμα στην οθωμανική κυριαρχία στην περιοχή που εκτείνεται από το Κόσοβο και τα περίχωρα της Σκόδρας ως τη Λίμνη Οχρίδα στη Δυτική Μακεδονία, φαντασιωνόταν ότι «απελευθέρωνε» την «ιερή γη» της «παλιάς Σερβίας». Όταν ο βασιλιάς Πέταρ μπήκε νικητής στο Ντετσάνι το 1913, άναψε το γιγάντιο κερί που σύμφωνα με το θρύλο θά 'ρχιζε πάλι να καίει όταν η εκδίκηση για την ιστορική ήττα του 1389 από τους τούρκους θά' χε πια ολοκληρωθεί.

Ο βασικότερος λόγος που το Κόσοβο παρά τη δημογραφική του σύνθεση, δεν ενσωματώθηκε στο νέο αλβανικό κράτος του 1913 ήταν η καθυστερημένη εμφάνιση των αλβανών στην ανταγωνιστική εθνικιστική κούρσα του 19ου αιώνα. Το αλβανικό εθνικιστικό κίνημα ξεκινά στο Κόσοβο με τη διακήρυξη της Λίγκας του Πρίζεν το 1878, αντιδρώντας στις εδαφικές διεκδικήσεις της Σερβίας στο βορρά και της Ελλάδας στο νότο. Δε θα βρεις εν τούτοις ποτέ την πλήρη στήριξη είτε των αγροτικών κοινοτήτων στις οποίες κυριαρχεί η θρησκευτική μουσουλμανική ταυτότητα είτε των ηγετικών αλβανικών στρωμάτων που δεν αποσκοπούν τόσο στο σχηματισμό αυτόνομης αλβανικής κυβέρνησης όσο στην αναβάθμιση της προνομιούχας θέσης τους στα πλαίσια μιας μεταρρυθμισμένης οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Την επαύριο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, το 1918, οι αλβανοί του Κοσόβου, καθώς και όλες οι εθνότητες της νότιας Σερβίας και της Μακεδονίας εντάσσονταν στο «Βασίλειο των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων» —ένα κράτος που το 1929, μετά τη διάλυση της βουλής από το σέρβο βασιλιά Aleksandar, παίρνει επισήμως το όνομα «Γιουγκοσλαβία». Αν και είχε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '20 εξελιχθεί σε μια κατά βάση σερβική μοναρχία, αυτό το νέο κράτος ήταν το αποτέλεσμα του **νοτιοσλαβικού** (γιουγκοσλαβικού) **αστικού πολιτικού προγράμματος**, της ενότητας δηλαδή των νότιων σλάβων· ενός προγράμματος που στις αρχές του αιώνα επικράτησε των επιμέρους νοτιοσλαβικών ανεξαρτησιακών τάσεων καθώς επέτρεπε ταυτόχρονα σε σέρβους, κροάτες και σλοβένους να διατηρούν ζωντανό το στόχο της ολοκλήρωσης της «εθνικής απελευθέρωσής» τους

στα πλαίσια μιας ευρύτερης ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, επέτρεψε στη σερβική αστική τάξη να διατηρήσει ζωντανό το όραμα της «Μεγάλης Σερβίας», στους κροάτες ν' αποφύγουν την κατοχή της Ιστριας και της Δαλματίας από τα ιταλικά στρατεύματα και σ' όλους μαζί ν' αφομοιώσουν τις εργατικές και αγροτικές εξεγέρσεις και ν' αποκτήσουν ένα ρόλο μέσα στο νέο διεθνές εμπορικό και διακρατικό σύστημα. Εκείνη την εποχή, οι ένοπλες εξεγέρσεις των αλβανών κοσοβάρων ληστών (Kacaks), όπως ο Azem Galica, εναντίον του νέου σλαβικού κράτους ήταν διαρκείς. Οι πρώτες αλβανικές κυβερνήσεις όχι μόνο στάθηκαν ανίκανες να βοηθήσουν τις εξεγέρσεις, απορροφημένες από την προσπάθεια για διεθνή αναγνώριση των συνόρων του αλβανικού κράτους του 1913 (κάτι που τελικά κατόρθωσαν το Νοέμβριο του 1921), αλλά μάλιστα ήταν η κυβέρνηση του Αχμέτ Μπέη Ζόγου που βοήθησε το Βελιγράδι να καταστεί οριστικά στα μέσα της δεκαετίας του '20 την εξέγερση των Kacaks.

Την περίοδο του μεσοπολέμου το γιουγκοσλαβικό κράτος επιχείρησε (χωρίς επιτυχία) να σλαβοποιήσει το Κόσοβο μέσω του συστηματικού εξαναγκασμού των αλβανών σε μετανάστευση, την εγκατάσταση 40.000 σέρβων και μαυροβούνιων αγροτών και την υποχρεωτική χρήση της σερβο-κροατικής γλώσσας σ' όλα τα σχολεία.¹

Η εισβολή των δυνάμεων του Άξονα το 1941 διέκοψε αυτή τη διαδικασία. Καθώς η στρατηγική των φασιστών προέβλεπε τη δημιουργία προσκείμενων στον Άξονα καθεστώτων, μέσω της ενίσχυσης των «αδικημάτων», οι φασίστες έγιναν δεκτοί από τους αλβανούς ως απελευθερωτές, όπως έγινε και πρόσφατα με το NATO. Η «Μεγάλη Αλβανία» που δημιούργησαν οι Ιταλοί, αποδίδοντας το Κόσοβο και τη Δυτική Μακεδονία στο (υπό το δικό τους έλεγχο) αλβανικό κράτος, διέθετε ενιαία διοίκηση, σχολεία και μέσα ενημέρωσης που χρησιμοποιούσαν μόνο την αλβανική γλώσσα. Η αλβανική μονάδα των SS με την επωνυμία «Σκεντέρμπεης» ανέλαβε την εθνική εκκαθάριση του Κοσόβου σφάζοντας αδιάκριτα σέρβους και μαυροβούνιους και κατορθώνοντας να εκδώξει 10.000 σλαβικές οικογένειες από την περιοχή.

Με την αποχώρηση των δυνάμεων του Άξονα στα τέλη του '44 κατέφτασαν οι παρτιζάνοι του Τίτο, που ανακατέλαβαν την

¹ Όπως αποδεικνύεται από την ταυτόχρονη προσπάθεια αφομοίωσης των ορθόδοξων σλαβο-μακεδόνων εκείνη την εποχή, από τη χρησιμοποίηση Βόσνιων μουσουλμάνων δασκάλων στα νέα σλαβόφωνα κρατικά σχολεία στο Κόσοβο και από τη συνέχιση της νόμιμης λειτουργίας των κατηχητικών μουσουλμανικών σχολείων, για το κράτος δεν έμπαινε κανένα ζήτημα σύγκρουσης με το μουσουλμανισμό. Βασικός στόχος της πολιτικής της, κατά βάση σερβικής, κρατικής γραφειοκρατίας στις νότιες περιοχές ήταν η ενίσχυση των συνόρων του νέου κράτους και η διάλυση της λαϊκής βάσης των αποσχιστικών κινημάτων μέσω του εποικισμού και της αρπαγής της γης των ντόπιων χωρικών.

περιοχή και επέβαλαν στρατιωτικό νόμο μέσα στο 1945. Οι προηγούμενες προσπάθειες των παρτιζάνων να στρατολογήσουν τους κοσοβάρους αλβανούς στο αντιφασιστικό κίνημα είχαν στεφθεί με πλήρη σχεδόν αποτυχία. Έτσι ο στρατιωτικός νόμος ήρθε σαν άμεση απάντηση στη στάση ενός «απειλητικού», όπως θεωρήθηκε, πληθυσμού που όχι μόνο είχε συμμαχήσει με τον Άξονα, αλλά εξακολουθούσε με διάφορες αντάρτικες ομάδες ν' αρνείται να ενσωματωθεί στη νέα Γιουγκοσλαβία.²

ΟΙ «ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΕΣ» ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Ο αντιφασιστικός συνασπισμός, δηλαδή οι παρτιζάνοι ήγέτες που συναντήθηκαν στο Μπίχατς το Νοέμβρη του 1942 για να σχηματίσουν το Αντιφασιστικό Συμβούλιο για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας, ήταν η μόνη πολιτική δύναμη που αφ' ενός μεν δε συνεργάστηκε με τον Άξονα, σε αντίθεση με τους αλβανούς φυλάρχους, τους κροάτες Ουστάζι και τους σέρβους Τσέτνικς και αφετέρου ήταν πολυεθνική υποστηρίζοντας την ενότητα και την ισότητα όλων των εθνοτήτων. Γ' αυτό κατάφερε να στρατολογήσει στον «εθνικοαπελευθερωτικό» στρατό του τους αγρότες της Σερβίας, της Βοσνίας και της Κροατίας που είχαν εξεγερθεί το 1941 ενάντια στο φασιστικό κράτος των Ουστάζι και τους σέρβους δοσίλογους.

Μέσα απ' αυτή τη συνάθροιση των αντιφασιστικών δυνάμεων που έσπευσαν προς υπεράσπιση του υπερεθνικού κεφαλαίου (δηλαδή του Γιουγκοσλαβικού κεφαλαίου) διαμορφώθηκε η μεταπολεμική άρχουσα τάξη. Κυρίαρχο μέσα στο Αντιφασιστικό Συμβούλιο ήταν το σταλινικό, γνωστό και ως «κομμουνιστικό», κόμμα. Η πολιτική αυτού του «κομμουνιστικού» κόμματος απέναντι στο εθνικό ζήτημα είχε περάσει προπολεμικά από διάφορες φάσεις. Από την ίδρυσή του το 1919 ως το 1923 υποστήριζε βασικά τη σερβική ερμηνεία του γιουγκοσλαβικού πολιτικού προγράμματος, ότι δηλαδή οι σέρβοι, οι κροάτες και οι σλοβένοι είναι ένα ενιαίο αλλά τρισονόματο έθνος με κοινή γλώσσα, και συνηγορούσε υπέρ ενός συγκεντρωτικού αστικού κράτους, το οποίο θεωρούσε «ιστορικά προοδευτι-

κό». Η περίοδος 1923-28 χαρακτηρίστηκε από την εσωτερική διαμάχη μεταξύ της «δεξιάς» που συνέχιζε να υποστηρίζει την παλιά γραμμή του κόμματος και της «αριστεράς» που υποστήριζε τη λενινιστική αρχή του «δικαιώματος των εθνών στην αυτοδιάθεση» και τη συνεργασία με κροατικά και αλβανο-κοσοβάρικα εθνικιστικά κόμματα. Το 1928, με την επικράτηση της «αριστερής» φράξιας, έγινε δεκτή η επιταγή της Γ' Διεθνούς για σπάσιμο της Γιουγκοσλαβίας σε ανεξάρτητα, ομογενοποιημένα έθνη-κράτη. (Αυτό περιελάμβανε την παράδοση στην Αλβανία όλων των περιοχών στις οποίες κυριαρχούσε το αλβανικό στοιχείο).³ Το 1934 όμως, με τη στροφή της Κομιντέρν προς τη δημιουργία Λαϊκών Μετώπων ενάντια στο φασισμό, το κόμμα, στην προσπάθειά του ν' αναχαιτίσει τις ακροδεξιές αποσχιστικές τάσεις στην Κροατία, επανήλθε στην προηγούμενη θέση του ότι «το εθνικό ζήτημα θα μπορούσε να λυθεί επιτυχώς μέσα στα πλαίσια του γιουγκοσλαβικού κράτους».⁴ Τελικά, ήταν μέσα στη δίνη του αντιφασιστικού αγώνα που διαμορφώθηκε απ' το κόμμα η φεντεραλιστική ερμηνεία του γιουγκοσλαβικού πολιτικού προγράμματος. Το νέο πρόγραμμα προέβλεπε μια μοντέρνα, πιο ανεξάρτητη -σε αντίθεση με το καθεστώς του μεσοπολέμου- μορφή καπιταλιστικής δικτατορίας, απαλλαγμένη από την εξουσία του ξένου κεφαλαίου και των γαιοκτημόνων. Για ν' αποφύγει τη σύγκρουση με τους αγρότες που συνεπάγεται κάθε απόπειρα εκτεταμένης κολλεκτιβοποίησης της γης και για να προωθήσει την πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο και τη νομιμοποίηση της αστικής τάξης σε τοπικό-εθνικό επίπεδο (επιλογή πρώτης προτεραιότητας σ' ένα τόσο πολυεθνικό/πολυυπολιτισμικό κράτος), το κόμμα, λίγα χρόνια μετά την κατάληψη της εξουσίας, εγκατέλειψε τη σταλινική στρατηγική του απόλυτου κεντρικού σχεδιασμού και εισήγαγε ένα σύστημα που συνδύαζε το αστυνομικό μονοκομματικό κράτος με την αγροτική μικροδιοκτησία, την αυτοδιαχείριση των επιχειρήσεων και τον περιορισμένο έλεγχο πάνω στη λειτουργία του νόμου της αξίας.

Την πρώτη περίοδο της πιο συγκεντρωτικής κρατικοκαπιταλιστικής ανάπτυξης (που, περνώντας από διαδοχικές φάσεις χαλάρωσης, διαρκεί ως τα μέσα της δεκαετίας του '60), η διαχείριση του εθνικού ζητήματος στη χώρα εστιάζεται σε τρία βασικά σημεία:

² Για τις «δεξιές» αντάρτικες αλβανικές ομάδες στο Κόσοβο εκείνη την εποχή βλ. Miranda Vickers, Kosovo: Between Serb and Albanian (Λονδίνο, 1998).

³ Βλ. Sabrina P. Ramet, Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991, κεφ. 3 «Yugoslav Nationalities policy».

⁴ Ramet, στο ίδιο, σελ. 49.

—τη συγκρότηση των καταστατικών του νέου κράτους «λαών» (σέρβοι, κροάτες, σλοβένοι και μαυροβούνιοι) εντός των ιστορικών διοικητικών ορίων τους·

—την προσθήκη σ' αυτούς, για πρώτη φορά, των μακεδόνων, με επίσημη αναγνώριση της γλώσσας τους·

—τη συγκρότηση της Βοσνίας σε διακριτή πολιτική οντότητα, με την ελπίδα αυτή, η πιο πολυεθνική απ' όλες της δημοκρατίες, να γίνει το εργαστήρι τη νέας «σοσιαλιστικής» γιουγκοσλαβικής ταυτότητας.

Οι αλβανοί του Κοσόβου, για πρώτη φορά, αναγνωρίζονται τουλάχιστον σαν διακριτή εθνική ομάδα, επιτρέπεται η διδασκαλία της αλβανικής στα δημοτικά σχολεία και εμποδίζεται η επιστροφή των εκτοπισμένων κατά τη διάρκεια του πολέμου σερβικών πληθυσμών. Παρόλα αυτά, το νέο Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της

Γιουγκοσλαβίας (1946) ξανάκανε το Κόσοβο απλή περιφέρεια της Σερβίας και μόλις το 1959 οι αλβανοί προβιβάστηκαν από «μειονότητα» σε «εθνότητα». Κάτω από την καθοδήγηση του πανίσχυρου Αλεξάντερ Ράνκοβιτς, του σέρβου ομοσπονδιακού υπουργού εσωτερικών, που πίστευε ότι η αυστηρή επιτήρηση ήταν η καλύτερη μέθοδος διακυβέρνησης του Κοσόβου, οι κυβερνητικοί, κομματικοί και αστυνομικοί μηχανισμοί της περιοχής επανδρώθηκαν κυρίως από σέρβους και μαυροβούνιους. Η οργανωμένη αλβανική αντίσταση συνεχίστηκε. Το χειμώνα του 1956 κατασχέθηκαν 9.000 πυροβόλα όπλα και την αμέσως επόμενη χρονική περίοδο έγιναν δεκάδες συλλήψεις και απαγγέλθηκαν σε συλληφθέντες κατηγορίες για κατασκοπεία και εθνικιστική δράση.

(Εκείνη την εποχή, το 1958, συνελήφθη και φυλακίστηκε για πρώτη φορά ο εμβερικός εθνικιστής Αντέμ Ντεμάτσι, γνωστός μετέπειτα και ως ο «Μαντέλα του Κοσόβου»).

Το Κόσοβο, λόγω των μεταλλευμάτων του είχε τις προϋποθέσεις να γίνει μια από τις πιο εύπορες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας, αλλά οι οικονομικές αποφάσεις του Βελιγραδίου, έχοντας κυρίως πολιτικά κίνητρα, περιορίστηκαν σε επενδύσεις στην παραγωγή πρώτων υλών για τις βιομηχανίες των Δημοκρατιών.

Σ' αυτή την περιοχή της Γιουγκοσλαβίας, τη φτωχότε-

ρη, αρχίζουν να γίνονται κάποιες επενδύσεις μόνο κατά το τέλος της δεκαετίας του '50.

ΟΙ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ '60 ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Για ν' αυξήσει την παραγωγικότητα της εργασίας (αιώνιο πρόβλημα των ανατολικών «σοσιαλιστικών» κρατών), για να μειώσει τους μισθούς και τις «πολιτικές» θέσεις εργασίας, η ομο-

σπονδιακή κυβέρνηση κατάργησε το 1963 το Γενικό Ταμείο Επενδύσεων, αποκέντρωσε την επενδυτική πολιτική και αναβάθμισε το ρόλο των τραπεζών και την αυτονομία αποφάσεων της κάθε επιχείρησης, χαλαρώνοντας έτσι τον κεντρικό έλεγχο πάνω στον καθορισμό των τιμών και τη διάθεση των πιστώσεων. Αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών ήταν η άξινη των τάσεων άνισης ανάπτυξης μέσα στη χώρα και η πόλωση Βορρά-Νότου. Εγκαινιάστηκε έτσι ένα ατέλειωτο παιγνίδι διαπραγματεύσεων εντός των κρατικών θεσμών σχετικά με την κατανομή των αναδιανεμητικών δαπανών και τη συνεισφορά της κάθε δημοκρατίας στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό. Οι συνέπειες της οικονομικής αποκέντρωσης θα γίνουν περισσότερο αισθητές στο Νότο όπου οι «πολιτικές επιχειρήσεις» -που τα εμπορεύματά τους προορίζονται για την εσωτερική αγορά της Γιουγκοσλαβίας και υφίστανται διοικητικά μειωμένες τιμές- αδυνατούν να γίνουν περισσότερο παραγωγικές και ανταγωνιστικές και ν' αποκτήσουν πιστώσεις από το τραπεζικό σύστημα με αποτέλεσμα να εξαρτώνται από τους πόρους που μπορούσαν ν' αποκομίζουν από το «Ομοσπονδιακό Ταμείο Πιστώσεων για την Οικονομική Ανάπτυξη των Λιγότερο Αναπτυγμένων Περιοχών». Από τη δεκαετία του '60, όχι μόνο οι φράξιες της αστικής τάξης αρχίζουν να συγκροτούνται εξ ολοκλήρου πια σε τοπική-εθνική βάση αλλά και οι εργατικοί αγώνες, που στρέφονται ενάντια στην άνιση κατανομή των εισοδημάτων και τη σύνδεση μισθού-παραγωγικότητας, αυτοπεριορίζονται σε τοπικό-εθνικό επίπεδο. Στο νότο, για παράδειγμα, όταν οι εργάτες θέτουν το ζήτημα της διαφοράς των μισθών τους μ' αυτούς των (πιο εκμεταλλευόμενων άρα και πιο καλοπληρωμένων) εργατών στο Βορρά, το κάνουν συχνά μέσω των τοπικών πολιτικών θεσμών διαμεσολάβησης. Επιπλέον, η φιλελευθεροποίηση προκάλεσε

εντάσεις ανάμεσα στα στελέχη του κόμματος, τους «φιλελεύθερους» του βορρά και τους «συντηρητικούς» της ομοσπονδιακής ηγεσίας του Βελιγραδίου. Οι εθνικιστικές εξεγέρσεις στην Πρίστινα το '68 και στην Κροατία το '71-'72 αποκάλυψαν το μέγεθος του ταχέως μετασχηματισμού των ταξικών και οικονομικο-πολιτικών συγκρούσεων σε εθνικιστικές διαμάχες — μια διαδικασία που με βάση τα όσα προείπαμε δεν είναι καθόλου ανεξήγητη.

Σ' αυτήν την περίοδο που διαδέχτηκε τον αρχικό συγκεντρωτισμό, ο τρόπος διαχείρισης του εθνικού ζητήματος αλλάζει. Εγκαταλείπεται η ιδέα της οικοδόμησης μιας γιουγκοσλαβικής ταυτότητας και μιας «κοινής κουλτούρας», που, μόλις λίγα χρόνια πριν, θεωρούνταν σαν «απαραίτητο διεθνιστικό συμπλήρωμα της [κάθε επιμέρους] δημοκρατικής εθνικής συνείδησης».⁵ Το σύστημα διακυβέρνησης γίνεται πραγματικά ομοσπονδιακό και αποκεντρωτικό και εστιάζεται περισσότερο στην εξισσορροπητική αλληλοεξουδετέρωση των ανταγωνιστικών εθνικιστικών τάσεων.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΛΒΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΟΒΟΥ

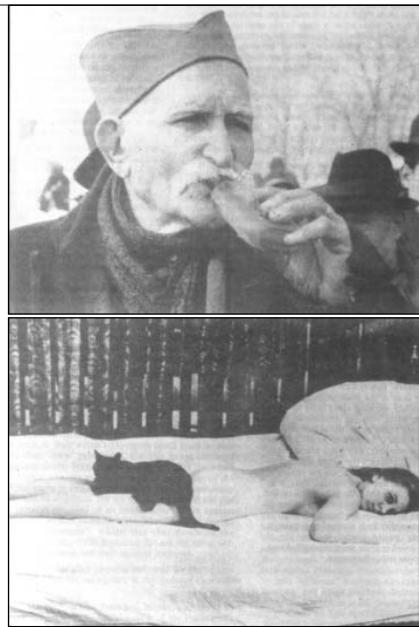
«Η περίπτωση του Κοσόβου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου επίλυσης των συγκρούσεων στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία: βάλε στη φυλακή τους [εθνικιστές] ταραχοποιούς αλλά ικανοποίησε τα μη διαλυτικά για την ομοσπονδία αιτήματά τους».

Sabrina Ramet

Η καταδίκη του Ράνκοβιτς για «παράνομες πρακτικές διακρίσεων» από την 6η Σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης «Κομμουνιστών» Σερβίας⁶ και η αποπομπή του (1966) δεν υπογραμμίζουν μόνο την οριστική ήττα των συγκεντρωτιστών αλλά ανοίγουν επίσης το δρόμο για αλλαγές στο Κόσοβο. Με διαδοχικές τροποποιήσεις του συντάγματος την περίοδο '68-'71, παραχωρήθηκαν στο Κόσοβο (όπως και στη Βοϊβοδίνα) κάποια προνόμια που απολάμβαναν οι Δημοκρατίες του κράτους: επιτράπηκε η ανάρτηση της αλβανικής σημαίας, δίπλα στη γιουγκοσλαβική, ιδρύθηκε αλβανόφωνο πανεπιστήμιο στην Πρίστινα το 1969, δημιουργήθηκαν αλβανικοί πολιτιστικοί θεσμοί και ενθαρρύνθηκαν οι πολιτιστικές ανταλλαγές με την Αλβανία. Στο Κόσοβο και στη Βοϊβοδίνα επιτράπηκε να εκδόσουν δικούς τους νόμους,

«Ο αυξανόμενα σχιζοειδής χαρακτήρας της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας απεικονίζεται στις δύο αυτές αντιθετικές φωτογραφίες: μοντερνισμός μαλακού πορνό και ένας αγρότης που πίνει κονιάκ», έγραφαν οι σύντροφοι που εκδόσαν την αγγλική μπροσούρα *Yugoslavery* το

1991. Λίγα χρόνια αργότερα θ' αποδεικνύταν ότι για να επιβληθεί τελικά ο μοντερνισμός έπρεπε οι «καθυστερημένοι» αγρότες (και όχι μόνο) να εξοντωθούν.

προσαρμοσμένους στο ομοσπονδιακό και το σερβικό σύνταγμα και να έχουν δικές τους ξεχωριστές αντιπροσωπείες στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Οι πολιτικές αυτές μεταρρυθμίσεις έβαλαν μπροστά μια κάποια διαδικασία εκμοντερνισμού στο Κόσοβο: αν και οι μεγάλες επενδύσεις ωφέλησαν περισσότερο τη βιομηχανία έντασης κεφαλαίου στη μεταλλουργία και την ενέργεια και δε δημιούργησαν πολλές νέες θέσεις εργασίας, εν τούτοις τόσο η αστυνομία όσο και η διοίκηση άνοιξαν τις πόρτες τους στους αλβανούς. Τα προνόμια των σέρβων στην απασχόληση έπαισαν, πράγμα που ανάγκασε πολλούς απ' αυτούς να μεταναστεύσουν. Η πολιτική και οικονομική ζωή στο Κόσοβο σταδιακά αλβανοποιήθηκε, αλλά ταυτόχρονα η αναπτυξιακή ψαλίδα μεταξύ αυτής της επαρχίας και της υπόλοιπης Γιουγκοσλαβίας, αντί να κλείνει, άνοιγε όλο και περισσότερο.

Το νέο γιουγκοσλαβικό σύνταγμα του 1974 κωδικοποίησε τις αλλαγές που γίνονταν στο πολιτικό πεδίο. Το Κόσοβο και η Βοϊβοδίνα μετατράπηκαν σε αυτόνομες «σοσιαλιστικές» επαρχίες της Σερβικής Δημοκρατίας, ισότιμες απ' όλες τις απόψεις με τις Δημοκρατίες της ομοσπονδίας, αλλά χωρίς να τις αναγνωρίζεται το δικαίωμα της απόσχισης. Έχουν, όπως και οι Δημοκρατίες, δική τους κεντρική τράπεζα και αστυνομική δύναμη, δικά τους εκπαιδευτικά και δικαστικά συστήματα. Σύμφωνα όμως με το νέο Σερβικό σύνταγμα της ίδιας χρονιάς, το πολιτικό τους καθεστώς ρυθμίζεται από τη Σερβία. Σ' ένα γενικότερο επίπεδο, το σύνταγμα του '74, με τις αλλαγές που προέβλεπε, προσπάθησε ν' αποκαταστήσει μια ισορροπία ανάμεσα στις απαιτήσεις των τοπικών

⁵ Βλ. το πρόγραμμα του κόμματος που εγκρίθηκε στο 7ο Συνέδριο της Λίγκας των «Κομμουνιστών» της Γιουγκοσλαβίας (1958).

⁶ Σύμφωνα με τα καθιερωμένα στην τότε Γιουγκοσλαβία οι εθνικιστές έπρεπε ν' αποκηρυχτούν από το «δικό τους» εθνικό τμήμα της Λίγκας των «Κομμουνιστών».

ηγεσιών, των βόρειων και νότιων εργατών και των διευθυντών επιχειρήσεων, αποκαθιστώντας μέσω των «κοινωνικών συμβολαίων» τον έλεγχο του κόμματος πάνω στην εξουσία του Χρήματος και τον καθορισμό των μισθών.

Όμως η ταυτόχρονη αποκέντρωση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας τελικά επέτεινε μέσα στη δεκαετία του '70 τις απαιτήσεις αντί να τις διευθετεί. Η αντιπολίτευση στο σύνταγμα του '74 δε, απ' όποια μεριά κι αν προερχόταν, ενσωμάτωνε όψεις της εθνικιστικής ιδεολογίας. Άλλα όσο ο έλεγχος πάνω στη λειτουργία του νόμου της αξίας συνέχιζε ν' ασκείται από κοινού απ' όλες τις εθνικές φράξεις της «κόκκινης μπουρζουαζίας», αυτό εμπόδιζε τις ανοιχτές αντιπαραθέσεις μεταξύ των πιο αναπτυγμένων περιοχών που ζητούσαν περισσότερη αποκέντρωση και οικονομία της αγοράς, των λιγότερο αναπτυγμένων που πίεζαν προς μια παρεμβατική πολιτική και της Σερβίας που επιθυμούσε την επιστροφή σε μια ισχυρή κεντρική κυβέρνηση.⁷ Η πολιτικο-κοινωνική κρίση της δεκαετίας του '80 έχει τις ρίζες της στην προβληματική διεθνοποίηση του γιουγκοσλαβικού κεφαλαίου τη δεκαετία του '70. Ο συμβιβασμός κεφαλαίου-εργασίας εντός της χώρας, συμβιβασμός που εμπόδιζε την ανταγωνιστικότητα των γιουγκοσλαβικών εμπορευμάτων στη διεθνή αγορά, δημιουργούσε επίσης την ανάγκη επιδότησης των προϊόντων από ένα αυξανόμενο ποσοστό εξωτερικού δανεισμού και έτσι το χρέος της χώρας το 1980 έφτασε το αστρονομικό ποσό των 14 δις δολαρίων. Η Γιουγκοσλαβία μπήκε στο ΔΝΤ και όταν τον επόμενο χρόνο απέσπασε ένα νέο δάνειο αυτό έγινε με όρους επιβολής ενός προγράμματος λιτότητας.

1981:
Η ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ
Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

κομμάτια μνήμης.

A : οι αλβανοί

1. Αντρας, 22 χρονών το 1981, γεννημένος σ' ένα χωριό κοντά στο Ουρδσεβατς, ζει τώρα στο Ουρδσεβατς

Οι πραγματικές διαδηλώσεις [στην Πρίστινα] άρχισαν στις 26 Μαρτίου. Ξεκίνησαν από το Πανεπιστήμιο. Οι καθηγητές, ο Azem Villasi και [άλλοι αλβανοί] πολιτικοί πρόσωποι ήταν στα ματήσουν. Δεν ήμουν οργανωτής των διαδηλώσεων, αλλά συμμετείχα. Υπήρχαν τρεις πλευρές στα αιτήματά μας: μια οικονομική... μια πολιτική, [με έμφαση] στο τι κάνουν [στους αλβανούς] οι μακεδονικές και σερβικές αρχές· και μια εθνική πλευρά- Θέλαμε να πούμε ότι ξέραμε ότι είμαστε αλβανοί. Υπήρχαν κάποιες θεωρίες τότε ότι οι αλβανοί δεν είναι έθνος... Οι πολιτικοί προσπαθούσαν να μας πείσουν ότι κάναμε λάθος.

[Μετά από 3 ή 4 ώρες συνομιλιών με τους πολιτικούς] καταλάβαμε ότι οι πολιτικοί που σίχαν έρθει [στις διαδηλώσεις] σίχαν έρθει [μόνο] για να μας πείσουν ότι αν δε σταματούσαμε θα χρησιμοποιούσαν αστυνομική βία. Η οργή του κόσμου όλο και μεγάλωνε. Κανείς δεν έλεγε «Δημοκρατία του Κόσοβου» πριν από εκείνη τη στιγμή... Θέλαμε να μιλήσουμε σε [πολιτικούς] ψηλά [στην] πολιτική δομή. Δεν ήρθαν -ήταν απασχολημένοι με το να κάνουν σκυταλοδρομία με το ραβδί για τα γενέθλια του Τίτο*. [Ξαφνικά] δόθηκε η διαταγή να ρίξουν [δακρυγόνα]. Υπήρχαν περίπου χίλιοι φοιτητές τότε. Μερικοί τρέχαν στη βόρεια πλευρά της φοιτητικής λέσχης· κάποιοι άλλοι τρέχαμε σ' ένα από τα φοιτητικά κτίρια, το νούμερο 4. [Η αστυνομία] μας περικύλωσε. Ρίξαν δακρυγόνα μέσα στα δωμάτια και όταν βγήκαμε έξω μας κτύπησαν ακόμα περισσότερο. Δες μπορούσες να γλυτώσεις...

Η διεθνής κοινότητα νόμιζε ότι όλα ήταν Ο.Κ. στη Γιουγκοσλαβία. Έπρεπε να βρούμε έναν τρόπο να τους δείξουμε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά... Είπαμε στον κόδμο ότι ο αλβανικός λαός ήταν μοιρασμένος και τους πείσαμε ότι το κομμουνιστικό καθεστώς ήταν επιθετικό. Ήταν η πρώτη αντικομμουνιστική διαδήλωση στην Ευρώπη.

*[νεαροί μετέφεραν ένα ραβδί από πόλη σε πόλη σε μια γιγάντια σκυταλοδρομία σ' όλη τη Γιουγκοσλαβία, που ολοκληρώνταν στις 25 Μαΐου, στα γενέθλια του Τίτο, ημέρα εθνικής γιορτής].

2. Αντρας, 15 χρονών το 1981, γεννημένος στην Πρίστινα, ζει στην Πρίστινα

Ήμουν στο γυμνάσιο όταν είδα το πλήθος να φωνάζει και την αστυνομία να ρίχνει δακρυγόνα, αλλά δεν πήρα μέρος στη διαδήλωση. Φοβόμουν. Νομίζω ότι ο στόχος ήταν ν' αποσκιτεί το Κόσοβο απ' τη Σερβία. Αυτές οι διαδηλώσεις με επιρρέασαν δυναμώνοντας τις πολιτικές μου αντιλήψεις. Όλα άλλαξαν για τους νέους. Έπρεπε να σοβαρευτούμε πολύ γρήγορα. Τέρμα τα σπόρ, τα κλαμπ, οι ξένοιαστες βόλτες. Λυπάμαι όσους είναι νεότεροι μου γιατί εγώ [τουλάχιστον] έζησα λίγο σαν παιδί.

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ

ΤΟΥ 1981:

ΑΔΙΟΡΙΣΤΟΙ ΉΤΑΝΕ ΚΙ' ΑΥΤΟΙ

Παρότι από τη δεκαετία του '60 και μετά, το μεγαλύτερο μέρος των πιστώσεων που διέθετε το «Ομοσπονδιακό Ταμείο για την Οικονομική Ανάπτυξη των Λιγότερο Αναπτυγμένων Περιοχών» κατέληγε στο Κόσοβο, οι αλβανοί που αποτελούσαν, το 1980, το 92% των

⁷ Η θέση της Σερβίας είχε τη δική της ιδιομορφία. Αν και δεν ήταν αναπτυγμένη περιοχή συνεισέφερε, μερικές φορές περισσότερο κι από τις βόρειες Δημοκρατίες, στο ομοσπονδιακό ταμείο για την ανάπτυξη του νότου, ενώ καθώς δεν ανήκε στις «λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές» δεν έπαιρνε τίποτα απ' αυτό.

εργαζομένων που απασχολούνταν στο δημόσιο τομέα (τη στιγμή που το ποσοστό τους στον πληθυσμό της επαρχίας ήταν τότε 77%), ελάχιστες δουλειές μπορούσαν να βρουν έξω από αυτόν. Ποιά ήταν η αιτία; Τα χρήματα που δίνονταν από το «Ομοσπονδιακό Ταμείο» δεν επενδύονταν σε βιομηχανικές μονάδες έντασης εργασίας ούτε σε επιχειρήσεις προσανατολισμένες στις εξαγωγές αλλά χρησιμοποιούνταν, μέσω τοπικών κομματικο-πολιτικών διαύλων, σαν επιδότηση των αντιπαραγωγικών θέσεων εργασίας στο δημόσιο και για την λειτουργία ενός πανεπιστημού προσανατολισμένου στις θεωρητικές σπουδές.⁸ Το 1981 ο φοιτητικός πληθυσμός της Πρίστινα υπερέβαινε τις 20.000 -το μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών σ' όλη τη χώρα- αλλά είχε ελάχιστες πιθανότητες καριέρας σε μια επαρχία που έφτασε να χαρακτηρίζεται στις αρχές της δεκαετίας του '80 από το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στη Γιουγκοσλαβία: 27,5% έναντι μόλις 2% στη Σλοβενία. Μάλιστα το 70% των ανέργων ήταν κάτω των 25 χρονών.

Η δυσαρέσκεια στο Κόσοβο σιγόβραζε καθ' όλη τη δεκαετία του '70. Σύμφωνα με τις ανακοινώσεις των ομοσπονδιακών αρχών, την περίοδο 1974-81 διαλύθηκαν από την αστυνομία επτά αλβανικές εθνικοπελευθερωτικές, κυρίως Μ-Λ, οργανώσεις στο Κόσοβο και δύο στη Μακεδονία, ενώ περισσότερα από 600 άτομα συνελήφθησαν και κατηγορήθηκαν για προπαγάνδα υπέρ της απόσχισης των αλβανόφωνων περιοχών. Το πανεπιστήμιο της Πρίστινα υπήρξε το φυτώριο των νέων αλβανικών εθνικιστικών οργανώσεων, ο χώρος όπου -βοηθούντος και του νέου διαμεσολαβητικού του ρόλου ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο, το μοντέρνο και την παράδοση- το παραδοσιακό πλαίσιο αναφοράς στην πατριαρχική οικογέ-

3. Αντρας, 20 χρονών το 1981, γεννημένος στην Πρίστινα, ζει στην Πρίστινα

Ήμουν φοιτητής τότε και πήρα μέρος στις διαδηλώσεις. Κανείς δεν ήξερε ποιος ηγούνταν των διαδηλώσεων. Άκουσα ότι υπήρχαν κάποιες διαμαρτυρίες σχετικά με το φαγητό [στο πανεπιστήμιο]... [Στις μετέπειτα διαδηλώσεις] υποστηρίζαμε μια «Δημοκρατία του Κοσόβου». Νομίζω πως για κάποιους ο στόχος της διαδηλώσης ήταν ανεξαρτησία του Κοσόβου και ένωση με την Αλβανία. Αυτά τα γεγονότα ενθάρρυναν την αφύπνιση της [αλβανικής] εθνικής συνείδησης. Είμαι εθνικιστής και αισθάνομαι πολύ περήφανος γι' αυτό.

4. Αντρας, 17 χρονών το 1981, γεννημένος στην Πρίστινα, ζει στην Πρίστινα

Πήγαινα στο γυμνάσιο και είδα το πλήθος και την αστυνομική βία. Πήρα μέρος και μίσοσα την αστυνομία τότε. Ένιωσα ωραία όταν μας κυνηγούσε η αστυνομία. Μετά το θάνατο του Τίτο κανείς δεν ένιωθε σίγουρος πια να ζει στην πρώην Γιουγκοσλαβία και ο κόσμος γυρνούσε στις εθνικές του ρίζες. Ο στόχος των διαδηλώσεων ήταν να δείξουν ποιος είναι ποιος, να δείξουν ποιος ανήκε σε ποια εθνικότητα. Πάντα θεωρούσα τον εαυτό μου πρώτα απ' όλα αλβανό, αλλά οι διαδηλώσεις μ' έκαναν να σκεφτώ περισσότερο τι σημαίνει αυτό και τι μπορώ να κάνω για το λαό μου.

5. Αντρας, 14 χρονών το 1981, γεννημένος στο Πετρόβικο, ζει στην Πρίστινα

Πήγαινα στο γυμνάσιο και δε συμμετείχα γιατί ήμουν μικρός. Είδα το πλήθος να το κτυπάει η αστυνομία και άκουγα τις φωνές. [Τότε] νόμιζα ότι οι φοιτητές ξεκίνησαν τις διαδηλώσεις, αλλά τώρα ξέρω ότι ο στόχος ήταν η ανεξαρτησία του Κοσόβου. Από τότε το κάσμα μεταξύ σέρβων και αλβανών μεγάλωσε. Έκαστα τους φίλους μου που είναι τώρα απ' την άλλη πλευρά.

B: οι σέρβοι

1. Γυναίκα, 11 χρονών το 1981, γεννημένη στην Πρίστινα, ζει στην Πρίστινα

Ήμουν σπίτι όταν γίνονταν οι διαδηλώσεις το 1981. Φοβήθηκα. Εβλεπα τα τακτάκια απ' το παράθυρό μου και πως οι διαδηλωτές έτρεχαν να κρυφτούν απ' τα δακρυγόνα. Ένιωθα χαμένη. Δεν ήξερα τι συνέβαινε. Οι διαδηλώσεις ήταν στην αρχή φοιτητικές και μετά πολιτικές. Πρώτα, ζήτησαν καλύτερες συνθήκες για τους φοιτητές και μετά να γίνει το Κόσοβο Δημοκρατία. Τώρα δε διαδηλώνουν πια αλλά τίποτα δεν έχει αλλάξει. Έκω κάποιες αναμνήσεις από αυτήν την περίοδο που επηρέασε τη ζωή μου. Μετά τις διαδηλώσεις πληγώθηκα πολύ που τα αλβανόπουλα στη γειτονιά απαγορεύστηκαν να κάνουν παρέα μαζί μας. Η μάνα τους το απαγόρευε.

2. Γυναίκα, 26 χρονών το 1981, γεννημένη στην Κοσόβοκα Μιτροβίτσα, ζει στο Νόβι Σαντ

Ήμουν στην Μιτροβίτσα τότε και επέζησα μετά τις διαδηλώσεις. Είδα τόσο πολύ μίσος στα πρόσωπα [των αλβανών] και δε μπορούσα να καταλάβω από που προερχόταν. Μεγάλωσαν με λάθος τρόπο ή παρασύρθηκαν; Δεν είχαμε όλοι διδαχτεί ότι έπρεπε να ζήσουμε μαζί; Πληγώθηκα πολύ και απογοητεύτηκα και, δυστυχώς, αυτό με έκανε να τους μισήσω που με πρόδωσαν.

Δε μπορούσα να καταλάβω τον πραγματικό λόγο που δεν ήθελαν να ζουν μαζί μας πιά. Πιθανόν επειδή οι αλβανοί είκαν όλα τα δικαιώματα τότε, όλη την εξουσία. Λένε, «δώσε σε κάποιον εξουσία να δεις ποιος είναι»,

και έτοις έγινε.

Απλά ένιωσαν

veia

άρχισε να μετα-

μορφώνεται σ' ένα

μοντέρνο εθνικό σχέδιο, σύμφω-

να με το οποίο η άνεργη φοιτητική διανόηση και οι μοντέρνες ελίτ της πόλης

γίνονται οι αυτοδιοισμένοι εθνικοί ηγέτες του «καταπιεσμένου και μαχόμενου για την απελευθέρωση έθνους».

Στις 11 Μαρτίου 1981 η συσσωρευμένη δυσαρέσκεια αρχίζει να εκρήγνυται με τον πιο δυναμικό τρόπο. 2.000 περίπου φοιτητές του πανεπιστημίου της Πρίστινα διοργάνωσαν πορεία διαμαρτυ-

⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οικονομική κατάσταση στο Κόσοβο βλ. παρακάτω Julie Mertus και Gramoz Pashko.

ρίας για την κακή ποιότητα του φαγητού και τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης στους κοιτώνες της φοιτητικής εστίας. Η αστυνομία προσπάθησε να διαλύσει τους διαδηλωτές και έτσι άρχισαν οι πρώτες οδομαχίες. Οι διαδηλώσεις επαναλήφθηκαν στο Πρίζεν και στην Πρίστινα στις 25 και 26 Μάρτη. Οι συγκρούσεις μεταξύ των διαδηλωτών και της αστυνομίας ήταν περισσότερο βίαιες αυτή τη φορά με αποτέλεσμα 35 τραυματίες και 21 συλλήψεις. Μαζί με τα κοινωνικο-πολιτικά αιτήματα («Βελτιώστε τις συνθήκες διαβίωσης των φοιτητών και των εργατών», «σταματήστε την καταστολή, ελευθερώστε τους πολιτικούς κρατούμενους»), έκαναν την εμφάνισή τους εθνικιστικά συνθήματα όπως «το Κόσοβο στους κοσοβάρους», «είμαστε αλβανοί και όχι γιουγκοσλάβοι», «θέλουμε μια ενωμένη Αλβανία», κλπ. Στις νέες εξεγέρσεις που ξέσπασαν στις αρχές Απρίλη, οι ανθρακωρύχοι από ένα ορυχείο κοντά στην Πρίστινα και οι εργάτες του σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από τη γειτονική πόλη Obilić ενώθηκαν με τους φοιτητές. Οι νέες ταραχές εξαπλώθηκαν στο Ποντούγεβο, το Vucitrn, το Ουρόσεβατς και τη Κοσόβσκα Μιτροβίτσα («σταματήστε την εκμετάλλευση της Τρέπτσα», έλεγε ένα σύνθημα). Δεν υπήρξε σχεδόν κανένας δήμος του Κοσόβου που να έμεινε έξω από την εξέγερση. Η αλβανική κομματική ηγεσία της επαρχίας ζήτησε ενισχύσεις από το υπουργείο εσωτερικών. Ο ομοσπονδιακός στρατός και οι ειδικές μονάδες καταστολής κατέλαβαν όλη την επαρχία σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης απαγορεύοντας την κυκλοφορία στους δρόμους.

Παρόλα αυτά, η κατάληψη του πανεπιστημίου επαναλήφθηκε το Μάιο, δεκάδες εγκαταστάσεις και κτίρια επιχειρήσεων παραδόθηκαν στις φλόγες ενώ έγιναν σαμποτάζ ακόμη και σε

πολύ δυνατοί και ήθελαν τα πάντα αμέσως. Μπορείτε να δείτε μόνοι σας τι κατάφεραν έτοι... Στην πραγματικότητα αυτό το καθεστώς έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να κερδίζουν χρήματα με παράνομα μέσα. Η διαφθορά ήταν το μόνο πράγμα που κατάφερε το καθεστώς. Με πληγώντας το ότι οι σημερινές αρχές στο Κόσοβο [οι σερβικές] είναι επιθετικές με τον ίδιο τρόπο και ίσως περισσότερο προς τους αλβανούς απ' ό, τι οι αλβανικές αρχές ήταν προς τους σέρβους. Δεν πετυχαίνεις έτοι τίποτα.

Αυτές οι διαμαρτυρίες μ' επηρέασαν τόσο που έφυγα απ' τη Μιτροβίτσα. Πέρασα 30 χρόνια απ' τη ζωή μου εκεί. Προσπάθησα να το ξεχάσω. Είναι δύσκολο να μισείς μίσοσα αυτούς τους ανθρώπους γιατί με μίσοσαν. Γι' αυτό πήγα στο Κατσάκ [και μετά στο Νόβι Σαντ]. ήθελα να ξεφύγω απ' αυτό.

3. Γυναίκα, 9 χρονών το 1981, γεννημένη στην Πρίστινα, ζει στην Πρίστινα

Ημουν με την οικογένεια μου. Δεν είδα πολλά, μόνο τα τανκς να περνάνε μέσα απ' την πόλη, μικρές ομάδες διαδηλωτών με σημαίες κλπ. Ένιωθα περίεργα, πληνωμένη κατά κάποιον τρόπο. Δεν ήξερα πως να το αποδεχτώ.

Φώναζαν πολλά συνθήματα, αλλά κυρίως ζητούσαν να γίνει Δημοκρατία. Όσο θυμάμαι, την είκαν ανακρηύει κατά καιρούς, αλλά ποτέ επίσημα. Μερικοί άνθρωποι λένε ότι έτοι εφυροπλατείς την ιστορία αργότερα. Οι διαδηλώσεις είκαν τρομακτική επίδραση στη ζωή μου. Οι γονείς μου είναι διαφορετικής εθνικότητας [σέρβος και αλβανή] και μερικοί άνθρωποι άρχισαν να μ' αποφεύγουν και γίνονταν πολλοί καυγάδες στο σπίτι. Βρισκόμουν σε μεγάλη σύγχυση. Δε θέλω να μιλάω για πολιτική.

Ενας άνδρας που είχε κατηγορηθεί ως υποκινητής των διαδηλώσεων (συνελήφθη και δικάστηκε σαν ένας από τους 1δρυτές μιας παράνομης Κοσοβάρικης αλβανικής μαρξιστικής-λενινιστικής οργάνωσης και κατηγορήθηκε ότι οργάνωσε συνωμοτικά τις διαδηλώσεις του 1981).

Άρχισα ν' ασκολούμαι όταν ήμουν 20 χρονών. Το κίνημα συνίστατο ολοκληρωτικά στο να δημιουργούνται συγκεκριμένοι «κύκλοι». Μοιράζαμε απαγορευμένα κείμενα, γράφαμε άρθρα, φυλλάδια, τέτοια πράγματα. Ο στόχος αυτής της προπαγάνδας ήταν να ισχυροποιήσουμε τη σερβική πολιτική, να δημιουργήσουμε τις συνθήκες για ένα ευρύτερο δημοκρατικό κίνημα.

Υπήρχαν διάφορες οργανώσεις, όλες μυστικές. Αυτές που ήταν οι πιο κρυφές κρατούσαν περισσότερο. Η γιουγκοσλαβική μυστική αστυνομία ήταν παντού. παρακολουθούσαν πολλούς. Η όλη κατάσταση ήταν οργανελική. Εξέρεις, σα να σε παρακολουθείς ο μεγάλος αδερφός. Προσπαθούσαμε να το αντιμετωπίσουμε με το να φτιάχνουμε οργανώσεις όπου ο καθένας ήταν επίσημα από το πολύ άλλος δύο μέσα στον κύκλο. Ήταν ακόμα κι αν κάποιος βασανίζονταν για να μιλήσει, δε θα έλεγε παραπάνω από δύο ονόματα. Άλλα παρακολουθούσαν την αστυνομία μπορούσε ν' ανακαλύψει οργανώσεις που αποτελούνταν από δύο άτομα. Ήταν πολύ δυνατοί. Μπορούσαν να σε σπάσουν.

Τις δεκαετίες του '70 και του '80, οι αλβανοί αποτελούσαν το 80% των πολιτικών κρατουμένων στη Γιουγκοσλαβία. Τώρα είναι διαφορετικά. Είναι χειρότερα. Μας παρακολουθούν συνεχώς, ακόμα και στη φυλακή. Όταν ήμουν στη φυλακή, δε μπορούσα να γράψω γράμματα. Και σήμερα η αλληλογραφία μου ελέγχεται, το τηλέφωνό μου είναι παγιδευμένο, οι κινήσεις μου παρακολουθούνται στο δρόμο. Έκω το ίδιο αίσθημα που είχα όταν ήμουν στη φυλακή.

Ποτέ δεν υπήρχε περισσότερη καταπίση... Η διαδήλωση του 1981 ήταν αυθόρυμπη. Οι αντιπολιτευτικές ομάδες που δρούσαν μυστικά είχαν κάποια

τραίνα. Μόνο αφού είχαν σκοτώθει 300 περίπου άνθρωποι κατάφερε το ομοσπονδιακό κράτος να επιβάλλει ξανά

σιγή νεκροταφείου.

Το 1981 το γιουγκοσλαβικό καθεστώς βρισκόταν στο χείλος της χρεοκοπίας και δεν είχε πια την πολυτέλεια, όπως το 1966, ν' αφομοιώσει το κοινωνικό κίνημα με τη βοήθεια κάποιων επιλεκτικών υλικών παροχών. Επίσης η μαζικότητα και το εύρος της εξέγερσης ήταν σημάδια ότι εδώ υπήρχε η απειλή μιας κοινωνικής επανάστασης, της οποίας οι απαιτήσεις θα μπορούσαν να βρουν

απήχηση και σ' άλλες περιοχές της χώρας. Η εξέγερση απείλησε τις δυνατότητες επιβίωσης του καθεστώτος, γι' αυτό και παρουσιάστηκε επίμονα από τον κομματικό τύπο σαν αναταράχη που οργανώθηκε από εθνικιστικά στοιχεία και μόνον, «με στόχο την ανατροπή του πολιτικού συστήματος της σοσιαλιστικής αυτοδιαχείρισης και της αδελφότητας των εθνών».⁹

Με την καταστολή της εξέγερσης τερματίστηκε η σύντομη 15χρονη φάση εκμοντερνισμού της επαρχίας. Ότι επακολούθησε σ' όλη τη δεκαετία του '80 δεν ήταν παρά ένα διαρκές κυνηγήτο όσων θεωρούνταν ύποπτοι για εθνικιστικές δραστηριότητες, δηλαδή «αντεπαναστατική δράση». Ένα από τα πρώτα μέτρα του καθεστώτος ήταν η εκκαθάριση της Λίγκας των «Κομμουνιστών» του Κοσόβου, του κρατικού μηχανισμού και των εργοστασίων από τα στελέχη και τα απλά κομματικά μέλη που είτε είχαν συμμετάσχει στις εξεγέρσεις είτε θεωρήθηκαν ανίκανα να τις εμποδίσουν ή να ενημερώσουν την κυβέρνηση για την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή.

Αυτή η διαδικασία διώξεων ονομάστηκε «διαφοροποίηση». Το σταμάτημα των επενδύσεων και η αποβιομηχάνιση που ακολούθησε οδήγησε σε μετανάστευση 200.000 περίπου αλβανούς και 40.000 σέρβους. Η καταστολή της κοινωνικο-πολιτικής αντιπολίτευσης στο καθεστώς εντάθηκε.

Εδώ ας γίνουν δύο αναγκαίες διευκρινήσεις:

- Όταν μιλάμε για τις αρχές της δεκαετίας του '80, πρέπει νά 'χουμε πάντα στο μυαλό μας ότι ο αλβανικός πληθυσμός στο Κόσοβο δεν καταπιέζεται πολιτιστικά· η επίσημη γλώσσα της επαρχίας είναι η αλβανική, υπάρχει αλβανική τηλεόραση, ραδιόφωνο και εφημερίδες στα αλβανικά και η τοπική γηγεσία της Λίγκας των

επιρού, φυσικά, αλλά [οι διαδηλωτές] δεν είχαν σχέση με κάποιο οργανωμένο κίνημα. Η Αλβανία παρείχε έμμεσο υποστήριξη μέσω προπαγάνδας. Άλλα δε νομίζω ότι είχε και πολύ σχέση με την Αλβανία. Οι φοιτητές το έκαναν και δεν ήταν και πολύ οργανωμένοι.

Ημασταν προσεκτικοί. Δε θέλαμε μια ανεξέλεγκτη έκρηξη. Ξέραμε ότι με πολιτική πνευματίσαμε στο Κόσοβο δεν ήταν έτοιμη να στραφεί σε μια τέτοια φάση. Στην επίσημη πνευματίσαμε στο Κόσοβο υπήρχε διαφωνία για το τι να κάνουν.

Ο, τι συνέβαινε στην Πολωνία εκείνη την εποχή είχε μια έμμεση επιρροή επίσης. Μας έδινε ελπίδες. Μας έδειχνε ότι ήταν εφικτό ένα κίνημα. Γενικά, η δημοκρατία στην ανατολική Ευρώπη είχε μια φιλοδυτική προοπτική. Η αντιπολίτευση είχε έναν αντικομμουνιστικό και κοινωνικό προσανατολισμό στην Πολωνία. Αντίθετα, στο Κόσοβο, η αντιπολίτευση είχε εθνικό χαρακτήρα. Αντί να είναι αντικομμουνιστικό, το κίνημα στο Κόσοβο ήταν αντιποικιοκρατικό και εθνικιστικό.

Αρχικά το κίνημα στο Κόσοβο αποκαλούνταν αντιδραστικό ή αντεπαναστατικό. Στις δίκες και στις εφημερίδες οι αλβανοί αποκαλούνταν «μπαλλιστές», αντεπαναστάτες, εκθροί της σοσιαλιστικής επανάστασης. Στο τέλος της δεκαετίας του '80 οι αντεπαναστάτες είχαν κερδίσει τη συμπάθεια των δυτικών χωρών, κι έτοι με το καθεστώς προσπάθησε να δώσει στους αλβανούς την ταμπέλα των σταλινικών.

Αλλά φυσικά δεν ήμασταν σταλινικοί. Η μεγαλύτερη επιρροή απ' όξω δεν προερχόταν από τους σταλινικούς αλλά από τη δύση και τους αλβανούς μετανάστες στις ΗΠΑ. Η ταύτιση με την αδερφή Αλβανία ήταν στην πραγματικότητα αδύναμη. Υπήρχε περιοστέρερο σα φαντασίων. Οι περισσότεροι ακτιβιστές δε ξέραν τίποτα για την Αλβανία. Αφού δεν είχαν πάει ποτέ εκεί, μπορούσαν να τρέφουν μεγάλες αυταπάτες. Είναι όπως με το ορφανό που δε γνώρισε ποτέ τη μπτέρα του· μπορεί εύκολα να τη θεοποιήσει. Ήμουν ένας από αυτούς που είχαν τίτοιες αυταπάτες για την Αλβανία.

Το 1978 ήμουν δημοσιογράφος αλλά και φοιτητής. Η μυστική αστυνομία με απήγαγε μέσα στην αγορά. Με είχαν προειδοποιήσει ότι με παρακλησιούσε παστυνομία. Ήμουν 24 χρονών. Ήταν περίπου μισή ντουζίνα. Ήρθαν με δύο αυτοκίνητα και με ανάγκασαν να μπω στο ένα... Με κατηγόρησαν ότι ήμουν ο συγγραφέας ποιημάτων σε κάποιες μυστικές εκδόσεις. Μου είπαν να το παραδεχτώ. Αρνήθηκα. Μου δώσαν την ευκαιρία να γίνω συνεργάτης τους. Αν αρνιόμουν, θα καταδικαζόμουν σε 8 χρόνια τουλάχιστον στη φυλακή και η αστυνομία θα έκανε κακό στην οικογένειά μου. Προσπάθησαν να με εκβιάσουν με όποια απειλή διέθεταν. Παρόλα αυτά εγώ αρνιόμουν.

Κάποια στιγμή μετά τα μεσάνυχτα, με πήγαν στο διαμέρισμά μου, που το φύλαγε η αστυνομία. Μου είπαν να περάσω από τη αστυνομικό τμήμα την άλλη μέρα. Τη νύχτα κατάφερα να δραπετεύσω... Για 4 χρόνια ζούσα στην παρανομία. Είχα 3 παιδιά και δε μπορούσα να δω την οικογένειά μου...

Στις 11 Μαρτίου του 1981, ήμουν στην Ελβετία. Είχα προβλήματα με την υγεία μου, και έτοι μεγάλη κρυψά. Οι φοιτητικές διαδηλώσεις μου φάνκων πολύ ειρηνικές και όχι πολιτικές. Όμως, ο τύπος και οι πολιτικοί πηγέτες τις στιγμάτισαν σα κουλιγκανίστικες ενέργειες, και το καθεστώς άρχισε συλληφείς φοιτητών. Δεν είκα καμιά σχέση με εκείνες τις πρώτες διαδηλώσεις...

Οι δεύτερες διαδηλώσεις συνδύαζαν κοινωνικά και πολιτικά αιτήματα. Μερικά πράγματα που είχαμε γράψει εμείς, οι αντιπολίτευτικές ομάδες, ήταν μέσα στα αιτήματα των φοιτητών. Αφού οι φοιτητές ξαναπήγαν στους κοιτώνες τους, η αστυνομία του Βελιγραδίου μπούκαρε μέσα και τους κτύπησε βίαια, ακόμα και αυτούς που δεν είχαν διαδηλώσει.

Οι μαζικές διαδηλώσεις άρχισαν την 1η Απριλίου. Όλοι οι αλβανοί του Κοσόβου συμμετείχαν.

«Κομμουνιστών» είναι αλβανοί. Όσο για την αστυνομία και το δικαστικό σώμα, στελεχώνονται από αλβανούς που συλλαμβάνουν, δικάζουν και φυλακίζουν όσους ομοεθνείς τους ζητούν τη μετονομασία του Κοσόβου σε Δημοκρατία ή κάνουν προπαγάνδα υπέρ της απόσχισης, υπερασπιζόμενοι έτσι, αυτοί οι αλβανοί μπάτσοι και δικα-

⁹ Δήλωση της Κοσοβάρικης (Αλβανικής) Λίγκας των «Κομμουνιστών» —που αργότερα υιοθετήθηκε και από τα άλλα εθνικά τμήματα του κόμματος στη Σερβία και ολόκληρη τη Γιουγκοσλαβία. Δημοσιεύτηκε στην αλβανόφωνη εφημερίδα Rilindja στις 7 Απρίλη 1981.

στές, το status quo, δηλαδή το ομοσπονδιακό σύστημα όπως οριζόταν από το Σύνταγμα του '74.

· Σ' αυτή τη σύγκρουση σέρβων, κροατών, αλβανών κλπ «κομμουνιστών» από τη μια και κοσοβάρων αλβανών εργατών και φοιτητών από την άλλη, κανέναν απολύτως ρόλο δεν παίζει το ζήτημα της θρησκείας. Πως θα μπορούσε άλλωστε να είναι διαφορετικά σε μια Γιουγκοσλαβία όπου οι θρησκευτικοί δογματισμοί είχαν ατονήσει; Στις μικτές κοινότητες του Κοσόβου, όπου ζουν επίσης γύρω στις 50.000 αλβανοί κοσοβάροι, υπήρχε σεβασμός και των ισλαμικών και των χριστιανικών εορτών. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι κανένας χότζας ή φοιτητής θεολογικής σχολής δε συμμετείχε στην εξέγερση του '81.¹⁰ Μόνο αργότερα, τη δεκαετία του '90, όταν το να πατάς το κουμπάκι που γράφει «ισλαμική τρομοκρατία» είχε γίνει πια της μόδας, έκαναν την εμφάνισή τους κάποιοι σέρβοι εθνικιστές που, προλαβαίνοντας το Χάντιγκτον και τις γελοίες πολιτισμικές θέσεις του, απέδοσαν την εθνικοκοινωνική διαμάχη στο Κόσοβο στη «σύγκρουση δύο πολιτισμών, του χριστιανικού και του ισλαμικού».¹¹

ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ ΚΑΙ ΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Μέσα στη δεκαετία του '80, ένας τεκτονικός σεισμός συγκλόνισε το κοινωνικό τοπίο στη Γιουγκοσλαβία, αλλάζοντας τις πολιτικές σχέσεις στη χώρα με δραματικό τρόπο. Η μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία που οικοδομήθηκε πάνω στο συμβιβασμό των δύο μεγάλων δυνάμεων, της εργατικής τάξης και του κόμματος,

¹⁰ Βλ. Miranda Vickers, στο ίδιο.

¹¹ Βλ. Dusan Batakovic, *The Kosovo Chronicles* (Βελιγράδι, 1992). Η θέση του Batakovic φυσικά δεν έκφραζε την άποψη της σερβικής κυβέρνησης. Όπως διαβεβαιώνει ο αλβανός εθνικιστής ηγέτης Ρίζα Σαπούντζιου «Το ζήτημα δεν είναι θρησκευτικό. Οι σέρβοι θεωρούν τη θρησκεία σα δευτερεύουσα εθνική διαφορά —μ' άλλα λόγια, όχι σα σημαντικό σημάδι εθνικότητας. Οι αλβανοί ορίζονται πάντα από τη γλώσσα, την ιστορία τους και ένα κοινό τρόπο ζωής —όχι από τη θρησκεία». Συνέντευξη στη Julie Mertus, Πρίστινα 1995.

χαν, όχι μόνο οι φοιτητές. ... Το πρωταρχικό αίτημα ήταν Δημοκρατία του Κοσόβου εντός της Γιουγκοσλαβίας. Ζητούσαν επίσης λιγότερη αστυνομική καταστολή και καλύτερες οικονομικές συνθήκες... Πάγια στη διαδίλλωση ντυμένος σαν εργάτης... Περίπου 40 χιλιάδες άνθρωποι βρίσκονταν στην πλατεία για ώρες. Μερικοί βγάζαν λόγους. Μερικοί εκφωνούσαν πανηγυρικούς. Άλλοι μίλαγαν για λογαριασμό των εργατών, των δασκάλων, των μαθητών... Νομίζαμε ότι θα γίνονταν συνομιλίες [με την κομμουνιστική πηγεσία]. Αν δεν ήταν να γίνουν, ο κόσμος θα είχε διαλυθεί νωρίτερα. Η αστυνομία θα μπορούσε να είχε προειδοποιήσει... Ξαφνικά ξέσπασε το πρώτο κύμα δακρυγόνων και πυροβολισμών... Πολλοί απ' αυτούς που προσπάθησαν να πάνε στην κεντρική πλατεία σκοτώθηκαν. Όλοι τρέχαν και προσπαθούσαν να κρυφτούν όπου μπορούσαν. Η αστυνομία κυνηγούσε τον κόσμο κτυπώντας, πυροβολώντας, συλλαμβάνοντας όποιον έβρισκε. Χάος... Κατάφερα να ξεφύγω. Έμεινα με μια τούρκικη οικογένεια. Ο πατέρας της οικογένειας ήταν στην αστυνομία αλλά όλη η οικογένεια υποστήριζε τις διαδηλώσεις. Πολλοί σέρβοι έκρυψαν επίσης κόσμο. Μερικοί τούρκοι και σέρβοι πήραν μέρος στις διαδηλώσεις. Υποστήριζαν επίσης τα αιτήματα για αποκεντρωμένη εξουσία στο Κόσοβο... Άρχισα πάλι να κρύβομαι. Το Δεκέμβρη του 1981 συνελήφθηκα...

* Το Balli Kompeteter ή Kompetar ήταν ένα αντισοβιετικό, αντιβασιλικό (ενάντια στην επιστροφή του βασιλιά Ζόγου) αλβανικό κίνημα κατά τη διάρκεια του β' παγκοσμίου πολέμου που ήθελε να διατηρηθεί το Κόσοβο εντός Αλβανίας μετά τον πόλεμο. Όταν η Ιταλία συνθηκολόγησε το 1943 και η Γερμανία κατέλαβε τις μεγάλες πόλεις στην Αλβανία, μέλη του Balli Kompeteter συνεργάστηκαν με τη φιλοναζί κυβέρνηση στα Τίραβα.

Τα αποσπάσματα είναι από το βιβλίο της Julie Mertus, *Kosovo: How myths and truths started a war* (California, 1999), και δίνουν μια βιωματική εικόνα της αποκρυστάλλωσης του αλβανικού εθνικισμού το 1981, καθώς και των απαρχών του μίσους μεταξύ των δύο εθνικών ομάδων. Παράλληλα, δείχνουν ότι όποιος νομίζει ότι η «ιστορία» Κόσοβο άρχισε το 1999 ή έστω το 1989, πολύ απλά γελιείται. Οι συνεντεύξεις έγιναν την περίοδο 1993-98. Κανείς δεν ξέρει αν οι ομιλητές (αλβανοί ή σέρβοι) εξακολουθούν να ζουν ή να μένουν στις πόλεις που αναφέρονται. Εκείνοι που ξέρουμε είναι ότι «ο άνδρας που είχε κατηγορηθεί ως υποκινητής των διαδηλώσεων» -το πραγματικό του όνομα δεν αναφερόταν στη συνέντευξη της Mertus- είναι ο Hydajet Hyseni. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχει ο Tim Judah (*Kosovo: War and Revenge*, New Haven, 2000) ήταν δημοσιογράφος της εφημερίδας Rilindja, ακτιβιστής και ιδρυτής μιας Μ-Λ εθνικιστικής ομάδας. Γνωστός και ως ο «Τσε Γκεβάρα του Κοσόβου», έκατος στη φυλακή για 10 χρόνια. Στο Δημοκρατικό Σύνδεσμο του Κόσοβου, το κόρμα που ίδρυσαν από κοινού, το Δεκέμβρη του '89, οι πρών έμβερικοί και οι πρών τίτοικοί αλβανοί εθνικιστές -κάποτε αντίπαλοι και τώρα μεταλλαγμένοι σε νεοφιλελεύθερους δημοκράτες- ο Hyseni κατείχε τη θέση του αντιπροέδρου. Παρατίθηκε από τη θέση του, διαφωνώντας με την πολιτική του προέδρου του κόμματος Rougkoba, το Φεβρουάριο του '98.

έπαψε
πια να υπάρχει.
Έγινε κομμάτια κάτω από
το βάρος των αδιάκοπων απεργιακών κινητοποιήσεων των εργατών

της βιομηχανίας και των δημόσιων υπηρεσιών. Απεργίες που τις προκάλεσαν τα μέτρα λιτότητας ενός κράτους που προσπαθούσε, κάτω από τις οδηγίες του ΔΝΤ, να ενταχθεί στο διεθνή κύκλο της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου και να εγκαταλείψει την προηγούμενη «συμβολαιϊκή» ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων.

Πράγματι, στις συζητήσεις και τις αντιπαραθέσεις που γίνονταν εντός της γιουγκοσλαβικής αστικής τάξης και είχαν ως επίκεντρο τη δημιουργία ενός «μοντέρνου» κράτους, «ικανού να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του 21ου αιώνα», το πρόβλημα της αλλαγής των εργασιακών σχέσεων κατείχε μια περίοπτη θέση.

Καθώς ο στόχος των εκσυγχρονιστών ήταν —ν' αυξήσουν την παραγωγικότητα της εργασίας, —να εισάγουν την εργασιακή ανασφάλεια και κινητικότητα, —να εντείνουν την πειθάρχηση και τον ανταγωνισμό μεταξύ των εργατών, —ν' αυξήσουν την ανισότητα των μισθών, —να επιταχύνουν την ιδιωτικοποίηση του «προβληματικού» κοινωνικοποιημένου κεφαλαίου, βελτιώνοντας το know-how των διευθυντικών αποφάσεων μέσω της δημιουργίας ενός τομέα εντατικής παραγωγής πληροφοριών, και —να επενδύσουν σ' ένα εκπαιδευτικό σύστημα ικανό να μεταστρέψει συνειδητά το ανθρώπινο δημιουργικό ταλέντο σε επιχειρηματικό, βρίσκονταν αντιμέτωποι με μια σειρά διαρθρωτικών, θεσμικών και κοινωνικών εμποδίων που έπρεπε να υπερβούν. Η ιδιόμορφη γιουγκοσλαβική σοσιαλδημοκρατία της αυτοδιαχείρισης —πολιτική μορφή του συμβιβασμού κεφαλαίου-εργασίας— είχε εδραιώσει μεν στην εξουσία την «κόκκινη» γραφειοκρατική κλίκα, από την άλλη όμως είχε επιτρέψει, όλη την προηγούμενη περίοδο, μόνο μια περιορισμένων οριζόντων απογείωση της καπιταλιστικής συσσώρευσης, κι αυτό γιατί

- . δεν υπήρχε μια θεσμισμένη, κρατικά ελεγχόμενη, ευέλικτη αγορά εργασίας· οι προσλήψεις γίνονταν μέσω των οικογενειακών γνωριμιών και των τοπικών πολιτικών πελατειακών δικτύων·

- . η εργατική νομοθεσία σχεδόν απαγόρευε τις απολύσεις στις κοινωνικοποιημένες επιχειρήσεις, έκανε υποχρεωτικές τις προσλήψεις των αποφοίτων των τεχνικών σχολών, εμπόδιζε τη σκόπιμη απαξίωση των μη κερδοφόρων επιχειρήσεων και γενικά το όλο σύστημα ευνοούσε την πλασματική απασχόληση στην

απόπειρα της άρχουσας τάξης ν' απορροφά την έκρηξη των προσδοκιών της νέας γενιάς·

. οι χαμηλοί μισθοί ανάγκαζαν τους περισσότερους εργαζόμενους σε αναζήτηση δεύτερης δουλειάς· το 40% του εργατικού δυναμικού διατηρούσε δεσμούς με τη γη (οι αποκαλούμενοι polutani-εργατοαγρότες)· από τη μια η διατήρηση των σχέσεων με το χωριό κρατούσε χαμηλά το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, από την άλλη όμως η κατακόρυφη πτώση της βιομηχανικής παραγωγής την περίοδο των εντατικών αγροτικών εργασιών, ήταν ένα πολύ συνηθισμένο -και προβληματικό για το κεφάλαιο- φαινόμενο·

. εξαιτίας αυτών των εργασιακών και οικογενειακών συνθησιών, η εργασιακή πειθαρχία ήταν εξαιρετικά μειωμένη (συχνά η δεύτερη δουλειά γινόταν κατά τη διάρκεια της κανονικής «απασχόλησης», με εξοπλισμό που ήταν «δανεικός» από τη επιχείρηση)·

. σ' όλη την μεταπολεμική περίοδο, η ιδεολογία της αυτοδιαχείρισης και της ισότητας είχε καταστήσει τις μισθολογικές ανισότητες ηθικά απαράδεκτες στη συνείδηση των εργατών (πάντως παρότι υπήρχε μικρή διαφοροποίηση των μισθών εντός μιας επιχείρησης, υπήρχε μεγάλη διαφοροποίηση των μισθών για το ίδιο επάγγελμα από περιφέρεια σε περιφέρεια -πράγμα που με τον καιρό θα παίξει ένα ρόλο στην άνοδο του εθνικισμού)·

. η προτεραιότητα που είχε δοθεί στην ανάπτυξη μιας εσωστρεφούς βαριάς βιομηχανίας και η αντιμετώπιση του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών ως «μη παραγωγικό» είχε αφήσει υπανάπτυκτους ζωτικούς για το μεταμοντέρνο καπιταλισμό τομείς, όπως οι χρηματιστηριακές ανταλλαγές, η πληροφορική, οι επικοινωνίες, η διαφήμιση, η τεχνολογική έρευνα·

. δεν υπήρχε, μέχρι το 1990, καμιά σχολή επιχειρήσεων και management, καμιά σύνδεση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με μια ανταγωνιστική, επιχειρηματική κουλτούρα.

Η επιχείρηση «αναδιάρθρωση» πέρασε από πολλά στάδια. Το 1983-84 η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση συνήψε δάνεια με 600 δυτικές τράπεζες και το ΔΝΤ, υπό τον όρο να περικοπούν οι μισθοί στις χρεωμένες επιχειρήσεις, να χαλαρώσει ο έλεγχος των

τιμών, ν' αυξηθούν τα επιτόκια και να υποτιμηθεί το δηνάριο κατά 25%. Τα δάνεια ενίσχυσαν τις μεγάλες κεντρικές τράπεζες της χώρας που κατάφεραν έτσι να κλείσουν κάποιες μικρότερες χρεωμένες τράπεζες που δανειοδοτούσαν τις μη επικερδείς επιχειρήσεις. Σ' όλη τη διάρκεια του 1984 και του 1985 οι αλλεπάλληλες απεργιακές κινητοποιήσεις ενάντια στις απολύσεις και τις περικοπές μισθών, από τη Μακεδονία ως τη Σλοβενία, εμπόδιζαν την επιτυχή εφαρμογή της προγράμματος απαξίωσης και ανάγκασαν την κυβέρνηση της Μίλκα Πλάνιντς σε παραίτηση το Μάρτη του '86. Η νέα κυβέρνηση του Μίκουλιτς, αν και δεν κατάφερε να επιβάλλει το εξάμηνο πάγωμα μισθών που είχε εξαγγείλει, εν τούτοις πέτυχε να κλείσει αρκετές μη κερδοφόρες επιχειρήσεις (η γνωστή σαν τακτική των «στρατηγικών χρεοκοπιών») και ν' ανεβάσει το ποσοστό της ανεργίας στη χώρα στο 17% (54% στο Κόσοβο). Παρόλ' αυτά, η πτωτική τάση της εκμεταλλευσιμότητας της εργασίας και η επακόλουθη αποθάρρυνση των επενδύσεων δε μπορούσε ν' αντιστραφεί και η συντηρούμενη από το κράτος ζήτηση, εφόσον συνέχιζε να συντελείται με δανειοδότηση, είχε ανεβάσει το εξωτερικό εθνικό χρέος στα 20 δις δολάρια.

Το Φεβρουάριο του 1987 η κυβέρνηση πέρασε ένα νόμο που απαγόρευε τις αυξήσεις μισθών πέραν ενός καθορισμένου ορίου και τις επέτρεπε μόνο σε περίπτωση αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας. Τότε ξέσπασε το μεγαλύτερο κίνημα «άγριων» απεργιών σ' όλη τη χώρα με επίκεντρο το Ζάγκρεμπ και το Βελιγράδι. Ενώ οι απεργίες και οι οδομαχίες κόντευαν τον ενάμιση μήνα, το κράτος απείλησε να κατεβάσει τα τανκς στους δρόμους. (Ας αναλογιστεί κανείς τι σήμαινε μια τέτοια αλλαγή πολιτικής σε μια χώρα που, ως τις αρχές της δεκαετίας του '80, όλες σχεδόν οι απεργίες κατέληγαν σε, μερικές έστω, παραχωρήσεις και σε απολύσεις των κομματικών, συνδικαλιστικών και εργοστασιακών στελεχών που θεωρούνταν υπεύθυνα για τη μη αποτροπή τους).

Στις απαιτήσεις των εργατών για 100% αυξήσεις τελικά απάντησε μ' ένα πρωσινό πάγωμα των τιμών.

Το 1988 οι απεργιακές κινητοποιήσεις συνεχίστηκαν αμείωτες και η πιο θεαματική ενέργεια των εργατών υπήρξε η κατάληψη της

Ομοσπονδιακής Βουλής στο

Βελιγράδι, τον Ιούνιο, από 5.000 κροάτες και σέρβους απεργούς από το Βούκοβαρ και το

Μπόροβο Σέλο της νοτιοανατολικής Κροατίας.

Το γεγονός αυτό ήταν σημαντικό γιατί δεν περιορίστηκαν στο να

φωνάζουν τα δικά τους αιτήματα αλλά εκφράσαν επίσης την αλληλεγγύη τους στους μεταλλωρύχους και οδηγούς του Βελιγραδίου που απεργούσαν από το Μάη και έκαναν έκκληση για γενική απεργία σ' όλες τις δημοκρατίες. Ήταν η πρώτη φορά που οι διαμαρτυρίες ξεπερνούσαν την οριθέτηση των κινητοποιήσεων εντός κάθε δημοκρατίας ξεχωριστά.¹²

Η κοινωνική κρίση που προκλήθηκε από την πολιτική της μετάβασης στο νέο παραγωγικό μοντέλο δεν οδήγησε μόνο σε γενικευμένη **κρίση της αναπαραγωγής της εκμεταλλευτικής σχέσης**, αλλά εξελίχθηκε με τον καιρό σε **κρίση ηγεμονίας του ίδιου του Κόμματος**. Πράγμα φυσικό, αφού η Λίγκα των «Κομμουνιστών» ούτε ήθελε ούτε μπορούσε πια να καταφύγει στην ενωτική σοσιαλιστική ιδεολογία της αυτοδιαχείρισης και την πολιτική των παραχωρήσεων προς την εργατική τάξη. Υπήρχε αδυναμία χειρισμού της κοινωνικής κρίσης από την κεντρική εξουσία, μέσα σ' ένα περιβάλλον κατακερματισμού όπου το ζήτημα του επιμερισμού του κόστους της μετάβασης ήταν το επίδικο σημείο μεταξύ των εθνικών φραξιών του Κόμματος. Οι εύπορες δημοκρατίες του βορρά πίεζαν για περισσότερη αποκέντρωση στις οικονομικές αποφάσεις και οι φτωχότερες δημοκρατίες και επαρχίες του νότου για

¹² «Το Βούκοβαρ ήταν παραδοσιακά ένα σύμβολο διεθνικής και ταξικής αλληλεγγύης. Το 1988 οι εργάτες του Βούκοβαρ οργάνωσαν μια πολύ μεγάλη απεργία εντελώς ανεξάρτητα απ' την εθνική τους ταυτότητα, την πολιτική τους γραμμή και τη θρησκεία τους. Στη διάρκεια αυτής της απεργίας έκαναν μια μεγάλη διαδήλωση στο Βελιγράδι μπροστά απ' το γιουγκοσλαβικό κοινοβούλιο. Οι εργάτες εισβάλλαν τότε στο κοινοβούλιο και το κατέλαβαν. Λίγο έλλειψε να καταλάβουν και την εξουσία. Και ακριβώς γι' αυτούς τους δύο λόγους -γιατί το Βούκοβαρ δεν είχε καμιά απολύτως στρατηγική σημασία, για να πρέπει να καταληφθεί- έπρεπε το Βούκοβαρ να καταστραφεί. Η διεθνική και ταξική αλληλεγγύη έπρεπε να καταστραφεί. Η δύναμη της εργατικής τάξης έπρεπε να καταστραφεί». Dragomir Olujic, σέρβος δημοσιογράφος, στο συνέδριο της FAU και του Osteuropa-Archiv Berlin, Νοέμβρης '95. Για το Βούκοβαρ βλ. επίσης Τα Παιδιά της Γαλαρίας vo. 4 (1994), σελ. 31.

Βούκοβαρ, 1991

Ο Μιλόσεβιτς με εργάτες στο Βελιγράδι: η σερβοποίηση ενός μέρους του προλεταριάτου έχει πάρει ήδη το δρόμο της.

μεγαλύτερο παρεμβατισμό. Κοινά αποδεκτή λύση δε φαινόταν πουθενά στον ορίζοντα. Έτσι κάθε εθνική φράξια βρέθηκε σιγά-σιγά να λύνει το πρόβλημα μόνη της και προς όφελός της. Πως; Χρησιμοποιώντας ακριβώς τις μορφές των εργατικών κινητοποιήσεων για το εισόδημα (μαζική διαδήλωση, κατάληψη των κυβερνητικών κτιρίων και των δρόμων), τα συνθήματά τους («θέλουμε δουλειά και ψωμί και όχι ανεργία», «αυξήσεις», «έξω οι κλέφτες», «κάτω η κόκκινη μπουρζουαζία») και τον τοπικισμό τους για να τις στρέψει προς μια εθνικιστική κατεύθυνση.

Η Γιουγκοσλαβία, όπως έχουμε δείξει, ήταν μια χώρα στην οποία η επίσημη οργάνωση της ενοποίησης βασιζόταν σ' ένα εύθραυστο, ομοσπονδιακού τύπου, καταμερισμό των εθνικών πολιτικών διαμεσολαβήσεων της μισθωτής σχέσης και στην οποία επίσης ο μοντέρνος τομέας του διάχυτου θεάματος ήταν εξαιρετικά υπανάπτυκτος. Έτσι δε μπορούσε να υπάρξει μια κεντρικά κατευθυνόμενη γιουγκοπερεστρόϊκα, που, χρησιμοποιώντας όπως στη Δύση, την ιδεολογία της αντικουλτούρας και των μεταμοντέρνων lifestyles, θα κατάφερνε να νομιμοποιήσει, τουλάχιστον ανάμεσα στους νέους, την κινητικότητα και την ανασφάλεια της εργασίας. Η μόνη λύση που απέμενε λοιπόν για το κεφάλαιο ήταν **η εθνικοποίηση των κοινωνικών συγκρούσεων**. Στη Σλοβενία πχ, αυτή η εθνικοποίηση του κοινωνικού έγινε με άξονες τη Neue Slowenische Kunst (τη Νέα Σλοβενική Τέχνη των «να-ξαναβρούμε-τη-Σλοβενική-ψυχή» Laibach), το Εναλλακτικό Κίνημα (της οικολογίας, της άρνησης στράτευσης, των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των ομοφυλόφιλων, κλπ που μέσα από τα νέα πολιτικά κόμματα που δημιούργησε κατέλαβε μάλιστα την εξουσία στις εκλογές του 1990) και την απροθυμία πληθυσμού και ηγεσίας να «ταΐζει» τον «καθυστερημένο» νότο. Η σλοβενική εθνικοποίηση ήταν η μόνη που εμπεριείχε μεταμοντέρνα, μητροπολιτικά στοιχεία, εδώ όμως, για τις ανάγκες της ιστορίας μας θ' ασχοληθούμε με τη μορφή που αυτή η διαδικασία πήρε στη Σερβία και τις επιπτώσεις της στους αλβανούς του Κοσσόβου και τη μοίρα της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Σ' ΕΝΑΝ ΑΡΓΟ ΘΑΝΑΤΟ

«Φυσικά, διαβεβαιώνω τους πάντες ότι η Σερβία με κανέναν τρόπο δε θα καταχραστεί την αριθμητική της υπεροχή ούτε θα θέσει σε κίνδυνο κανέναν με οποιονδήποτε τρόπο» Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς, 21 Ιανουαρίου 1990, σε συνεδρίαση

της κομματικής Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση του πολιτικού συστήματος.

Η παραδοσιακά ηγεμονική θέση της σερβικής φράξιας (λόγω μεγάλης αντιπροσώπευσης στους μηχανισμούς του κόμματος, του στρατού και της κρατικής διοίκησης) ασφυκτιούσε εντός του αποκεντρωτικού συστήματος που εξασφάλιζε το σύνταγμα του '74. Η «λύση» που η Σερβία αντιπαρέθετε στις προτάσεις των βόρειων Δημοκρατιών για τη δημιουργία μιας συνομοσπονδίας ήταν: ισχυροποίηση του συγκεντρωτικού χαρακτήρα της ομοσπονδίας μέσω της ισχυροποίησης του Βελιγραδίου, πράγμα που θα «τιθάσευε» τις φυγόκεντρες τάσεις των «πλούσιων συγγενών» του βορρά και θα «νοικοκύρευε» τους «φτωχούς» του νότου. Το έργο της πολιτικής επανακυριαρχίας του Βελιγραδίου ανέλαβε η νέα γενιά των γραφειοκρατών της Σερβίας (στην οποία συμπεριλαμβάνοταν και ο νυν «νέος Χίτλερ» Μιλόσεβιτς). Στόχος; Η ανάγκη νεοφιλελεύθερης απορύθμισης με τη διαδικασία του επείγοντος, χωρίς όμως ταυτόχρονα ν' απειλήθει η ήδη κλυδωνισμένη κομματική εξουσία. Όχημα; Όπως στη Σλοβενία και την Κροατία: η εθνικοποίηση του κοινωνικού, η εθνικιστική

μεταστροφή των «εδώ και τώρα» κοινωνικών απαιτήσεων σε υπόσχεση συμμετοχής σ' ένα μελλοντικό κοινωνικό πλούτο που θα προκύψει από την ισχυροποίηση και επέκταση του «δικού μας» εθνικού κεφαλαίου στη βαλκανική και διεθνή αγορά. Μ' άλλα λόγια, η σερβική νεοφιλελεύθερη μπουρζουαζία μεταλλάσσεται στα τέλη του '80 σε εθνικιστική για ν' αντιμετωπίσει το μεγαλύτερό της εχθρό: το σερβικό προλεταριάτο.

Η αρχή έγινε το 1986 με το «Μνημόνιο της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών», ένα κράμα αντι-σοσιαλιστικού και εθνικιστικού παραληρήματος που θ' αποτελέσει τη σερβική προγραμματική διακήρυξη αρχών για όλη την επόμενη δεκαετία: η «συνωμοσία» ενάντια στο σερβικό έθνος -«το μόνο που δεν έχει δικό του κράτος»- πρέπει να χτυπηθεί με την αποκάταση όλων των «αδικιών» εις βάρος του και την κατάκτηση

1986. Κοσσόβαροι σέρβοι συγκρούονται με (αλβανούς) μπάτσους διαμαρτυρόμενοι για τις «διακρίσεις» εις βάρος τους. Το χαρτί «Κόσσοβο» θ' αρχίσει λίγο μετά ν' αξιοποιείται στο αιματηρό παγκόσμιο των σέρβων συγκεντρωτιστών.

πολιτικών δικαιωμάτων από τους σέρβους όλων των Δημοκρατιών, υπονοώντας ακόμα και την «επανόρθωση» των εσωτερικών συνόρων.

Εκείνη την εποχή, το «Μνημόνιο» καταδικάστηκε δημόσια από τις σερβικές αρχές και ο Μιλόσεβιτς, που ήταν τότε πρόεδρος του σερβικού «κομμουνιστικού» κόμματος, σε μια συγκέντρωση της μυστικής αστυνομίας, το χαρακτήρισε σαν «δείγμα του πιο σκοτεινού εθνικισμού, που προωθεί την κατάργηση του σοσιαλιστικού συστήματος της χώρας μας». ¹³ Κι όλα αυτά λίγο πριν αρχίσει να χρησιμοποιεί μια γλώσσα παρόμοια μ' αυτή του «Μνημονίου».

Ο Μιλόσεβιτς, που ήταν ένας από τους πιο πετυχημένους τεχνοκράτες καριερίστες και φανατικός οπαδός μιας κεντρικά ελεγχόμενης νεοφιλελεύθερης μεταρρύθμισης, ανακάλυψε τη δύναμη του εθνικιστικού λόγου πάνω στις μάζες σ' ένα ταξίδι στο Κόσοβο-Πόλιε, στις 24 Απρίλη του 1987. Εκεί βρέθηκε για να παρακολουθήσει μια συνεδρίαση του αλβανικού «κομμουνιστικού» κόμματος με θέμα τη γενικότερη κατάσταση στο Κόσοβο. Ο χώρος της κλειστής συνεδρίασης πολιορκήθηκε από 15.000 διαμαρτυρόμενους σέρβους και μαυροβούνιους που προσπάθησαν να σπάσουν τις αιλυσίδες της αστυνομίας και να εισβάλλουν στην αίθουσα. Καθώς η αστυνομία τους απωθούσε βίαια χρησιμοποιώντας τα γκλόμπι, ο Μιλόσεβιτς βγήκε από το κτίριο, ύψωσε τα χέρια του και κάλεσε την αστυνομία να επιτρέψει την είσοδο στους διαδηλωτές, λέγοντάς τους: «Κανένας από εδώ και μπρος δεν έχει το δικαίωμα να σας χτυπάει»— μια φράση που τον τοποθέτησε οριστικά στο πάνθεον της σερβικής μυθολογίας. Ο Μιλόσεβιτς έμεινε στο κτίριο μέχρι το πρωί -σχεδόν δεκατρείς ώρες- ακούγοντας εκατοντάδες σέρβους να κατηγορούν την αλβανική γηγεσία της επαρχίας για διακρίσεις εις βάρος τους. Εκείνη τη βραδιά ο Σλόμπο κατάλαβε πώς θά' πρεπει να εφαρμοστεί το σερβικό εθνικιστικό σχέδιο που ο Ιβάν Στάμπολιτς, ο πρόεδρος της Σερβίας και μέντοράς του, δίσταζε να βάλει μπροστά.

Το όλο σχέδιο της νέας γενιάς των γραφειοκρατών αφορούσε τη διαχεί-

ριση της μεταρρύθμισης στη «στενή» Σερβία και **η στρατηγική της έντασης στο Κόσοβο** -που μπήκε μπρος με την επικράτηση της φράξιας του Μιλόσεβιτς στην 8η συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος τον Σεπτέμβρη του '87- **αποσκοπούσε πρωτίστως στην αποσυμπίεση της δυσαρέσκειας που είχε προκαλέσει η πολιτική της απορύθμισης στη «στενή» Σερβία.** Είναι, μ' άλλα λόγια, η ανάγκη μιας νέας πολιτικής νομιμοποίησης της εξουσίας της αστικής τάξης (δηλαδή η ανάγκη αυτοσυντήρησης) καθώς και η ανάγκη εγκαινίασης ενός νέου κύκλου συσσώρευσης που αθούν στην αντιμετώπιση των αλβανών του Κοσόβου ως «εχθρών του έθνους» και όχι κάποιος ιδεολογικός αντιαλβανικός φασισμός, όπως θα ήθελαν οι σερβοφάγοι αντιφασίστες να μας κάνουν να πιστέψουμε.

Αυτό το αντιφατικό εθνικιστικό-κορπορατιστικό σχέδιο της εν μέρει φαντασιακής και εν μέρει υλικής ικανοποίησης των κοινωνικών αιτημάτων, απαιτούσε τη συμμετοχή των «από κάτω» στην καθεστωτική πολιτική «εξυγίανσης» των δημόσιων επιχειρήσεων και εκμοντερνισμού της αγροτικής παραγωγής μέσω του εξαναγκασμού του «αντιπαραγωγικού», «καθιυστερημένου», αλλόφυλου «υπερπληθυσμού» σε μετανάστευση.¹⁴ Η φόρμουλα για να εκδιπλωθεί η συμμετοχή του κόσμου στην «αντιγραφειοκρατική επανάσταση» του Μιλόσεβιτς βρέθηκε στη χειραγωγίσιμη μορφή των μαζικών συγκεντρώσεων —έτσι έσπασαν τα δύο απόλυτα ταμπού του τιτοϊκού πολιτικού συστήματος: ο απροκάλυπτος εθνικισμός και η ενεργή συμμετοχή των μαζών στην πολιτική έξω από τα επίσημα θεσμικά κανάλια. Η ενορχηστρωμένη από τα media προετοιμασία του εδάφους, με την καθημερινή αναφορά στη «γενοκτονία των σέρβων στο Κόσοβο» (διαδόσεις για βιασμούς σερβίδων, βεβηλώσεις εκκλησιών και νεκροταφείων, πυρπολήσεις χωραφιών), δημιουργούσε την απαραίτητη συλλογική ταυτότητα θυματοποίησης για τις ανάγκες της εθνικιστικής καμπάνιας. Αυτό που αξιοποίηθηκε, μέσα από μια τόσο δια-

¹³ Βλ. Tim Judah, The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia (New Haven, 1997), σελ. 160.

¹⁴ Τα εις βάρος των αλβανών «αποδεικτικά στοιχεία» ήταν «αδιάσειστα»: η παραγωγικότητα της βιομηχανικής εργασίας στο Κόσοβο άγγιζε, μες τη δεκαετία του '80, μόλις το 70% του εθνικού μέσου όρου· ο ρυθμός της συσσώρευσης κεφαλαίου ήταν μόλις στο μισό του εθνικού μέσου όρου· το συγκρότημα της Τρέπτησα, η μεγαλύτερη (τότε) μονάδα παραγωγής μολύβδου και ψευδάργυρου στην Ευρώπη, ήταν στα χέρια μιας «ανεπαρκούς» αλβανικής γραφειοκρατίας και οι εργάτες της είχαν μια «ανεύθυνη στάση απέναντι στη δουλειά» λόγω του υψηλού ποσοστού κοπάνας· οι εξαγωγές των εργοστασίων επιδοτούνταν από το Βελιγράδι· η αξιοποίηση της γης περιοριζόταν στην αυτοκατανάλωση· οι άνεργοι (54% του ενεργού πληθυσμού) επιδοτούνταν από το κράτος και «τεμπέλιαζαν». Το ότι η κατάσταση δεν ήταν και πολύ διαφορετική στην κεντρική και νότια Σερβία, καθώς και σε άλλες περιοχές του γιουγκοσλαβικού νότου, δεν προκαλούσε κανένα προβληματισμό στους πατριώτες σέρβους προλετάριους. Γιατί να χολοσκάς με «διανοούμενήστικες» συγκρίσεις όταν μπορείς, με τις ευλογίες του κράτους σου, να ρίξεις το «φταίξιμο» στους «άλλους»— πάντα στους «άλλους»;

στρεβλωτική μεγαλοποίηση μεμονωμένων περιστατικών βίας εκ μέρους των αλβανών, ήταν η πραγματική μετανάστευση των σέρβων λόγω της φτώχειας και της ακόμα μεγαλύτερης και από τους αλβανούς αδυναμίας εξεύρεσης δουλειάς λόγω της αλβανοποίησης της επαρχίας μετά το 1974.

Η φράξια του Μιλόσεβιτς, μετά την επικράτησή της, φρόντιζε να πιέζει την ομοσπονδιακή γραφειοκρατία να κάνει τις συνταγματικές αλλαγές που θα επανεπιβεβαίωναν τη σερβική πολιτική ηγεμονία καταργώντας την αυτονομία των σερβικών επαρχιών Κόσοβο και Βοϊβοδίνα. Να ξαναθυμίσουμε εδώ ότι η συγκεντρωτική της εξουσίας στο Βελιγράδι είναι το ειδικό σερβικό σχέδιο διάσωσης του καθεστώτος γενικά: η κατάργηση της αυτονομίας των δύο επαρχιών απομακρύνει το ενδεχόμενο μετατροπής τους σε νέες ομόσπονδες Δημοκρατίες, δηλαδή την περαιτέρω αποκέντρωση και ισχυροποιεί τη Σερβία, δηλαδή την κεντρική κρατική διοίκηση, που έτσι θα μπορεί να μεταφέρει υπεραξία προς το νότο από τις Δημοκρατίες του βορρά, τον κινητήρα της συσσώρευσης, συγκρατώντας ταυτόχρονα τις αποσχιστικές τους τάσεις και επιτηρώντας την «ορθολογικότερη» ανάπτυξη των υπολούπων του νότου.

Αργότερα, την περίοδο '91-'94, την περίοδο του πολέμου, η Δύση θα παρέπεμπε συχνά στην σερβική πολιτική του '88 προσπαθώντας ν' αποδείξει ότι η απόπειρα του Μιλόσεβιτς «να μετατρέψει τη Γιουγκοσλαβία σε σερβοσλαβία» ήταν δήθεν η βασικότερη αιτία που οδήγησε στον πόλεμο. Όμως, στα τέλη της δεκαετίας του '80, οι εκτιμήσεις των δυτικών τραπεζών, του ΔΝΤ και των δυτικών κυβερνήσεων ήταν εντελώς διαφορετικές. Υποστήριζαν το Μιλόσεβιτς σαν ένα συγκεντρωτιστή νεοφιλελεύθερο που θα μπορούσε να ισχυροποιήσει την κεντρική κρατική εξουσία, την τόσο απαραίτητη για την προώθηση των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και την αποπληρωμή των χρεών. Ο Μιλόσεβιτς είχε επίσης την υποστήριξη πολλών φιλελεύθερων οικονομολόγων μέσα στη χώρα. Είχε την υποστήριξη της Μακεδονίας που έβλεπε ν' ανοίγει ο δρόμος για την εφαρμογή μιας πληθυσμιακής πολιτικής πάνω στη δική της αλβανική μειονότητα. Είχε την υποστήριξη της νεολαίας του κόμματος στο Μαυροβούνιο που ήθελε να ξεπέρασει την κρίση ενσωματώνοντας την οικονομία της περιοχής στο σχέδιο αναδάρθρωσης του Βελιγραδίου. Με τη βοήθεια των

μαζικών εθνικιστικών συλλαλητηρίων που μετακινούσαν την αλλοκοτή τους κιτσαρία ενός μίγματος τσέτνικς γενειοφόρων, παπάδων, κομματόσκυλων και χιλιάδων παραμυθισμένων (συχνά δε και πληρωμένων) πολιτών, η δημοκρατική «αντιγραφειοκρατική επανάσταση» του Μιλόσεβιτς κατάφερε ν' αντικαταστήσει στις 5 Οκτωβρη του '88 την παλαιοκομματική ηγεσία στη Βοϊβοδίνα με μια νέα ελεγχόμενη από το σερβικό κόμμα και τρεις μέρες αργότερα πέτυχε να γίνει το ίδιο στο Μαυροβούνιο.¹⁵

Τέλος, η πολιτική της κατάργησης της αυτονομίας των δύο επαρχιών, Κόσοβο και Βοϊβοδίνας, βρήκε τη συναίνεση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης σαν αποτέλεσμα μιας **συμφωνίας**: οι κλίκες του βορρά απαίτησαν και πέτυχαν να γίνουν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που καταργούσαν τους θεσμούς της «συνεταιρισμένης εργασίας» και των «κοινωνικών συμβολαίων» που προέβλεπε το σύνταγμα του '74 και που εξασφάλιζαν τον πολιτικό έλεγχο του κόμματος πάνω στην αγορά εργασίας. Εν τούτοις, οι συμφωνίες και οι συμβιβασμοί δε θα κρατούσαν για πολύ ακόμα.

ΤΟ ΚΟΣΟΒΟ ΣΑ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΕΥΜΕΝΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΠΟΡΥΘΜΙΣΗΣ

«Γιατί να είμαι μειονότητα στο δικό σου κράτος όταν μπρείς να γίνεις εσύ μειονότητα στο δικό μου;»
Vladimir Gligorov

Στην αντιπαράθεση δύο εθνικισμών είναι ματαιοπονία να ψάχνεις να βρεις τον «καλό» και τον «κακό». Καθώς μάλιστα ο εθνικισμός της μιας πλευράς τρέφει πάντα τον εθνικισμό της άλλης, το καλύτερο που έχεις να κάνεις είναι να προσπαθήσεις να καταλάβεις γιατί και σε ποιες συνθήκες ο ένας γίνεται περισσότερο ισχυρός από τον άλλο. Η δεκαετία του '80 ήταν μια δεκαετία κατασκευής και ενδυνάμωσης πολιτικών στρατηγικών και για την αλβανική και για τη σερβική αστική τάξη. Όμως η αναγέννηση των αλβανικών εθνικιστικών οργανώσεων μετά το 1981 σκόνταψε όχι μόνο πάνω στον ύφαλο των αντίστοιχων σερβικών αλλά και πάνω στην παραπαίουσα τιτοϊκή γραφειοκρατία που, παρά την κρίση της, είχε ακόμα με το μέρος της το στρατό και την ομοσπονδιακή αστυνομία, δηλαδή θεσμούς που μπορούσαν να καταπνίξουν την παραμικρή κίνηση αυτοδιάθεσης. Μες στη δεκαετία του '80, το 60% περίπου των κατηγορούμενων για πολιτικά αδικήματα στη Γιουγκοσλαβία ήταν κοσοβάροι αλβανοί. Παρά την ηρωωποίηση που επιφύλασ-

¹⁵ Η περίπτωση του Μαυροβουνίου είναι χαρακτηριστική του τρόπου με τον οποίο ενεργούσαν οι διοργανωτές των εθνικιστικών κινητοποιήσεων. Έχοντας διεισδύσει εκείνη τη μέρα μέσα σε μια αυθόρυμη πορεία απολυμένων εργατών, οι πολέμιοι της «καταπίεσης» των σέρβων και των μαυροβουνίων στο Κόσοβο ανακάτευαν τα δηλητηριώδη συνθήματά τους με τα εργατικά αιτήματα, εκμεταλλεύομένοι τη δυσαρέσκεια των εργατών για την πολιτική λιτότητας της τιτοϊκής νεοφιλελεύθερης ηγεσίας. Τα βίαια επεισόδια με την αστυνομία τα διαδέχτηκε η άμεση παραίτηση των παλαιοκομματικών ηγετών μπροστά στη «μήνιν του λαού».

Τρέπτσα, Φλεβάρης 1989. Οι αλβανοί μεταλλωρύχοι συγκρούονται με τις δυνάμεις καταστόλης για να ρίξουν τους φιλοσέρβους αξιωματούχους του αλβανικού κόμματος. Ό, τι θα μπορούσε να ήταν μια σημαντική στιγμή του εργατικού κινήματος μέσα στη δεκαετία ευνουχίστηκε εγκλωβισμένο στο εθνικό γκέτο.

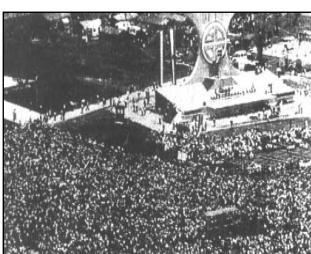
σε η αλβανική κοινότητα στους πολιτικούς κρατούμενους, οι (τότε Μ-Λ ή τιτοϊκές) εθνικιστικές κινήσεις δεν είχαν καμιά πολιτική, οικονομική ή στρατιωτική ισχύ ώστε να επιβάλλουν, όπως οι σέρβοι, το δικό τους πολιτικό πρόγραμμα στο Κόσοβο.

Έπειτα, κι αυτό το

ίδιο το αλβανικό αστικό πολιτικό πρόγραμμα ήταν ακόμα ασαφές κι αδιευκρίνιστο. Η άμεση κινητοποίηση στις 17/11/88 των 3000 μεταλλωρύχων της Τρέπτσα με σύνθημα την ανάληση της καθαίρεσης δύο αλβανών ηγετών της τοπικής Λίγκας των «κομμουνιστών», του Αζέμ Βλάσι και της Κακιούσα Γιασάρι, που είχαν κατηγορηθεί ως υπεύθυνοι «για τις δραστηριότητες των εθνικιστικών αλβανικών κύκλων της περιοχής», έδειξε ότι η αλβανική αστική τάξη μπορούσε να ποντάρει προς το παρόν μόνο στις πολιτικές πελατειακές σχέσεις που είχαν δημιουργηθεί το προηγούμενο χρονικό διάστημα. Η διαδήλωση των μεταλλωρύχων έφερνε όλα τα χαρακτηριστικά της σύγχυσης που επικρατούσε στις εργατικές κινητοποιήσεις εκείνης της εποχής. Κουβαλώντας αλβανικές σημαίες μαζί με γιουγκοσλαβικές, διαδήλωσαν ταυτόχρονα υπέρ της «σοσιαλιστικής αυτοδιαχείρισης» και της τοπικής αυτονομίας, επικαλούμενοι την εθνική τους ταυτότητα σαν αμυντικό, ιδεολογικό καταφύγιο επιβίωσης, ελπίζοντας να σώσουν τις θέσεις εργασίας τους προστατεύοντας τους «προστάτες» τους.

Όταν οι ίδιοι εργάτες κατέβηκαν σε απεργία πείνας το Φλεβάρη του '89, αντιδρώντας στο διορισμό του νέου ηγέτη του αλβανικού κόμματος από το Βελιγράδι, και ενώ η ομοσπονδιακή κυβέρνηση είχε κηρύξει πολιτική επιστράτευση για να εμποδίσει την εξά-

πλωση των απεργιών στο δημόσιο τομέα, ήταν αυτός ο Αζέμ Βλάσι, ο άνθρωπος που είχε χαρακτηρίσει τις διαδηλώσεις του 1981 «αντεπαναστατικές», ο

Κόσοβο Πόλιε, Ιούλιος 1989: 500.000 σέρβοι συγκεντρώνονται στο μνημείο της Μάχης του Κοσόβου.

πρώην συνεργάτης του Μιλόσεβιτς, ο «εθνικός ηγέτης», που μπόρεσε με υποσχέσεις να πείσει τους απεργούς να σταματήσουν.

Τις επόμενες μέρες όχι μόνο δεν παραιτούνται οι διορισμένοι από τους σέρβους αλβανοί ηγέτες, αλλά μάλιστα στις 23 Μάρτη του '89, το κοινοβούλιο του Κοσόβου, με εκβιασμούς και νοθείες, φτάνει

Κόσοβο, Γενάρης 1990. Η ομοσπονδιακή αστυνομία καταστέλλει βίαια την τελευταία μαζική διαδήλωση αλβανών ενάντια στα μέτρα έκτακτης ανάγκης και υπέρ της «Αλβανικής Δημοκρατίας του Κοσόβου», λίγο πριν παραχωρήσει τη θέση της στις σερβικές δυνάμεις ασφαλείας.

βάλλεται ακόμα και σήμερα με αρκετά ερωτηματικά). Στις μαζικές διαδηλώσεις που οργανώθηκαν σ' όλες σχεδόν τις πόλεις του Κοσόβου, η ομοσπονδιακή αστυνομία απάντησε με τανκς, ελικόπτερα, δακρυγόνα και σφαίρες. Για πρώτη φορά υπήρξαν πυροβολισμοί απ' τη μεριά των διαδηλωτών και η αστυνομική καταστολή άφησε πίσω της εκατοντάδες υπόδικους και 24 νεκρούς.

Στα μέσα του '89, ο Μιλόσεβιτς φαινόταν πανίσχυρος. Είχε τον πλήρη έλεγχο στη Σερβία, το Κόσοβο και τη Βοϊβοδίνα. Είχε δικούς του ανθρώπους στην κυβέρνηση του Μαυροβουνίου, η Μακεδονία είχε συμμαχήσει μαζί του. Στη Βοσνία και την Κράινα είχε αρχίσει να ενθαρρύνει την οργάνωση σερβικών παραστρατιωτικών ομάδων. Σύσσωμη η ομοσπονδιακή ηγεσία είχε τιμήσει με την παρουσία της το σερβικό εθνικιστικό πανηγύρι στο Κόσοβο Πόλιε, στις 28 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς. Κι όμως... Αυτή η επιτυχία δεν ήταν παρά πρόσκαιρη. Μια αλυσίδα γεγονότων, από το τέλος του 1989 ως τις αρχές του 1991, θα σφραγίσει την αποτυχία του σερβικού σχεδίου για επανασυγκεντρωτικήση της εξουσίας σε μια ενιαία Γιουγκοσλαβία. Θεωρώντας ότι υπήρχε κίνδυνος ανασύστασης του «Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων», όταν οι μακεδόνες αντιμετωπίζονταν σα «νοτιοσέρβοι», η μακεδονική κυβέρνηση σταδιακά άρχισε ν' απομακρύνεται από το Μιλόσεβιτς. Η βοσνιομουσουλμανική ηγεσία άρχισε να προσεγγίζει την Κροατία και τη Σλοβενία. Τον Ιανουάριο του 1990, το σλοβενικό κόμμα έκοψε τις σχέσεις με τη γιουγκοσλαβική Λίγκα των «κομμουνιστών» και τον Ιούλιο του '90 το σλοβενικό κοινοβούλιο υιοθέτησε τη Διακήρυξη της Κυριαρχίας (όχι ακόμα ανεξαρτησίας) του κράτους της Σλοβενίας, πράγμα που σήμαινε

Μετά το 1945, το 1968, το 1981 και το 1989 τα ομοσπονδιακά στρατεύματα κάνουν την πέμπτη τους εμφάνιση το 1990 στο Κόσοβο.

κόμματα του Ντράσκοβιτς και του Σέσελι, που οργάνωναν εθνικιστικές διαδηλώσεις ενάντια σ'ένα Μιλόσεβιτς που τώρα βρισκόταν στην άμυνα και τον ανάγκαζαν, δέσμιο πια των ίδιων του των τακτικών, ν'ανεβάζει κι άλλο τους εθνικιστικούς τόνους εις βάρος του ανέφικτου γιουγκοσλαβισμού του.

Πίσω στο Κόσοβο, η ομοσπονδιακή αστυνομία και ο στρατός συνέχισαν ν'αντιμετωπίζουν με σκληρότητα τις νέες διαδηλώσεις που ξεκίνησαν στις 24 Ιανουαρίου του '90. Οι βίαιες συγκρούσεις των αλβανών με τις «δυνάμεις της τάξης» κράτησαν μέχρι το τέλος του Φλεβάρη αφήνοντας πίσω τους 32 νεκρούς και 110 τραυματίες.

Έχοντας ήδη αποχωρήσει από το 14ο Συνέδριο της Λίγκας των «κομμουνιστών» της Γιουγκοσλαβίας το Γενάρη, πρώτα η Σλοβενία (στις 4 Φλεβάρη) και μετά η Κροατία (4 Απρίλη) αποσύρουν τις αστυνομικές και στρατιωτικές τους δυνάμεις απ' το Κόσοβο και τον Απρίλη οι ομοσπονδιακές αρχές αίρουν τα «μέτρα έκτακτης ανάγκης» που είχαν επιβάλλει, εγκαλείποντας την αστυνόμευση της περιοχής αποκλειστικά στις σερβικές αρχές. 200 μέλη της πρώην αλβανικής επαρχιακής αστυνομίας τίθενται σε διαθεσιμότητα και περίπου 2500 σέρβοι μπάτσοι αναλαμβάνουν «υπηρεσία».

Η σύγκρουση στο Κόσοβο, που είχε προμηθεύσει την ένταση που θα βοηθούσε τη γιουγκοσλαβική δομή να σταθεί προσωρινά στα πόδια της, γινόταν τώρα, εν μέσω μιας τρελής ανάπτυξης φυγόκεντρων τάσεων σε κάθε γωνιά και επίπεδο της γιουγκοσλαβικής κοινωνίας, ένας ακόμα παράγοντας που θα επιτάχυνε τη διάλυσή της.

ότι οι σλοβενικοί νόμοι ήταν από δω και μπρος υπεράνω των ομοσπονδιακών. Στον ίδιο δρόμο κινήθηκε και το κροατικό κοινοβούλιο. Η εγκατάλειψη δε του μονοκομματικού πολιτικού συστήματος επέτρεψε τη δημιουργία δύο νέων κομμάτων στη Σερβία, ανοιχτά εθνικιστικών: μιλάμε για τα

Στις 2 Ιουλίου του 1990, σε μια ύστατη προσπάθεια, οι αντιπρόσωποι του τοπικού κοινοβουλίου, που τότε διέθετε φυσικά μια αλβανική πλειοψηφία, ανακηρύσσουν το Κόσοβο ανεξάρτητη Δημοκρατία, ισότιμη με τις υπόλοιπες ομόσπονδες δημοκρατίες της χώρας. Σα να περίμενε ακριβώς αυτή την αφορμή, η Σερβία, τρεις μέρες αργότερα, διαλύει το τοπικό κοινοβούλιο, παίρνει τον άμεσο έλεγχο της τοπικής κυβέρνησης και καμιά εξηνταριά μεγάλων επιχειρήσεων, απολύει 15.000 αλβανούς δημόσιους υπάλληλους, απαγορεύει τη λειτουργία των αλβανικών μέσων επικοινωνίας και κλείνει το πανεπιστήμιο της Πρίστινα.

Στις 7 Σεπτέμβρη, λίγες μέρες πριν την ψήφιση του νέου σερβικού συντάγματος που κατοχύρωσε και θεσμικά την κατάργηση κάθε μορφής αυτονομίας, τα 2/3 των μελών του καταργημένου κοινοβουλίου συναντιούνται μυστικά στο Κατσάνικ, ψηφίζουν το σύνταγμα της «Δημοκρατίας του Κοσόβου» και σχηματίζουν σκιώδη κυβέρνηση και νομοθετικό σώμα. Τον Οκτώβριο του 1991 η ανακήρυξη της περιοχής σε ανεξάρτητο κράτος επικυρώνεται με δημοψήφισμα, που φυσικά οι σερβικές αρχές χαρακτήρισαν παράνομο. Στις επίσης παράνομες βουλευτικές εκλογές του Μαΐου '92, ο Δημοκρατικός Σύνδεσμος του Κοσόβου, το κόμμα του Ιμπραήμ Ρουγκόβα, κερδίζει τη συντριπτική πλειοψηφία των εδρών στο σκιώδες κοινοβούλιο. Στη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας τους όλα τα κόμματα μιλούσαν για ανεξαρτησία και ένωση με την Αλβανία, με πιο ακραία τάση αυτή του ηγέτη του Φόρουμ των Αλβανών Διανοούμενων του Κοσόβου, του Ρετζέπ Κιόσια, που καλούσε στη δημιουργία της «Μεγάλης Αλβανίας» που θα περιλαμβάνει εκτός από το Κόσοβο και την Αλβανία, τμήματα της Μακεδονίας, του Μαυροβουνίου, ακόμα και της νότιας Σερβίας.

Τα δραματικά γεγονότα στο Κόσοβο, όπως τα έχουμε περιγράψει μέχρι τώρα, δε μπορούν σε καμιά περίπτωση ν' αποκοπούν από τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία εκείνα τα κρίσιμα χρόνια και τη γοργή πορεία προς τον πόλεμο. Γι' αυτόν τον πόλεμο έχει χυθεί πολύ μελάνι, αλλά, δυστυχώς, οι περισσότερες αναλύσεις (εκτός ή εντός εισαγωγικών) **συχνά συγχέουν τα γεγονότα που απλώς επιτάχυναν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας με τις θαυμύτερες αιτίες αυτής της διάλυσης.**

'Όπως έχουμε ήδη δείξει, το ομοσπονδιακό κράτος είχε προσπαθήσει ν' αντιμετωπίσει την κρίση αναπαραγωγής και συσσώρευσης του κεφαλαίου προωθώντας τις κατάλληλες δόσεις απαξίωσης. **Όταν τα «ειρηνικά» μέσα** (αλλαγή της εργατικής νομοθεσίας, οικονομική πολιτική εις βάρος των μισθών, κλπ) **απέτυχαν** εξαιτίας της εργατικής αντίστασης και όταν τόσο οι αγώνες ενά-

ντια στην απαξίωση όσο και οι πολιτικές αυτοσυντήρησης του κεφαλαίου απέκτησαν ένα τοπικιστικό-εθνικιστικό χαρακτήρα, **η «λύση» που απέμενε, σ' ένα τοπίο γενικευμένης έντασης, δεν ήταν παρά η ύστατη μορφή απαξίωσης και πειθάρχησης της εργατικής δύναμης: ο πόλεμος.** Η ανυπαρξία αυτόνομων προλεταριακών οργανώσεων αγώνα, όπως και η απουσία μιας μόνιμης αστικής πολιτικής συμμαχίας υπέρ της ομοσπονδίας διευκόλυναν την πορεία προς τον πόλεμο.¹⁶ Το ομοσπονδιακό κράτος είχε αποδεχτεί ένα ανεπαρκές πλαίσιο αποτελεσματικής αντιμετώπισης του προλεταριάτου.

Η στρατιωτική αναμέτρηση των εθνικών φραξιών του κεφαλαίου, η σφαγή των εργατών και των αγροτών, τα «έκτακτα μέτρα» λιτότητας και εθνικής ενότητας «εν καιρώ πολέμου» πρόσφεραν σ' όλες τις εθνικές αστικές συμμορίες την τελευταία τους εναλλακτική διέξοδο από την κρίση.

Σε μια εξαντλητική λίστα των σημαντικότερων γεγονότων που επιτάχυναν την πορεία προς τον πόλεμο και τη γενίκευσή του θα περιλαμβάνονταν σίγουρα . η άρνηση της Σλοβενίας και της Κροατίας να στηρίξουν οικονομικά, το 1990, το Ομοσπονδιακό Ταμείο για την Ανάπτυξη των Λιγότερο Αναπτυγμένων Δημοκρατιών και Επαρχιών, ολοκληρώνοντας έτσι την πολύχρονη προσπάθειά τους να καταργήσουν έναν από τους σημαντικότερους σταθεροποιητικούς πολιτικούς θεσμούς του παλιού σοσιαλδημοκρατικού συστήματος· . η λαϊκίστικη πολιτική των κομμάτων στις πρώτες πολυκομματικές εκλογές του '90 σε κάθε Δημοκρατία ξεχωριστά, που έδωσε το οριστικό χτύπημα στην κεντρική σταθεροποιητική πολιτική λιτότητας της ομοσπονδιακής κυβέρνησης καθώς οι νέες κυβερνήσεις των δημοκρατιών για να νομιμοποιηθούν και να μονιμοποιήσουν την εξουσία τους ανέτρεπαν (προσωρινά) την περιοριστική πολιτική των μισθών, δεν πλήρωναν τους φόρους τους στα ομοσπονδιακά ταμεία, παρουσίαζαν τις νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις σαν υπόθεση του κάθε «εθνικού συμφέροντος» ξεχωριστά και ενέτειναν τον μεταξύ τους οικονομικό πόλεμο· . η απόρριψη των προτάσεων της Σλοβενίας και της Κροατίας για

χαλαρή συνομοσπονδία από τις κυβερνήσεις των υπόλοιπων

Δημοκρατιών (πρωτοστατούντες στην απόρριψη ήταν η Σερβία, το Μαυροβούνιο και ο στρατός):

1 Απριλίου 1991 στη Σλοβενία: μία από τις 6 τελευταίες συναντήσεις κορυφής (τις λεγόμενες Yu-summits) των δημοκρατιών σε μια προσπάθεια «συμφιλίωσης». Τελικά η «οικογένεια» δεν τα βρήκε. Λίγους μήνες μετά άρχισε ο πόλεμος.

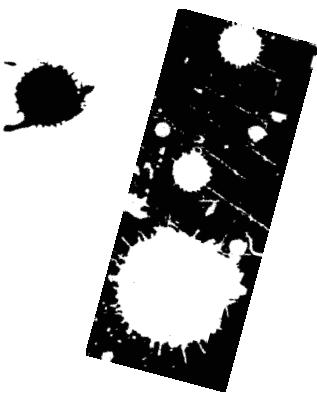
. η αυταρχική πολιτική του Τούτζμαν απέναντι στη σερβική μειονότητα μετά τις εκλογές του Απριλίου '90 στην Κροατία και η ένοπλη αντίδραση των σέρβων· . η συμφωνία ανάμεσα στον Μιλόσεβιτς και τον Τούτζμαν για το διαμελισμό της Βοσνίας (Μάρτης-Απρίλις '91)·

. η αναγνώριση της Σλοβενίας και της Κροατίας ως ανεξάρτητων κρατών, πρώτα από τη Γερμανία (23/12/91) και μετά από την ΕΕ, η ένταξή τους στον ΟΑΣΕ (22/3/92) και, μαζί με την επίσης ανεξαρτητοποιημένη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στον ΟΗΕ (22/5/92) και η παράλληλη αποπομπή της νέας Γιουγκοσλαβίας απ' τους διεθνείς οργανισμούς, εξελίξεις που εδραίωσαν αντί να αποθαρρύνουν τη μετατόπιση της σερβικής φράξιας του κεφαλαίου από το συγκεντρωτικό γιουγκοσλαβισμό της στο μεγαλοσέρβικο επεκτατισμό. Χωρίς να θέλουμε να επεκταθούμε στις λεπτομέρειες του πολέμου, θα θυμίσουμε ότι η πρώτη πράξη του έργου παίχτηκε στην Κράινα και το Μπόροβο Σέλο την άνοιξη του '91, όταν ξεκίνησαν οι συγκρούσεις ανάμεσα στις σερβικές παραστρατιωτικές ομάδες και την κροατική αστυνομία. Το κόμμα του Τούτζμαν, μετά τη νίκη του στις εκλογές, επέβαλε ένα καθεστώς διακρίσεων, καταργώντας τα πολιτιστικά δικαιώματα των σέρβων και απολύοντάς τους μαζικά από τις δημόσιες υπηρεσίες. Οι σέρβοι κατάλαβαν ότι

¹⁶ Ούτε ο Γιουγκοσλαβικός Λαϊκός Στρατός, ο μόνος πραγματικά ομοσπονδιακός θεσμός που είχε απομείνει στις αρχές της δεκαετίας του '90, μπορούσε ν' αναδειχτεί σε ηγεμονική πολιτική δύναμη που θα απέτρεπε τη διάλυση. Όχι τόσο γιατί ένα πραξικόπημα ήταν αδιανότο εκείνη την εποχή της δημοκρατικής ευφορίας στην ανατολική Ευρώπη, όσο γιατί αποτελούσε κυρίως τον ένοπλο βραχίονα ενός κόμματος που αποσυντίθετο ραγδαία. Η προσπάθεια του κροάτη ομοσπονδιακού υπουργού άμυνας στρατηγού Καντίγεβιτς και της τριανδρίας που ηγείτο του στρατεύματος (και περιλάμβανε το σλοβένο ναύαρχο Μπρόβετ) να εμποδίσουν με τη βία το καλοκαίρι του '91 τη Σλοβενία ν' αποχωρήσει, απέτυχε. Οι σέρβοι στρατηγοί Ούζελατς και Κουκάνιατς, που είχαν καταφέρει κάπως να διατηρήσουν την ειρήνη στη Βοσνία μέχρι το χειμώνα του '91-'92, υπονομεύτηκαν «από τα μέσα», από εθνικιστές αξιωματικούς όπως ο σέρβος Μλάντιτς και ο Μουσουλμάνος Κάντιτς που επιδίωκαν κλιμάκωση των συγκρούσεων. Μετά την παραίτηση του Καντίγεβιτς το Γενάρη του '92, όλοι οι τιτοϊκοί αξιωματικοί εκδιώχτηκαν απ' το στρατό.

¹⁷ Το 1/4 του σερβικού έθνους ζούσε εκτός των διοικητικών ορίων της Σερβικής Δημοκρατίας.

Σχετικά με την πρώτη φάση του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία, μπορεί να πει κανείς πολλά—
 μαζέψαμε εδώ μόνο
 κάποια κομμάτια
 που θα ταίρια-
 ζαν σ'ένα
 μελλοντικό
 μουσείο
 προϊστορι-
 κών φρικα-
 λεοτήτων
 —αλλά όμως
 σήμερα, μας
 είναι ακόμα
 τόσο
 οικεία.

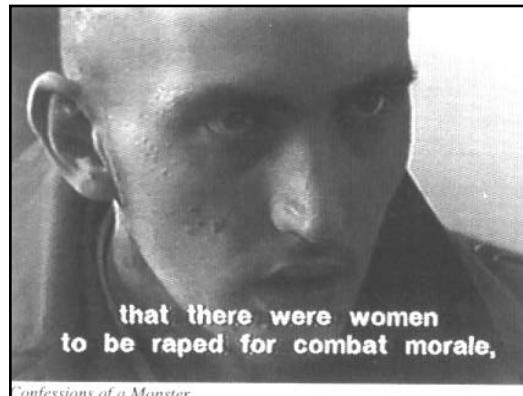

*'Όλοι
 οι εθνικισμοί
 στην πίστα: τοέτ-
 νικς υψώνουν τη
 σημαία τους
 («Ελευθερία ή θάνατος»)
 κάπου στη Βοσνία τον
 Ιούνι του '92, κάποιοι άλλοι
 τοέτνικς παραδίπλα και ο
 σέρβος καπετάν-Ντράγκαν πιο
 κει. Οι Ουστάζι δίνουν το φασι-
 στικό χαιρετισμό και άλλοι
 κροάτες στρατιώτες καίνε τη
 γιουγκοσλαβική σημαία μετά
 την κατάληψη ενός χωριού
 στην Κροατία το 1991' τέλος
 ισλαμιστές φονταμενταλι-
 στές, υποστηρικτές του
 καθεστώτος στο
 Σεράγεβο, κάτι
 πανηγυρίζουν και
 αυτοί.*

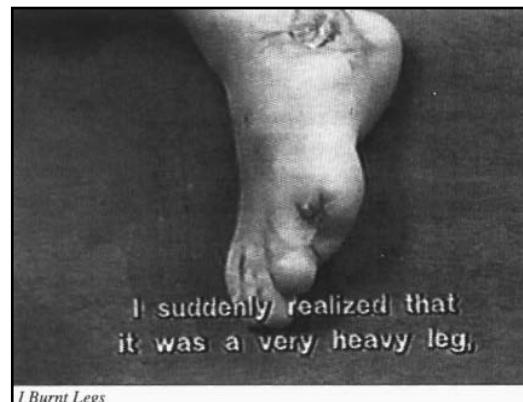
Ademir Kenović/Ismet Arnautalić, *Confessions of a Monster*
(November 1992)

Confessions of a Monster

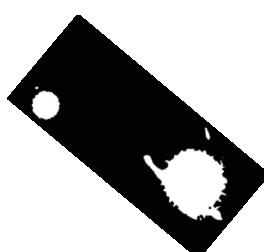
Srđan Vučetić, *I Burnt Legs* (March 1993)

I Burnt Legs

Ζάγκρεμπ, Νοέμβρης του 1998, στη διάρκεια ενός αγώνα μπάσκετ μεταξύ Σερβίας και Κροατίας. Το πανώ γράφει «οι σέρβοι στο Γιασένοβατς» και στο μήνυμα δε χωρά παρεξήγηση: το Γιασένοβατς ήταν ένα τεράστιο στρατόπεδο συγκέντρωσης των ναζί στην Κροατία στο β' παγκόσμιο πόλεμο όπου δολοφονήθηκαν από τους Ουστάζι 600.000 άνθρωποι, κυρίως σέρβοι, εβραίοι και τσιγγάνοι. Ο αθλητισμός, για μια ακόμα φορά διεγέρει τα αγνά, εθνικά ιδεώδη.

“Εσύ είσαι, Μλάντιτς;”
“Ναι, γεροδιάβολε, τι θέλεις;”
“Τρεις άντρες μου χάθηκαν κοντά στο.. και θέλω να μάθω τις συνέβη.”
“Νομίζω πως σκοτώθηκαν όλοι.”
“Έχω τους γονείς του ενός και με ρωτάνε. Να τους πω λοιπόν ότι πέθαναν σίγουρα;”
“Ναιπο, σίγουρα. Έχεις το λόγο μου. Με την ευκαιρία, πως πάει η οικογένεια;”
“Μία χαρά, ευχαριστώ. Και οι δικοί σου;”
“Είναι μια χαρά κι αυτοί, τα πάμε πολύ καλά.”
“Χαίρομαι. Α, μην το ξεχάσω, τώρα που σ' έχω στη γραμμή. Εχουμε καμιά εικοσαριά πτώματα δικών σας κοντά στο μέτωπο και είναι όλοι ολόγυμνοι. Τους πετάξαμε σ' ένα μαζικό τάφο και τώρα βρωμοκοπάνε του κερατά. Υπάρχει καμιά περίπτωση να' ρθείτε να τους μαζέψετε γιατί η κατάσταση είναι ανυπόφορη;”
Τηλεφωνική συνομιλία μεταξύ του σέρβου χασάπη Ράτκο Μλάντιτς και του κροάτη ομολόγου του, του επικεφαλής της δύναμης του κροατικού υπουργείου εσωτερικών, τον Ιάνουαριο του '92, όπως την κατέγραψε ο Misha Glenny, και την παρουσιάζει στο βιβλίο του “The fall of Yugoslavia”. Παρότι την περίοδο αυτή ο πόλεμος στην Κροατία μαίνεται, οι μακελάρηδες δεν αφήνουν, όπως βλέπουμε, τη δουλειά να εξαφανίσει την παλιά φιλία και το ανθρώπινο ενδιαφέρον...

από καταστατικό της ομοσπονδίας έθνος¹⁷ περιορίζονταν (όπως και οι κοσοβάροι αλβανοί) στο ρόλο της μειονότητας σε μια ξένη χώρα, στην οποία μάλιστα άρχισαν να επανεμφανίζονται οι σημαίες των Ουστάζι. Το καλοκαίρι του '90, έχοντας την υποστήριξη των **τσέτνικς** από τη Σερβία και του ομοσπονδιακού στρατού, άρχισαν να εξοπλίζονται και αφού εκδιώχαν την κροατική αστυνομία, κήρυξαν την αυτονομία της Κράινα. Ως γνωστόν, «το όλο θέμα» έκλεισε το καλοκαίρι του '95 με την, υποστηριζόμενη από τη Δύση, εθνοκάθαρση των σέρβων της Κράινα από τον κροατικό στρατό. Εκείνο που προσπάθησαν να κάνουν όλοι οι ηγέτες των αντιμαχόμενων εθνικών συμμοριών ήταν ν' αποφύγουν να είναι αυτοί οι χαμένοι του ανελέητου ανταγωνισμού της «παγκοσμιοποιημένης αγοράς». Ο Ράντοβαν Κάρατζιτς, ο ηγέτης των σερβοβόσνιων, ο και καλά «φασίστας» του δημοκρατικού ευρωπαϊκού καπιταλιστικού χωριού, μίλησε εκ μέρους όλων τους, όταν δήλωσε, στην ανάπτυξαν μιας μάχης, ότι «θα προτιμούσαμε να οδηγάμε Μερσεντές παρά τανκς». (Newsweek, 7 Μαρτίου 1994). Τα τανκς ήταν λοιπόν το μέσον για την απόκτηση ενός συγκεκριμένου δυτικού lifestyle. Η ευημερία στην οποία απέβλεπαν τόσο οι ηγέτες όσο και οι λιγούρηδες οπαδοί των εθνικών κορπορατιστικών σχεδίων θα ήταν ένα παρεπόμενο των εθνικών εκκαθαρίσεων, υπό την υψηλή επίβλεψη των έμπειρων συναδέλφων τους της Δύσης.

Ας επιστρέψουμε όμως στο Κόσοβο. Εδώ, χάρη στην πολιτική καταστολής του σερβικού κράτους, η αλβανική αστική τάξη είχε καταφέρει αφ' ενός μεν ν' αποκτήσει συνοχή και σαφές πρόγραμμα και αφ' ετέρου να συσπειρώσει τον αλβανικό πληθυσμό γύρω από το στόχο της εθνικής ανεξαρτησίας. Μετά την άνοδο του Μπερίσα στην εξουσία, εγκαινιάζεται μια συντονισμένη με την Αλβανία καμπάνια διεθνοποίησης του κοσοβάρικου ζητήματος. Καμπάνια που απευθύνεται στα δυτικά κράτη που έχουν ήδη διαμορφώσει μια πολιτική δημιουργίας «εθνικά καθαρών κρατών» στα Βαλκάνια. Πρέπει να πούμε ότι ο κοσοβάρικος αλβανικός αλυτρωτισμός στηριζόταν πάντα από το εθνικό κέντρο, την Αλβανία, αν όχι με έναν ξεκάθαρο, πάντως μονίμως παρόντα τρόπο, για να υπενθυμίζει στους αλβανούς προλετάριους στο Κόσοβο ότι όπως η καταπίεσή τους δε μπορεί να είναι τίποτα άλλο από **εθνική, τέτοια** πρέπει να είναι και η σωτήρια διέξοδος απ' αυτήν. Ανέκαθεν για τους κοσοβάρους αλβανούς εθνική-

στές ανάμεσα στον τερματισμό της «εθνικής καταπίεσης» και την «απελευθερωτική» επέμβαση της «διεθνούς κοινότητας», παρεμβαλλόταν μια ρομαντική προϋπόθεση: η ισχυρή Αλβανία. Έτσι, η κοσοβάρικη αλβανική διασπορά της Ελβετίας και της Γερμανίας (ανάμεσα στους ηγέτες των μεταναστευτικών κοινοτήτων υπήρχαν σκληροπυρηνικοί εθνικιστές που είχαν αναμιχθεί το 1989 στις απεργίες στα ορυχεία της Τρέπτωσα) χρηματοδοτούσε το Μπερίσα και το Δημοκρατικό του Κόμμα, γιατί πολύ απλά ίσχυε η διπλή εξίσωση: δημοκρατική και πολιτικά σταθερή Αλβανία ίσον άφθονη οικονομική βοήθεια από τις Μεγάλες Δυνάμεις ίσον λύση του κοσοβάρικου (και για τους πιο ακραίους, γιατί όχι και του αλβανικού συνολικά) ζητήματος. «Ήταν η περίοδος που όλοι στο Κοσσυφοπέδιο μιλούσαν για τ' αλβανικά τανκς που θα περνούσαν τα βουνά και θα έρχονταν να τους υπερασπίσουν, μόλις ανέβαινε στην εξουσία το Δημοκρατικό Κόμμα».¹⁸ (Τελικά, η «λυτρωτική επέμβαση» θα γίνει το 1999, από αέρος και κατευθείαν από τον πέραν του ατλαντικού Μεγάλο Προστάτη και τους συμμάχους του). Ο Μπερίσα, που πριν και αμέσως μετά τις αλβανικές εκλογές του '92, διακήρυξε ότι στόχος του ήταν ν' αγωνιστεί για την ενοποίηση του αλβανικού έθνους, τελικά αποδείχτηκε περισσότερο πραγματιστής απ' ότι εθνικιστής ιδεολόγος και υπακούοντας στην αμερικανική πατρωνία, που τότε συνιστούσε υπομονή και αυτοσυγκράτηση, έριξε γρήγορα τους αλυτρωτικούς τόνους. Εξάλλου η διεθνής συγκυρία και τα εσωτερικά προβλήματα δεν επέτρεπαν παναλβανικά ανοίγματα. Φυσικά, όσο η καταπίεση στο Κόσοβο εντεινόταν τόσο η πίεση των κοσοβάρων αλβανών εθνικιστών προς την αλβανική κυβέρνηση μεγάλων, πράγμα που ανάγκαζε το μπερισικό καθεστώς να ταλαντεύεται μεταξύ διευθέτησης του ζητήματος με τις σερβικές αρχές και επίκλησης των Μεγάλων Δυνάμεων. Τον Ιούνιο του 1993, ο Μπερίσα, κάτω από την πίεση των κοσοβάρων αλβανών εθνικιστών, πρότεινε ένα σχέδιο «δίκαιης λύσης» του ζητήματος που περιλάμβανε κυρώσεις και άλλα μέτρα εναντίον της Σερβίας, ανάπτυξη ΝΑΤΟϊκών δυνάμεων στο Κόσοβο και μετατροπή του σε προτεκτοράτο του ΟΗΕ. Η δικαίωση της αλβανικής και της αλβανοκοσοβάρικης αστικής τάξης και η πραγμάτωση του σχεδίου της θα έρθει λίγα χρόνια αργότερα. Αυτό που εν τω μεταξύ αναμενόταν ήταν το πράσινο φως απ' τους παγκόσμιους σερίφηδες. Από το Φεβρουάριο του '92 η παρουσία του στρατού (μονάδες που αποσύρθηκαν από τη Μακεδονία μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της) ήταν μόνιμη στο Κόσοβο. Παράλληλα, στη δημόσια διοίκηση, στο δικαστικό σώμα και στην τηλεόραση οι

¹⁸ Τζέιμς Πέτιφερ/Μιράντα Βίκερς, Αλβανία: από την αναρχία σε μια βαλκανική ταυτότητα (Αθήνα 1998), σ. 255.

η «διεθνής κοινότητα». Μετά τη σωτήρια επέμβαση της τελευταίας, οι αλβανοί εθνικιστές επιτέλους μπόρεσαν να ενθαρρύνουν χωρίς αναστολές το ανέμισμα της εθνικής σημαίας.

Σύμφωνα με την πολιτική της αλβανικής ελίτ, στις διαδηλώσεις στο Κόσοβο έπρεπε να κυριαρχεί ο δημοκρατικός λόγος υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είτε επρόκειτο για διαδηλώσεις γυναικών (πάνω) είτε φοιτητών (κάτω), αφού ο αποδέκτης ήταν η βου-

λευτική έδρα που κατείχε απ' το 1992 ο Αρκάν, χάρη στην εκλογική αποχή των αλβανών.

Απέναντι στο σερβικό αστυνομικό κράτος η αλβανική ηγεσία αντιπαρέθεσε τη στρατηγική της «παθητικής αντίστασης» που στόχο είχε να προκαλέσει τη συμπάθεια του δυτικού ανθρωπιστικού ιμπεριαλισμού και της «κοινής γνώμης» με την καλλιέργεια του στερεότυπου «ειρηνικοί αλβανοί-βίαιοι σέρβοι». Έτσι, με το μποϊκοτάρισμα όλων των σερβικών θεσμών, ο αλβανικός πληθυσμός είχε ενοποιηθεί πολιτικά σ' ένα πανεθνικό κίνημα που συσπείρωντες πάντες, από τους ακραίους εθνικιστές της «Μεγάλης Αλβανίας» ως τους πρώην «κομμουνιστές» ή τους «μετριοπαθείς», και η όποια **ταξική διάσταση** των αγώνων του '81 και του '89-90 πέρασε στην αφάνεια και τη λήθη. Οι εκατοντάδες χιλιάδες προσαγωγές στα αστυνομικά τμήματα και οι βασανισμοί καθώς και οι δεκάδες χιλιάδες απολύσεις αλβανών μισθωτών μες τη δεκαετία του '90, όλα ερμηνεύονταν **σαν εθνική καταπίεση και μόνον. Κι αυτή ήταν η**

μεγαλύτερη επιτυχία και των σέρβων και των αλβανών εθνικιστών, γιατί οι συγκρούσεις είναι πάντα καλύτερα να γίνονται μεταξύ ομολόγων ελίτ, παρά μεταξύ κυρίαρχων και «υπερπληθυσμού» με κοινωνικές απαιτήσεις. Ένα δείγμα της εθνικιστικής παράνοιας στην οποία είχε οδηγηθεί η αλβανική κοινότητα ήταν, το 1993, η άρνηση των αλβανών γονέων να εμβολιαστούν τα παιδιά τους για ασθένειες όπως η ίλαρά, από το φόβο ότι «τα εμβόλια του Βελιγραδίου» ήταν προορισμένα να προκαλέσουν στείρωση, πράγμα που ανάγκασε την αλβανική εφημερίδα *Μπούίκου* (Ο Αγρότης) να προχωρήσει σε εκκλήσεις συνετίσμου προς τους γονείς.

Η ειδική σημασία που δόθηκε στη συνέχιση της λειτουργίας του αλβανικού εκπαιδευτικού συστήματος στην παρανομία μετά το '91 δεν είχε να κάνει μόνο με την αντιμετώπιση του δραστικού περιορισμού της πρόσβασης των αλβανών στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση και την απαγόρευση της αλβανικής γλώσσας στο λύκειο και το πανεπιστήμιο. Είχε να κάνει κυρίως με τη διατήρηση ενός κοινωνικοποιητικού συστήματος με διακριτά αλβανικά **εθνικά χαρακτηριστικά**, δηλαδή με την ύψωση ενός τείχους πολιτικού και κοινωνικού διαχωρισμού. Το σύστημα χρηματοδοτούνταν από τους φόρους που πλήρωνε η αλβανική κοινότητα και από τις δωρεές των μεταναστών στη Γερμανία και την Ελβετία.

Η μετανάστευση είναι παλιά πληγή για το Κόσοβο που την εποχή του Τίτο ήταν η φτωχότερη γνωνιά της Γιουγκοσλαβίας. Τα πράγματα όμως χειροτέρευσαν στις αρχές της δεκαετίας του '90 εξαιτίας της επιστροφής των σερβικών αρχών στην πολιτική του μεσοπολέμου, που, όπως προείπαμε, ήταν πολιτική σερβοποίησης της περιοχής και εξαναγκασμού των αλβανών σε μετανάστευση. Οι απολύσεις δεκάδων χιλιάδων εργατών από τις δημόσιες επιχειρήσεις, η περιοδική κατάσχεση της περιουσίας των μικρομαγαζατώρων (όπως της Πρίστινα, το 1990 και το 1993), η αποφυγή της στράτευσης (άλλωστε ούτε και οι σέρβοι ήθελαν τους αλβανούς στο στρατό τους) ήταν μερικές από τις βασικότερες αιτίες

Μετά το '91 το παράλληλο αλβανικό εκπαιδευτικό σύστημα δε παρείχε απλά στα αλβανόπουλα τη μόρφωση που τους στερούσε το σερβικό καθεστώς· όπως κάθε εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα -πολύ περισσότερο αυτό λόγω παρανομίας- φρόντιζε πρωτίστως να διαπαιδαγωγεί εθνικά.

¹⁹ Σύμφωνα με αλβανικές εκτιμήσεις, ανάμεσα στο 1990 και το 1995 έφυγαν από το Κόσοβο γύρω στις 350 με 400 χιλιάδες αλβα-

της μετανάστευσης.¹⁹ Οι σερβικές αρχές είχαν καταστρώσει ένα σχέδιο εποικισμού του Κοσόβου με 100.000 σέρβους πρόσφυγες από την Κράινα και τη Βοσνία που θα ολοκληρωνόταν το 1999. Από τα στοιχεία του 1996 που διαθέτουμε φαίνεται ότι μόνο 20.000 σέρβοι πρόσφυγες είχαν καταφτάσει στο Κόσοβο κατόπιν υποσχέσεων που τους είχαν δοθεί για δουλειά και στέγη.²⁰ Από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αυτών των «άλλων» εξαθλιωμένων ξεκίνησαν οι πρώτες βομβιστικές επιθέσεις των αλβανών εθνικιστών στις 11 Φλεβάρη 1996. Τον Απρίλη της ίδιας χρονιάς πέντε σέρβοι πολίτες και μπάτσοι δολοφονούνται από πυροβολισμούς και βόμβες στο Πετρι, το Στίμλιε και το Ντετσάνι σε αντίποινα για μια ακόμα δολοφονία αλβανού, ενός εικοσάχρονου φοιτητή. Η, βίαιη πλέον, αντεπίθεση μιας μερίδας της αλβανικής αστικής τάξης που θεωρούσε τη στρατηγική της «παθητικής αντίστασης» αποτυχημένη, έχει ξεκινήσει.

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ ΤΗΣ

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 η πολιτική της βίαιης απορύθμισης στο Κόσοβο, η καταστολή των αλβανών αγροτών και προλετάριων, αυτού του ενοχλητικού «υπερπληθυσμού», συνεχίζεται, αλλά αυτή η καινούργια εξέλιξη, η εμφάνιση του UCK, θα δώσει μια νέα διάσταση στην κρίση των κοινωνικών σχέσεων στο Κόσοβο. Για την ακρίβεια, θα σηματοδοτήσει την οριστική υποταγή του κοινωνικού ζητήματος στην ίδια της εθνικής απελευθέρωσης. Αν αυτή είναι η λειτουργία κάθε εθνικοπλευθερωτικής συμμορίας, και ο UCK είναι από τις κλασικότατες περιπτώσεις, η πρακτική της επιβάλλεται να είναι η συντήρηση και όξυνση της έντασης. Αυτή η επιλογή -και μόνο αυτή- δίνει στις εθνικιστικές αυτές κλίκες, στις εκκολαπτόμενες εθνικές αστικές τάξεις για ν' ακριβολογούμε, τη δυνατότητα να τεθούν επικεφαλής ενός εθνικοπλευθερωτικού κινήματος. Έτσι κάθε χτύπημα του UCK στο σερβικό στρατό, την αστυνομία ή σε άμαχους επιτείνει την καταστολή και σύντομα δε θα έμενε κανένας δισταγμός στους αλβανούς αγρότες και προλετάριους στο να

συνταχθούν με τους «εθνικοπλευθερωτές» τους. (Μήπως και το ΕΑΜ, σύμφωνα με τη μαρτυρία-πολιτική κληρονομιά του Στίνα, κάπως παρόμοια δεν εξασφάλιζε τη «λαϊκή βάση» του;) Όσοι δεν πείθονταν δε γι' αυτόν τον τρόπο απαλλαγής από τη σερβική κυριαρχία, είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στη φυγή ή την αναγκαστική στρατολόγηση με τον UCK.

Είναι πια γνωστό ότι η πλειοψηφία των γηγετικών μελών του UCK ήταν πολιτικοί κρατούμενοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία, με τη συνήθη κατηγορία του αλυτρωτισμού, δηλ. για τους ίδιους λόγους για τους οποίους το καθεστώς Τίτο φυλάκιζε τους επίσης εθνικιστές (και αργότερα στελέχη των νέων ανερχόμενων τοπικών ελίτ) Τούτζμαν, Σέσελι, Ιζετμπέκοβιτς, Γκλιγκόρωφ κλπ. Είναι επίσης γνωστό ότι κάποια απ' τα στελέχη του ήταν μέλη Μ-Λ κομμάτων τα οποία και εγκατέλειψαν στις αρχές της δεκαετίας του '90 για να δημιουργήσουν μια καθαρόαιμη αποσχιστική, εθνικιστική οργάνωση. Από απόψη καταγωγής, τα στελέχη αυτά είναι τα μορφωμένα παιδιά της διευρυμένης αγροτικής οικογένειας, της Κοσοβάρικης πατριάς, της πατριαρχικής τοπικής κοινότητας που συντηρούσε επί δεκαετίες μια νοοτροπία τοπικού και μια παράδοση ανταρσίας ενάντια στην κεντρική εξουσία.

Αλλά τι γίνεται στην άλλη πλευρά; Το σερβικό καθεστώς βρίσκεται ήδη από την αρχή του γιουγκοσλαβικού πολέμου, αλλά ακόμα και τώρα, σε μια διαρκή κατάσταση πολεμικού προστατευτισμού. Η διαδικασία απορύθμισης στη «στενή» Σερβία παραμένει μπλοκαρισμένη. Η αστική τάξη δεν επιλέγει έναν νέο κύκλο συσσώρευσης: αντίθετα, διατηρεί τις μεγάλες ζημιογόνες επιχειρήσεις που αποτελούν το 80% του συνολικού κεφαλαίου. Πρόκειται για κρατικές ή κοινωνικοποιημένες επιχειρήσεις που, αρχές του '90, συγκεντρώνουν τα πυρά όλων των εκσυγχρονιστών. Το 1989, με το νόμο του τότε ομοσπονδιακού πρωθυπουργού Μάρκοβιτς για τις ιδιωτικοποιήσεις, γίνονται οι πρώτες «φιλότιμες» προσπάθειες απαίωσης αυτών των «προβληματικών»: προβλέπεται η πτώχευσή τους και ακόλουθα η ιδιωτικοποίηση των αξιοποιήσιμων μερών. Το πολύ γρήγορο μπλοκάρισμα αυτών των μεταρρυθμίσεων ήρθε όχι μόνο σαν αποτέλεσμα του πολέ-

voi. (Βλ. Kosovo Spring: International Crisis Group Report on Kosovo, Πρίστινα 1998 και Gramoz Pashko, Kosovo: Facing Dramatic Economic Crisis στην έκδοση του ΕΛΙΑΜΕΠ με τίτλο Kosovo: Avoiding Another Balkan War, Αθήνα 1998). Πάντως αν λάβει κανένας υπόψη του ότι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της επαρχίας έφτασε να προέρχεται κατά 60% από την παραοικονομία (κυρίως λαθρεμπόριο τσιγάρων, αλκοόλ και ναρκωτικών) και ότι το συνολικό εισόδημα αυξήθηκε επίσης λόγω και των μεταναστευτικών εμβασμάτων, θα καταλάβει γιατί μετά τα μέσα του '90 η οικονομική κατάσταση των αλβανών άρχισε κάπως να βελτιώνεται (άνοιξαν μάλιστα γύρω στις 18.000 νόμιμες μικρές επιχειρήσεις που απασχολούσαν αρκετές χιλιάδες μισθωτών).

²⁰ Εξάλλου οι οικονομικές δυσχέρειες της σερβικής κυβέρνησης, λόγω του πολέμου και των κυρώσεων, δεν της επέτρεπαν να αξιοποιήσει τους σέρβους πρόσφυγες για ν' ανατρέψει την αγροτική δομή και τους πληθυσμιακούς συσχετισμούς στο Κόσοβο.

μου, των κυρώσεων και του υπερπληθωρισμού, αλλά και των παρασκηνιακών μεθοδεύσεων των managers τους, που ταυτόχρονα είναι πολιτικά στελέχη. Στις ζημιογόνες μεγάλες επιχειρήσεις, ενώ οι τελευταίοι, με την κάλυψη των κυρώσεων, εφαρμόζουν επιτυχημένα τεχνικές πλουτισμού, οι κατά 1 εκατομμύριο περίπου «πλεονάζοντες» εργάτες τους εξασφαλίζουν μια μίνιμουμ επιβίωση και, τουλάχιστον οι μισοί απ' αυτούς, βρίσκουν την ευκαιρία να κάνουν δεύτερη δουλειά στη μαύρη την ώρα της «εργασίας» τους. Τελικά, αντί για ιδιωτικοποίηση σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς, το μισό κεφάλαιο κρατικοποιήθηκε και το υπόλοιπο δόθηκε στους εργαζόμενους με τη μορφή μετοχών, στη θέση αυξήσεων.

Οι κυρώσεις, που διήρκησαν από το 1992 ως το 1995, ουσιαστικά παγίωσαν αυτόν τον ιδιόμορφο προστατευτισμό: η απαγόρευση του εξωτερικού εμπορίου και των μεταφορών, το πάγωμα των τραπεζικών λογαριασμών στο εξωτερικό και η παύση της εξωτερικής χρηματοδότησης από διεθνείς οργανισμούς, ανάγκασαν τους σέρβους καπιταλιστές να συντηρούν αντιπαραγωγικούς εργάτες για να εξασφαλίσουν την κοινωνική ειρήνη, και να κινούνται σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς μόνο εκτός συνόρων (επαρκεί σαν απόδειξη η ύπαρξη 3.500 off shore γιουγκοσλαβικών επιχειρήσεων στην Κύπρο και αρκετών μικτών επενδύσεων στην Ελλάδα και τη Ρωσία).²¹ Παράλληλα, τ' αποθέματα χρυσού και συναλλάγματος στο εξωτερικό χρηματοδοτούν ένα κοινωνικό κράτος, που με τις λειψές παροχές του κουτσοβολεύει την εργατική τάξη και συντηρεί την πολιτική ανοχή της απέναντι στο καθεστώς.

Ακόμα και μετά το 1995, όταν αίρονται εν μέρει οι κυρώσεις, η εγχώρια αντίδραση στις μεταρρυθμίσεις είναι έντονη: οι ιδιωτικοποιήσεις που προτείνει ο τότε επικεφαλής της εθνικής τράπεζας Αβράμοβιτς, η ντόπια φωνή του ΔΝΤ και της

Παγκόσμιας Τράπεζας (εντελώς φυσιολογικά τώρα είναι στέλεχος της αντιπολίτευσης), προσκρούουν στα συμφέροντα της «νέας επιχειρηματικής τάξης» που διαπλέκεται τόσο στενά με την εξουσία: διευθυντές επιχειρήσεων, πολιτικοί και οικονομολόγοι κραυγάζουν υπέρ του προστατευτισμού και ενάντια στο ξένο κεφάλαιο. Ο Αβράμοβιτς καθαιρείται.

Με νέο νόμο το '97 κάποιες ιδιωτικοποιήσεις προωθούνται πια υπόγεια, με συμφωνίες μεταξύ πολιτικών και κολητών, κυρίως ντόπιων (σ' αυτές τις συμφωνίες συμμετέχουν και οι

managers των -βομβαρδισμένων σήμερα από το NATO- μεγάλων κρατικών μονοπωλίων, πχ της Jugo Petrol ή της Zastava που ήταν στενοί φίλοι του Μιλόσεβιτς, ή συγγενείς— πχ σε πολλά καπνεργοστάσια τη διανομή των προϊόντων είχε αναλάβει ο γιος του). Οι λίγες ξένες επενδύσεις -καρπός σχέσεων της νομενκλατούρας με συγκεκριμένους καπιταλιστές του εξωτερικού- αφήφησαν ένα πλήθος προβλημάτων (και στάθηκαν αργότερα ιδιαίτερα άτυχες λόγω των βομβαρδισμών): ουσιαστική διάλυση του τραπεζικού συστήματος, έλλειψη νομοθετικού πλαισίου για ιδιωτικοποιήσεις και ξένες επενδύσεις, διεκδικήσεις εργαζομένων, έλλειψη αξιόπιστης κρατικής πληροφόρησης για την οικονομία, δομημένη παραικονομία. Πέρα από τους υψηλούς δασμούς και τις παρεμβάσεις της κεντρικής τράπεζας υπέρ των ζημιογόνων επιχειρήσεων, ενδεικτικό του ότι το σερβικό κεφάλαιο ήταν αναγκασμένο ν' αναβάλλει μια κατά μέτωπο επίθεση στους εργαζόμενους ήταν και το εξής: το κέρδος απ' τη μεγαλύτερη ξένη επένδυση της δεκαετίας, την πώληση του γιουγκοσλαβικού Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών σε ιταλο-ελληνικό κονσόρτιουμ, δε χρησιμοποιήθηκε σαν ένεση κεφαλαίου, γιατί κάλυψε πληρωμές συντάξεων λίγο πριν τις εκλογές τον Σεπτέμβρη του '97.

Μπορεί αυτή η κατάσταση να δείχνει τα όρια της στρατιωτικοποίησης των κοινωνικών σχέσεων, μπορούσε όμως επ' άπειρον να συντηρείται το μπλοκάρισμα της απορύθμισης συνδυασμένο με μια μαύρη οικονομία που όλο και χειρότερα ενσωμάτωνε τους εργάτες; Καθώς τ' αποθέματα στο εξωτερικό μειώνονταν, οι όλο και χαμηλότεροι μισθοί, οι αναγκαστικές διακοπές, οι καθυστερήσεις μισθών, ο πληθωρισμός και η αυξανόμενη βία στην κοινωνική και πολιτική ζωή τέλη του '96/ αρχές '97 βγάλαν στους δρόμους απεργούς και διαδηλωτές (δασκάλους, νηπιαγωγούς, εργάτες υφαντουργίας, ανάπτηρους πολέμου κλπ) που μπλοκάρουν δρόμους, κάνουν αυθόρμητες πορείες και διαμαρτύρονται με διάφορους τρόπους πολιτικής ανυπακοής (οργανωμένη άρνηση πληρωμής φόρων, τελών κλπ). Κι όλα σα συνέχεια των μαζικών και επίμονων κινητοποιήσεων των φοιτητών και της πολιτικής αντιπολίτευσης μετά τη νοθεία των δημοτικών εκλογών του Νοεμβρίου του '96. Εξάλλου ας μη ξεχνάμε: τα μεγαλοδεατικά, ματοβαμμένα σχέδια τσακίστηκαν και τα μόνα λάφυρα που έφεραν στην «πατρίδα» οι μεγαλοσέρβικες επιχειρήσεις δεν ήταν παρά περισσότερο από μισό εκατομμύριο εξαθλιωμένοι πρόσφυγες. Και η φτώχεια φέρνει γκρίνια. Γκρίνια κι οργή. Το καθεστώς είναι φανερά στριμωγμένο. Σ' αυτό το εσωτερικό φόντο πρέπει να ειδωθεί το «πρόβλημα» Κόσοβο. Η επαρχία

²¹ Βλ. Ευάγγελος Καραφωτάκης, Οι βαλκανικές οικονομίες στο πρώιμο στάδιο μετάβασης 1990-1996.

Κόσοβο μπορεί να λειτουργεί σαν αποσυμπιεστική βαλβίδα της έντασης της ταξικής πάλης στη «στενή» Σερβία, αν μπορεί να σερβοποιηθεί, δηλ. να εποικιστεί από σέρβους πρόσφυγες της Κράινα και της Βοσνίας και να δημιουργηθεί μια ευέλικτη, μικρή καπιταλιστική αγροτική δομή. Αυτό δε σημαίνει απαραίτητη εκδίωξη όλων των αλβανών: Θα ήταν γελοία μη ρεαλιστικό με 90% αλβανούς. Η απόλυτη των αλβανών δημόσιων υπαλλήλων και η γενικότερη καταστολή ήταν μορφές ήπιας εκκαθάρισης που οδηγούσαν σε μαζική μετανάστευση, ένα επιθυμητό αλλά όχι ικανοποιητικό αποτέλεσμα, λόγω της αλβανικής «υπεργεννητικότητας». Με δεδομένη την αποτυχία της πολιτικής της σερβοποίησης (τόσο λόγω των οικονομικών δυσχερειών του καθεστώτος, όπως προείπαμε, όσο και γιατί οι σέρβοι πρόσφυγες στην πλειοψηφία τους προτιμούσαν την πλουσιότερη Βοϊβοδίνα από το φτωχό και κοινωνικά ταραχώδες Κόσοβο), το σερβικό καθεστώς αναγκάστηκε ν' αναδιπλωθεί και να περιορίσει τον ορίζοντα των φιλοδοξιών του κατά την ήμισυ: το βόρειο και πλουσιότερο Κόσοβο αρκούσε. Για τους σέρβους εθνικιστές, το σχέδιο της διχοτόμησης αποτελούσε την πιο πραγματιστική λύση στο πρόβλημα του αλβανικού «παράλογου υπερπληθυσμού» και του ένοπλου αλβανικού εθνικισμού.²² Όταν το Φλεβάρη του '98 τα χωριά στη Ντρένιτσα βομβαρδίζονταν, δεν εξοντώνονταν μόνο τα στελέχη ή η βάση του UCK: έμπαινε σ' εφαρμογή το σχέδιο διχοτόμησης.²³

Υπάρχει όμως κι ένα άλλο φόντο, εξωτερικό, του μεγα-χώρου. Εκτός απ' τον τακτικισμό του

Μιλόσεβιτς, η συνθήκη του Ντέιτον, που ήταν ακόμα νωπή, αποδείκνυε ότι ήταν τα «πειράματα» στη Βοσνίας που συμπύκνωναν τους νέους πολιτικούς σχεδιασμούς στη Δύση γι' αυτή τη βαλκανική γωνιά όπου η βιαιότητα της απορύθμισης κατέληξε σε πόλεμο: οι Βοσνίες είναι οι φρακενσταϊνικές οντότητες που προσωρινά αποκλείουν την προοπτική «αυτόκεντρων» εθνικών πειραματισμών: βασίζονται στην τιθάσευση, τη «συνεργασία» των πρώην αλληλοσπαρασσόμενων εθνικισμών με τη «συναίνεση» όλων των «συμβαλλόμενων μερών».²⁴ Σαν ένα τέτοιο «συμβαλλόμενο μέρος», ο Μιλόσεβιτς επιβραβεύτηκε για την «καλή» του συμπεριφορά στο Ντέιτον με κάποια χαλάρωση των κυρώσεων. Ωστόσο, αυτή η εύνοια της Δύσης θα έπρεπε συνεχώς ν' ανανεώνεται: ο μόνος τρόπος για να γίνεται αυτό ήταν να «λύνονται» τα προβλήματα στη γύρω περιοχή, όπως πχ η αποσταθεροποίηση που προκαλούσε ο UCK.²⁵

Ακριβώς εδώ προσπαθούσε να ισορροπήσει το σερβικό καθεστώς: ανάμεσα στην προσπάθεια αυτοσυντήρησής του, προσπάθεια που περνούσε μέσα απ' τη «λύση» στο Κόσοβο, δηλ. τη διχοτόμησή του, και στην προσπάθεια αυτό να γίνει με έναν όσο το δυνατόν λιγότερο αποσταθεροποιητικό

²² Ας σημειωθεί εδώ ότι ο UCK δεν αποτελούσε απειλή από στρατιωτική άποψη: ωστόσο, η παρουσία και δράση του έπλητταν την αξιοπιστία του καθεστώτος, ιδιαίτερα στα μάτια των πιο πιστών του ψηφοφόρων, των σέρβων του Κοσόβου. Ανήσυχοι, κάποιοι απ' αυτούς, ήδη μια φορά πρόσφυγες, φοβούνταν τα χειρότερα. Πολλοί μάλιστα σέρβοι κοσοβάροι εθνικιστές που αντιπολεύονται το καθεστώς ήταν πεπεισμένοι για την αναγκαιότητα κάποιου συμβιβασμού (διχοτόμηση ή καντονοποίηση). Τα άλλα σενάρια που ακούγονταν ήδη από τότε, δηλ. μετατροπή της επαρχίας σε Τρίτη Δημοκρατία ή ανεξαρτητοποίησή της, τους φαίνονταν σαφώς χειρότερα.

²³ Η διχοτόμηση του Κοσόβου σα σενάριο έχει κάποια ιστορία. Πρώτος ο Τσόσιτς, παλιός διαφωνών «κομμουνιστής» και εθνικιστής, πρόεδρος της Γιουγκοσλαβίας το 1992 και 1993, πρότεινε τη διαίρεση του Κοσόβου σε συναντήσεις του με αλβανούς ηγέτες —για ν' απορριφθεί απ' αυτούς. Αργότερα, 8 μήνες μετά το Ντέιτον, ο Μιχαήλο Μάρκοβιτς (βασικός θεωρητικός της πολιτικής του Σοσιαλιστικού Κόμματος του Μιλόσεβιτς) σε συνεργασία με τον πρόεδρο της Σερβικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών, Αλεξάνταρ Ντέσπιτς, το ξαναέβαλε στο τραπέζι. Για ένα μέρος της σερβικής ελίτ, το Κόσοβο ήταν βάρος, μια ωρολογιακή βόμβα στα θεμέλια του σερβικού έθνους. Σύμφωνα με τα δημογραφικά στοιχεία εκτιμούσαν ότι το 2060 υπήρχε μεγάλη πιθανότητα μια αλβανική πλειοψηφία στη Βουλή του Βελιγραδίου ν' αποφασίσει την ένωση της Σερβίας με την Αλβανία! Άρα η διχοτόμηση θα εξασφαλίζει έγκαιρα την καλύτερη δυνατή λύση (βλ. Μαριλένα Κοππά, Οι μειονότητες στα μετα-κομμουνιστικά Βαλκάνια). Συνεχώς όμως αυτή η λύση σκόνταφτε στην άρνηση όχι μόνο των αλβανών αλλά και της Δύσης, στο βαθμό που θα αποτελούσε προηγούμενο για τη Μακεδονία. Εξάλλου, με την παραβίαση της αρχής του «απαραβίαστου των εσωτερικών συνόρων της Γιουγκοσλαβίας», πάνω στην οποία είχε βασιστεί η αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Κροατίας και της Σλοβενίας, θα κατέρρεε μια καλά προπαγανδισμένη και θεμελιωμένη ιδεολογική βεβαιότητα στη Δύση, «η σερβική επιθετικότητα και βαναυσότητα».

²⁴ Πέρσι άλλωστε η Δύση διαφήμισε με ντόρο το «δημιούργημά» της, την πολυεθνική, «ανεξάρτητη» και προστατευόμενη Βοσνία, επιλέγοντας εκεί και όχι αλλού ένα ανύποπτο βρέφος, έναν «αντιπροσωπευτικό» Βόσνιο λιλιπούτειο «ελεύθερο» πολίτη, ένα νεογέννητο Μουσουλμανάκι, για να το ανακηρύξει ως τον 6 τρισεκατομμυριοστό κάτοικο της υδρογείου.

²⁵ Σύμφωνα με το ίδρυμα Friedrich-Ebert —έναν οργανισμό-πλοκάμι του SPD ειδικευμένο στην «μεταμόρφωση» της ανατολικής Ευρώπης— μετά την εξέγερση στην Αλβανία το 1997 δόθηκε η ευκαιρία στο σερβικό καθεστώς ν' αποδείξει ότι αποτελεί σταθεροποιητική δύναμη στην περιοχή «λύνοντας» το πρόβλημα στο Κόσοβο και βοηθώντας έτσι να μην εξαπλωθεί η κρίση, με αντάλλαγμα πιστώσεις και ρυθμίσεις χρεών (Wildcat-Zirkular, nr. 50-51, 1999). Ήδη, από πέρσι, ξέραμε πώς ο Μιλόσεβιτς αποδείχτηκε τελικά ανεπαρκής μπάτσος.

τρόπο. Όταν ο UCK επέλεξε τη δική του στρατηγική της έντασης, το σερβικό καθεστώς αναγκάστηκε να πάρει τότε το ρίσκο να προωθήσει, οριστικά πια, το σχέδιο διχοτόμησης.

ΧΡΟΝΙΚΟ ΕΝΟΣ (ΜΙΣΟ) ΠΡΟΑΝΑΓΓΕΛΘΕΝΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

1996: Ενώ ο UCK αρχίζει επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα στο Κόσοβο και δολοφονίες αλβανών «συνεργατών» του καθεστώτος, τον Σεπτέμβρη ο Μιλόσεβιτς και ο Ρουγκόβα υπογράφουν συμφωνία για την επανένταξη των αλβανών φοιτητών από το ανεπίσημο παράλληλο εκπαιδευτικό σύστημα στο πανεπιστήμιο της Πρίστινα. Ωστόσο η συμφωνία παγώνει γιατί η αλβανική ηγεσία απαιτεί τα πανεπιστημιακά διπλώματα να φέρουν τη σφραγίδα «Δημοκρατία του Κοσόβου», πράγμα που υπερβαίνει κατά πολύ τα περιθώρια συμβιβασμού που είναι προσωρινά διατεθειμένος να δώσει ο Μιλόσεβιτς. Ο Ρουγκόβα εξάλλου, ο ίδιος μέλος μιας εξέχουσας γαιοκτητικής φάρας, ήδη απ' το Νοέμβρη του 1993 είχε ξεκαθαρίσει τις επιλογές του: ανεξαρτησία, με κάποιο διακανονισμό με τους αλβανούς της Μακεδονίας ή ένωση με την Αλβανία.

Ένα μήνα μετά, στο Κόσοβο, αρχίζουν διαδηλώσεις διαμαρτυρίας αλβανών φοιτητών ενώ στη «στενή» Σερβία η νίκη της αντιπολίτευσης στις δημοτικές εκλογές γίνεται το έναυσμα για διαρκείς μαζικές διαδηλώσεις στους δρόμους του Βελιγραδίου. Πέρα απ' την καταστολή, τίποτα άλλο δε μοιράστηκαν αυτά τα δύο κινήματα που, αδιάφορο το ένα για το άλλο, επιβεβαίωσαν την ύπαρξη δύο διαφορετικών κοινωνιών.

Λίγο πριν τη λήξη της χρονιάς, η γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία αποχωρεί από τη σύσκεψη στη Βόνη σχετικά με την εφαρμογή της συνθήκης Ντέιτον, όταν γίνεται αναφορά στο Κόσοβο. Το Βελιγράδι είναι σαφές: το Κόσοβο είναι «εσωτερική υπόθεση».

1997: Φτωχή σε πολιτικές εξελίξεις η χρονιά, αλλά οι συγκρούσεις αφθονούν. Απ' το καλοκαίρι η αστυνομική βία στο Κόσοβο εντείνεται με επιχειρήσεις εναντίον συγκεκριμένων οικογενειών απ' τις οποίες θεωρείται ότι προέρχονται στελέχη του UCK. Το Νοέμβρη γίνονται οι πρώτες συγκρούσεις αστυνομίας και UCK στη Ντρένιτσα. Ένας αλβανός δάσκαλος σκοτώνεται από τα πυρά. Στην κηδεία του UCKάδες δηλώνουν ότι είναι η μόνη δύναμη που μάχεται για «εθνική απελευθέρωση και

ενότητα» στο Κόσοβο. 20.000 παρευρισκόμενοι αλβανοί ζητωκραυγάζουν. Ο UCK, σαν ειδικός της βίας, αυτοπαρουσιάζεται και σαν προστάτης όλων των αλβανών ενάντια στην καταστολή: άλλωστε όλα τα εθνικα-πελευθερωτικά δεν χρησιμοποιούν την ανάγκη αυτοάμυνας του πληθυσμού, ανάγκη που τη δημιουργούν και οι δικές τους προσεκτικά σχεδιασμένες ενέργειες, σαν όχημα για το πλασσάρισμά τους ως «εθνικών εκπροσώπων»; Από το Σεπτέμβρη ως το Δεκέμβρη, στη «στενή» Σερβία γίνονται εκλογές. Τον ίδιο μήνα κλείνεται συμφωνία μεταξύ Ρώσων και Γιουγκοσλάβων για αγορά εκ μέρους των δεύτερων πολεμικού υλικού. Η αστυνομία και ο στρατός δε μπορούν να είναι μ' άδεια χέρια στο Κόσοβο, εν όψει μάλιστα των νέων επιχειρήσεων.

1998: Αρχές της χρονιάς, στις 7 Ιανουαρίου, ο UCK ανακοινώνει τη μεταφορά του πολέμου στη ζώνη 2, τη Μακεδονία, για την «απελευθέρωση» των εκεί αλβανών. Μόνο αν κανείς πια είναι αφελής ή απατεώνας δε θ' αναγνωρίσει στην ατζέντα του UCK την ύπαρξη εθνικού σχεδίου ενοποίησης του αλβανικού «λαού». (Κάποιες αναλογίες με το Μνημόνιο των σέρβων διανοούμενων του 1986 ας μην περάσουν απαρατήρητες). Οι επιθέσεις του UCK θα συνεχιστούν μέχρι τον Ιούλιο, όταν η μακεδονική αστυνομία θ' ανακοινώσει την εξάρθρωση του εκεί τμήματός του.

Λίγο βορειότερα, στη Βοσνία, στις 17 Ιανουαρίου, εκλέγεται πρωθυπουργός στη Republika Srpska, με τη βοήθεια του Μιλόσεβιτς, ο Dodik, σοσιαλδημοκράτης και ρεφορμιστής, ευπρόσδεκτος στη μεγάλη κεντρο-αριστερή οικογένεια της Δύσης και πρόθυμος να εφαρμόσει τη συνθήκη του Ντέιτον. Η ανταμοιβή του Μιλόσεβιτς - έτσι τουλάχιστον το καταλαβαίνει αυτός- θα έρθει λίγο αργότερα, τέλη Φλεβάρη στην Πρίστινα, δια στόματος Gelbard, του αμερικανού απεσταλμένου στα Βαλκάνια. Ο «αμερικάνος φίλος» επανεί τη συμπεριφορά του Μιλόσεβιτς και ταυτόχρονα αποκαλεί τον UCK «τρομοκρατική οργάνωση». Προφανώς, αυτό που ανησυχεί περισσότερο ΗΠΑ και ΕΕ είναι η ένταση που προκαλεί στην περιοχή ο UCK καθώς «φέρνει» όλο και περισσότερο σερβικό στρατό. Για τους επόμενους μήνες, προωθείται χαλαρά από τη Δύση σχέδιο αυτονομίας του Κοσόβου εντός της Σερβίας και η βρωμοδουλειά της εκκαθάρισης του UCK.

Ο Μιλόσεβιτς ερμηνεύει τους επαίνους ως OK για κλιμάκωση της καταστολής στο Κόσοβο. Από τις 28 Φλεβάρη μέχρι τις 5 Μάρτη σφυροκοπούνται αρκετά χωριά στη Ντρένιτσα απ' την αστυνομία και την Ειδική Αντιτρομοκρατική Μονάδα, τους πρατωριανούς του Μιλόσεβιτς, ειδικευμένους στις δύσκολες αποστολές

Δύο γενιές της φάρας των αλβανών κοσοβάρων Γιασάρι από τη Ντρένιτσα εικονίζονται εδώ. Η πατριαρχική οικογένεια των Γιασάρι ήταν κάτι ανάμεσα σε kacaks και εθνικιστές: ο Adem (αριστερά), συνεργάστηκε με την (προδρομική του UCK) οργάνωση Λαϊκό Κίνημα για τη Δημοκρατία του Κοσόβου και εκπαιδεύτηκε σε στρατόπεδο στην Αλβανία το 1990. Έχασε τη ζωή του το 1998 από τη σερβική αστυνομία στο μακελειό της Ντρένιτσα, αλλά η οικογένειά του κέρδισε τη φήμη των εθνικών μαρτύρων.

(όπως η διάλυση των αντικυβερνητικών διαδηλώσεων στο Βελιγράδι το '96/'97). Η σφοδρότερη μέχρι τώρα επίθεση στο Κόσοβο είχε -υποτίθεται- μοναδικό στόχο στελέχη του UCK και «παράπλευρο» αποτέλεσμα χιλιάδες πρόσφυγες και αρκετούς νεκρούς. Είναι η αρχή ουσιαστικά της εθνοκάθαρσης και κατά τη διάρκειά της ΗΠΑ και ΕΕ τηρούν στάση αναμονής. Τον ίδιο μήνα στη «στενή» Σερβία εντείνεται η καταστολή ενάντια στην κοι-

νωνική και πολιτική αντιπολίτευση. Μεταξύ άλλων γίνονται διώγμοι «ανεξάρτητων» αντιπολιτευόμενων media με την κατηγορία της «προδοσίας» και της «συνωμοσίας εναντίον της πατριδας».

Στο Κόσοβο, μετά το μακελειό στη Ντρένιτσα, ακολουθούν πορείες διαμαρτυρίας αλβανών τις επόμενες μέρες, που συνήθως, διαλύονται βίαια από την αστυνομία. Κάποιες από αυτές μάλιστα συνοδεύονται από πλακάτ στα αγγλικά, προσδοκώντας ένη επέμβαση. Σε μια από αυτές οι διαδηλωτές κατευθύνθηκαν προς την καθολική εκκλησία της Πρίστινα θέλοντας να δείξουν στη Δύση ότι δεν είναι μουσουλμάνοι φονταμενταλιστές, η «ισλαμική απειλή». Πορείες κάνουν επίσης και σέρβοι κάτοικοι και οι συμπλοκές μεταξύ των δύο εθνοτήτων είναι πια συχνές.

Σ' όλη τη διάρκεια του Μάρτη αμερικανοί και ΕΕ ασκούν χαλαρές πιέσεις προς το Μιλόσεβιτς για διαπραγματεύσεις με τους αλβανούς. Θέτουν διάφορες προθεσμίες για την απομάκρυνση των σερβικών δυνάμεων που ...λήγουν για να τεθούν νέες. Ο Ρουγκόβα, ενθαρρυμένος απ' τις πιέσεις αυτές, δηλώνει πως όρος για συνομιλίες είναι η ανεξαρτη-

σία του Κοσόβου. Στις 31 Μαρτίου ψηφίζεται απ' το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ εμπάργκο όπλων και για το σερβικό καθεστώς και για τον UCK, κίνηση εντελώς συμβολική καθώς ο εξοπλισμός και των δύο πλευρών είναι εξασφαλισμένος. Η σερβική κυβέρνηση θέτει σ' εφαρμογή την παλιότερη συμφωνία με τον Ρουγκόβα σχετικά με την εκπαίδευση, η οποία είχε ανασταλεί, στην προσπάθειά της να επιδείξει κάποια διαλλακτικότητα. Αμέσως ξεσηκώνεται θύελλα διαμαρτυριών απ' τους σέρβους φοιτητές στην Πρίστινα που οξύνει ακόμα περισσότερο τα εθνικιστικά πάθη. Μετά από πολλά παζάρια, τέλη Μάρτη, σχηματίζεται κυβέρνηση συνασπισμού από το Σοσιαλιστικό Κόμμα, το κόμμα της γυναίκας του Μιλόσεβιτς (JUL) και το ακροδεξιό Ριζοσπαστικό κόμμα του Σέσελι. Η συνεργασία με το Ντράσκοβιτς δεν προχώρησε, όμως η αναγκαστική συμμαχία με τους ακροδεξιούς -για να παραμείνει το Σοσιαλιστικό κόμμα στην εξουσία- θέτει στο Μιλόσεβιτς νέους ευγενείς στόχους: η κατάσταση «εθνικού συναγερμού» που προέκυψε με την όξυνση των συγκρούσεων, και έκανε δυνατή σε πρώτη φάση αυτή τη συμμαχία, θα πρέπει να διατηρηθεί. Οι πολεμικές επιχειρήσεις λοιπόν στο Κόσοβο λειτούργησαν και θα λειτουργούσαν σαν το κατάλληλο φόντο μιας «εθνικής κρίσης», για να γίνει πιο εύπεπτη και φυσική μια τέτοια «αριστεροδεξιά» συμμαχία (ας μη ξεχνάμε ότι το κόμμα του Μιλόσεβιτς πλασάρεται εντός Σερβίας ως αριστερό, το δε JUL ως αριστερότικο).

Ένα μήνα αργότερα και ενώ οι πιέσεις από τη Δύση χάνουν λίγο από τη χαλαρότητά τους, ο Μιλόσεβιτς καταφεύγει σε παλιά, δοκιμασμένα τεχνάσματα.

Προκηρύσσεται δημοψήφισμα για ν' απαντηθεί το ερώτημα «συμφωνείτε στη συμμετοχή ένων αντιπροσώπων για να λυθεί το πρόβλημα στο Κόσοβο;» και για ν' αποσπαστεί ένα «ΟΧΙ» σε ποσοστό 95% (διατύπωση που φέρνει στο νου ερωτήσεις του Τράγκα του στυλ «Συμφωνείτε με το Σημίτη που θέλει να ξεπουλήσει τη χώρα; ΝΑΙ ή ΟΧΙ»). Ήταν η κάλυψη που χρειαζόταν το καθεστώς, αφ' ενός για να παρουσιαστεί δημοκρατικό πρόσ τη Δύση δείχνοντας ότι το Κόσοβο είναι μια «εσωτερική υπόθεση» και αφ' ετέρου για να προσδέσει τους σέρβους πολίτες στο άρμα των πολεμικών επιχειρήσεων που θ' άρχιζαν στο Κόσοβο.

Ο UCK αντεπιτίθεται και μέχρι τέλος Ιούνη θα έχει καταλάβει το 30% του εδάφους. Στις περιοχές που ελέγχει, σύμφωνα με μαρτυρίες, απαγορεύει την ύπαρξη των άλλων πολιτικών κομμάτων και ασκεί φυσική βία σε μειονότητες: επιτίθεται όχι μόνο σε σέρβους χωρικούς αλλά επίσης σε τσιγγάνους και Gorani (εξισλαμισμένους σλάβους), ακόμα και αλβανούς που αμφισβητούν την

κυριαρχία του (βλ. Christophe Chiclet, «Η μυστική ιστορία του UCK», *Le monde Diplomatique*, Αφιερώματα, τ. 16).

Ταυτόχρονα αποκηρύσσει το Ρουγκόβα, ο οποίος με τη υποστήριξη των ΗΠΑ φτιάχνει έναν ανταγωνιστικό στρατό, τον FRK. Όταν ο UCK θα δολοφονήσει τον ηγέτη του FRK Ahmet Krasniqi, θ' απομείνει η μοναδική πλεόν αλβανοκοσοβάρικη στρατιωτική δύναμη.

Η σερβική επίθεση που αφήνει πολλούς νεκρούς πίσω της, δε φαίνεται ακόμα να επηρεάζει το

NATO. Εξακολουθεί να τηρεί στάση αναμονής, αλλά με σαφή υπονοούμενα: καταδικάζει «την υπερβολική χρήση δύναμης και κάθε πράξη τρομοκρατίας», ενώ στηρίζει «την εδαφική ακεραιότητα της ομοσπονδιακής

Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας» (και όχι της Σερβίας) θεωρώντας το ισχύον status quo στο Κόσοβο «απαράδεκτο» και υποσχόμενο, σε περίπτωση καλύτερης συμπεριφοράς, «μια επανένταξη της Γιουγκοσλαβίας στη διεθνή κοινότητα».

Μέσα στο καλοκαίρι η σερβική αστυνομία και οι παραστρατιωτικοί προελαύνουν μετατρέποντας περίπου 200.000 αλβανούς σε πρόσφυγες και κάπου 2000 σε πτώματα. Σέρβοι άμαχοι επίσης δολοφονήθηκαν ή διώχτηκαν από τα σπίτια τους από τον UCK καθώς και αλβανοί «συνεργάτες» του καθέστωτος (ακόμα και κατώτεροι

Κόσοβο, καλοκαίρι '98, διήγηση 1

«Το Grand Hotel στην Πρίστινα ήταν δώρο στο Κόσοβο από την κομμουνιστική κυβέρνηση του Τίτο σύμφωνα με την παραδόση των κομμουνιστικών κυβερνήσεων παντού· δηλαδή, κατασκευάστηκε με την πρόθεση ν' αντικαταστήσει τον εθνικό αναβρασμό μ' ένα εμπνευσμένο δέος που θα προκαλούντος ένα επιβλητικό κτίριο. Η ιδέα ήταν ότι αφού οι αλβανοί μισούν τους σέρβους, ας τους φτιάξουμε ένα ογκώδες ξενοδοχείο με τρεις τραπέζαις, η καθημεριά με τη δική της οργήστρα και μια τεράστια πλατεία όπου θ' αναπαύονται και θα πίνουν σαμπάνια! Με τέτοια υπέροχα πράγματα που θ' απολαμβάνουν και θα υπερηφανεύονται, το μίσος σίγουρα θα εξατιμούσε. Κατέβηκα στο κυβερνητικό ειδησεογραφικό κέντρο στο δεύτερο όροφο για να μάθω τι γίνεται. «Ποτέ μην εμπιστεύεσαι αυτούς τους τύπους για οτιδήποτε άλλο εκτός από το να υπολογίζεις που περίπου έγινε η μάχη», με συμβούλεψε ένας τηλεοπτικός παραγωγός ενός ευποληπτού ευρωπαϊκού ειδησεογραφικού πρακτορείου. «Αυτοί οι μπάσταροι συνήθως λένε μαλακίες». Δίπλα στις κακοφτιαγμένες γυάλινες πόρτες κάθονταν οι άνθρωποι στους οποίους αναφερόταν ο παραγωγός: οι κυβερνητικοί εκτρόπωση τύπου που λέγαν τη δική τους ειδοχή των γεγονότων της ημέρας σε κακομεταφρασμένες, γεμάτες γραμματικά λάθη, ανακοινώσεις τύπου. «Κι ούτε τους Κοσοβάρους [εννοεί τους αλβανούς] να εμπιστεύεσαι», μου είπε μέσα απ' τα δόντια του. «Κάθε αστυνομική επιχείρηση που αναφέρουν εκτελείται πάντα με "υπερβολική βία" ακόμα κι όταν (η αστυνομία) υποχωρεί».

Κόσοβο, καλοκαίρι '98, διήγηση 2

Για προφανείς λόγους που σχετίζονται με την προσωπική του ασφάλεια, θα τον λέω Josip. Πήγαμε σ' ένα εστιατόριο με σπεσιαλιτέ τα νερούλια μακαρόνια. Ήταν χρακτηριστικό δείγμα των πιο καινούργιων μαγαζίων στην Πρίστινα: φρεσκοβαμένο μ' έντονα χρώματα και μια προτίμηση σε κιτρινωπή επίπλωση. Ήταν στενό σε βαθμό να σου προκαλεί κλειστοφοβία, σχεδόν 2,5 επί 12, παραγεμμένο με τραπέζια γεμάτα μοδάτους νεαρούς και νεαρές βγαλμένους κατευθείαν από τη σειρά «Μπέρελον Χιλζ». Όταν ήρθε ο σερβιτόρος, έκανα ό,τι μπορούσα για να εναρμονιστώ με το περιβάλλον. «Ντόμπρο βέτσε», είπα. Ο Josip παραγγείλε και αμέσως γύρισε προς τη μεριά μου, για να μου ψιθυρίσει κάποια προσωπική συμβουλή. «Άκου», μου είπε. «Μη μιλάς αυτή τη ξένη γλώσσα εδώ μέσα».

«Μα για ποιο πράγμα μιλάς;»

«Του μίλησες σερβικά. Είναι αλβανός».

«Ω!».

«Αν μιλήσεις σερβικά σε λάθος ανθρώπους μπορεί να μπλέξεις. Αν μιλήσεις αλβανικά σε άλλους θα μπλέξεις το ίδιο. Απλά μίλα αγγλικά. Είναι το καλύτερο».

Είχαμε έρθει σ' επαφή μέσω ενός φίλου μου που ήταν στο Κόσοβο κανά μήνα πριν από μένα. Έκανα το λάθος να τον ρωτήσω αν η εφημερίδα που δούλευε είχε ευνοήκη στάση απέναντι στον UCK. Καπάκι μετά τα σερβικά που μίλησα στο σερβιτόρο, η ερώτηση αυτή τον έκανε να σκεφτεί ότι ήμουν βλάκας.

«Δεν έχεις ξανάρθει εδώ πέρα, ε;» «Όλοι», είπε, «θέλουν τον UCK. Δηλαδή, όλοι, εκτός απ' τους σέρβους που είναι υπεύθυνοι για τη δημοτικότητα του UCK ανάμεσα στους αλβανούς έτσι κι αλλιώς. Δε θα είχαμε ανάγκη τον UCK αν οι σέρβοι μας άφηναν να ζήσουμε», είπε.

Κόσοβο, καλοκαίρι '98, διήγηση 3

Όταν συναντήσαμε τους πρόσφυγες στο διαμέρισμα της Jetta, ένα σχετικά ωραίο διαμέρισμα μ' ένα μπαλκόνι με θέα διαμερίσματα κολλημένα το ένα στο άλλο που οδηγούσαν στο εργοστάσιο ρεύματος, δυσκολεύτηκα πολύ να πιστέψω ότι οι γυναίκες ήταν πρόσφυγες -ήταν όλες όμορφες και ντυμένες σα να ήταν σε δείπνο με τους γονείς των φίλων τους. Κάθονταν έξω στην αυλή παίζοντας χαρτιά κάτω από την μπλε λάμψη μιας λάμπας και του μισοφέγγαρου. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι ιστορίες τους δε δέφεραν απ' οτιδήποτε άλλο είχα ακούσει μέχρι τότε από άλλους, εκτός από το ότι αυτοί στην αυλή ήταν τυχεροί που έζησαν.

«Θα σκοτώσω σέρβους αν προσπαθήσουν να μου πάρουν την Πρίστινα», είπε μια 20χρονη φοιτήτρια νομικής, που ας την πούμε Αντριάνα.

«Ολοι εσείς θα μπορούσατε να σκοτώσετε σέρβους;», ρώτησα. Όλοι μιλούσαν αγγλικά, έτσι η κουβέντα κυλούσε άνετα.

«Όχι», είπε γελώντας η φίλη του Josip. «Όλοι εμείς θα σκοτώσουμε σέρβους». Όλοι κούνησαν το κεφάλι τους αδάφορα, λες κι είχα ρωτήσει αν ο καιρός ήταν καλός. Μόνο ένα πρόσωπο κοίταζε το τραπέζι, ένα νεαρό κορίτσι περίπου 13 χρονών.

«Κι εσύ;», τη ρώτησα.

«Ναι», είπε ντροπαλά. «Δε πάω πέρα απ' την Πρίστινα. Μπορώ να σκοτώσω σέρβους γιατί είναι εύκολο να σκοτώνεις ζώα. Αν είχα όπλο, θα σκότωνα έναν αύριο».

«Είχα μια σέρβα φίλη κάποτε», είπε ο Josip. Σφριγίματα αποδοκιμασίας ακούστηκαν στο τραπέζι. «Αλλά αν την έβλεπα σήμερα, θα της έβαζα φωτιά».

Αποσπάματα από το βιβλίο του αμερικάνου δημοσιογράφου Greg Campbell, *The Road to Kosovo (Colorado, 1999)*.

υπάλληλοι, πχ της δασικής υπηρεσίας!). «Ξαφνικά» ο Χόλμπρουκ απαθανατίζεται στο Γιούνικ σε φιλικές συνομιλίες με στελέχη

του UCK . Ο Μιλόσεβιτς ψυχανεμίζεται ότι κάτι έχει πια αλλάξει. Η αντίστροφη μέτρηση έχει -ουσιαστικά- αρχίσει. Αναμενόμενα πια, ο τρομοκρατημένος και διωκόμενος πληθυσμός εναποθέτει τις ελπίδες σωτηρίας του στους αντάρτες του UCK . Η λαϊκή υποστήριξη όμως που χάριει ξεπερνάει τα σύνορα του Κοσόβου: και οι αλβανοί της Μακεδονίας, πολιτικοί και πολίτες, τον έχουν πια σε μεγάλη υπόληψη, γιατί το Κόσοβο αντιπροσωπεύει γι' αυτούς πολλά.²⁶

Τον Οκτώβρη ο Χόλμπρουκ και ο Μιλόσεβιτς κλείνουν συμφωνία κατάπαυσης του πυρός. Η αρχή γίνεται με αποχώρηση κάποιων σερβικών δυνάμεων και το NATO θέτει τη Σερβία σε κλοιό: ένας από τους όρους της συμφωνίας δίνει την άδεια στα αεροπλάνα του NATO να πετούν πάνω από το Κόσοβο και επιβάλλει την απενεργοποίηση των συστημάτων της αντιαεροπορικής άμυνας. Με την «ανακωχή» γίνεται προσπάθεια απ' το NATO να επιβληθεί το «σχέδιο Χιλ». Τι προέβλεπε; Την επαναφορά της αυτονομίας του Κοσόβου, αλλά όχι την απόσχισή του από τη Σερβία. Η έξουσία θ' αποκεντρωνόταν στις τοπικές κοινότητες όπου οι καθαρά αλβανικές περιοχές θα διέθεταν αλβανικές αρχές και αστυνομία, οι δε μικτές περιοχές θα είχαν μικτές αρχές. Θα υπήρχε άμεση διεθνής ανάμιξη για την ανασυγκρότηση της αστυνομίας και τη διεξαγωγή εκλογών και μετά από τρία χρόνια «συνολική επανεξέταση» όλης της διευθέτησης. Το «σχέδιο Χιλ», που ήδη αμφισβητούνταν από παλιότερα, τώρα πια δεν είχε καμία τύχη. Για το Μιλόσεβιτς η προοπτική της απόσχισης αποκλειόταν, καθώς θα του κόστιζε το πολιτικό του μέλλον, για δε τον UCK και τους άλλους αλβανούς ηγέτες ο κύβος είχε πια ριφθεί: τίποτα λιγότερο από ανεξαρτησία. Είναι η σειρά του UCK τώρα να εντείνει τις επιθέσεις του και από το Νοέμβρη ξεκινάει επαφές με ΗΠΑ.

Είμαστε στο Δεκέμβρη του '98. Ενώ ο UCK συνεχίζει να κατέχει σημαντική έκταση στο Κόσοβο παρά την ένταση της σερβικής καταστολής, ο Μιλόσεβιτς αρχίζει να εξαντλεί τα χρονικά περιθώρια που είχαν δοθεί για μια «σταθεροποίηση» της κατάστασης, δηλ. την εξόντωση του UCK . Τώρα η Δύση αντιστρέφει τους όρους και πουλάει προστασία στον

UCK . Ήδη από τα μέσα Δεκέμβρη μια λεγόμενη Αποστολή Επαλήθευσης του ΟΑΣΕ στάθμευσε στο Κόσοβο, προλειαίνοντας το έδαφος για την επικείμενη νατοϊκή επέμβαση. Ας δούμε πως περιγράφει ένας ψύχραιμος έλληνας αξιωματούχος αυτής της αποστολής την «κρίση» που λίγους μήνες μετά θ' αναλάμβανε να διευθετήσει το NATO: «... Ο UCK έλεγχε μέχρι την έναρξη των νατοϊκών βομβαρδισμών σημαντική έκταση του εδάφους του Κοσσυφοπεδίου, όπου είχε απόλυτη εξουσία. Η εντατικοποίηση της στρατιωτικής αναμέτρησης με τους Σέρβους, κατέστησε σχεδόν αναποτελεσματική κάθε προσπάθεια της αποστολής του ΟΑΣΕ για έλεγχο του σεβασμού των δικαιωμάτων των αμάχων. Σε πολλές περιπτώσεις οι άντρες του UCK εφάρμοζαν πρακτικές αναγκαστικής στρατολόγησης των νεότερων σε ηλικία Αλβανών χωρικών που ζούσαν μέσα στην υπό έλεγχο περιοχή τους. Σύμφωνα με καταγγελίες, η πρακτική αυτή αποσκοπούσε στην ενίσχυση των μονάδων του UCK μέσα απ' την επιβολή καταναγκαστικής εργασίας (κατασκευή οχυρωμάτων έργων για παράδειγμα) ή την εκτέλεση περιπολιών. Πολλές φορές μάλιστα επώνυμοι Αλβανοί Κοσοβάροι που είχαν αναλάβει θέσεις εργασίας στο δημόσιο τομέα θεωρήθηκαν συνεργάτες του σερβικού καθεστώτος και έγιναν στόχος «τιμωρίας» (απαγωγών ή εκτελέσεων). Επίσης, όπου σερβικό χωριό βρέθηκε εντός τομέα του UCK η εκδίωξη Σέρβων από τα χωριά τους και η κατάληψή τους για στρατηγικούς σκοπούς ήταν αναπόφευκτη. Τέλος, η απαγωγή Σέρβων (πολιτών, εκτός από τις περιπτώσεις αστυνομικών ή στρατιωτικών) γινόταν με σκοπό τη ικανοποίηση συγκεκριμένου αιτήματος, χωρίς πάντα αίσια έκβαση. Από την πλευρά των γιουγκοσλαβικών αρχών το ζήτημα του εντοπισμού του πεδίου ελέγχου του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι ακόμα πιο περίπλοκο, καθώς κάθε μαχητής ή συνεργαζόμενος με τον UCK εμπίπτει στις διατάξεις του σερβικού ποινικού δικαίου περί σύστασης συμμορίας, εκτροπής του πολιτεύματος και κυρίως τρομοκρατίας. Έτσι με το πρόσχημα της καταστολής της τρομοκρατίας, στρατός κι αστυνομία διενεργούσαν συστηματικά, χωρίς ένταλμα, εισβολές σε σπίτια Αλβανών,

²⁶ Για τον Αρμπέν Τζαφέρι, πρόεδρο του Αλβανικού Δημοκρατικού Κόμματος, «το Κόσοβο είναι το λίκνο της αλβανικής εθνότητας, το πεδίο 180 αλβανικών εξεγέρσεων ενάντια στους Οθωμανούς... Αργά ή γρήγορα, το Κόσοβο θα κερδίσει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, ακόμα κι αν οι αμερικανοί προσπαθούν να το «στενέψουν» πολύ». Ο Αντέμι, πρόεδρος του άλλου αλβανικού κόμματος στη Μακεδονία, πολιτικός κρατούμενος παλιά μαζί με τωρινούς ηγέτες του UCK , δίνει μια γενικότερη διάσταση του αλβανικού «εθνικού ζητήματος»: «Υπήρχε στην πρώην Γιουγκοσλαβία ένα συντονιστικό σώμα αλβανικών πολιτικών κομμάτων που, αφού «έπαιξε» με πολύ πιο ριζοσπαστικά σχέδια, αποφάσισε το 1992 ότι οι αλβανοί στο Κόσοβο έπρεπε να πάνε για ανεξαρτησία, οι αλβανοί της Μακεδονίας να παλέψουν για ίσα δικαιώματα ως «συστατικό έθνος» εντός του νέου κράτους, ενώ, τέλος, οι αλβανοί στο Μαυροβούνιο και τη Σερβία θ' αρκούνταν στα απλά δικαιώματα του πολίτη. Ένα βήμα τη φορά». (Timothy Garton Ash, «Cry, the dismembered country », New York Review of Books, 14-1-99).

ελέγχους ταυτότητας στο δρόμο, αυθαίρετες συλλήψεις, παρεμπόδιση της ελεύθερης μετακίνησης σε πολλά οδικά μπλόκα (check points), τα οποία δεν ήταν εγκεκριμένα από τη συμφωνία ανακωχής. Πολλοί φόνοι Αλβανών έμειναν ανεξιχνίαστοι μέχρι το τέλος της αποστολής. Συχνά, καθώς τα όρια μεταξύ κοινού ποινικού και πολιτικού εγκλήματος είναι δυσδιάκριτα, ο παρατηρητής δεν είναι πάντα σε θέση να ενεργήσει αποτελεσματικά...».²⁷

Λίγο πριν τελειώσει η χρονιά, πιεσμένο απ' όλες τις μεριές και κυρίως από το NATO, το σερβικό καθεστώς θα κάνει μια υποχώρηση: η σερβική εθνοσυνέλευση ψηφίζει σχεδόν ομόφωνα την επικύρωση της αυτονομίας του Κοσόβου, ως επαρχία της Σερβίας. Πολύ αργά όμως: για τον UCK είναι τώρα η ευκαιρία να προβάλλει το μάξιμουμ των διεκδικήσεων. Το Ραμπουγέ πλησιάζει....

Η HI-TECH ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Άν όλοι ο πόλεμοι έχουν ανάγκη από κάποια προσχηματικά γεγονότα για να ξεκινήσουν, πόσο μάλλον ο ανθρωπιστικότερος των τελευταίων δεκαετιών. Το *casus bellii*, η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι της ανθρωπιστικής ανοχής, ήταν το Ρατσάκ. Στις 16 Ιανουαρίου του '99 μέλη του UCK επιδεικνύουν στον αμερικάνο επικεφαλής της Αποστολής Επαλήθευσης στο Κόσοβο, William Walker, 45 πτώματα αλβανών με πολιτικά, ισχυριζόμενοι ότι πρόκειται περί αμάχων δολοφονημένων από τη σερβική αστυνομία την προηγούμενη μέρα, κατά τη διάρκεια συγκρούσεων μεταξύ UCK και σερβικής αστυνομίας. Ο William Walker, πράκτορας της CIA παλιότερα, ειδικευμένος σε λατινοαμερικάνικα μακελλειά, αλλά με ευαισθησίες στα των βαλκανίων, «φρίττει», χαρακτηρίζοντας τους φόνους σφαγή και υπεύθυνη τη σερβική κυβέρνηση.

Αργότερα, γάλλοι δημοσιογράφοι εγγέρουν αμφιβολίες ως προς την ταυτότητα των θυμάτων: οι κάτοικοι του χωριού είχαν αποχωρήσει απ' το καλοκαίρι, μήπως πρόκειται για μέλη του UCK σκοτωμένα σε μάχες και μεταφερμένα εκεί από άλλα μέρη, άρα τελικά για σκηνοθεσία από μεριάς του UCK; Σύγχυση, που δε μπορεί όμως να χαλάσει το φόντο των «συνομιλιών», που τώρα πια επειγουν μετά το -έστω ελαφρά αμφισβητούμενο- μακελλειό.

Στο Ραμπουγέ, στις 6 Φλεβάρη,

η «Ομάδα Επαφής» (με εκπροσώπους από ΗΠΑ, Ρωσία, Αγγλία, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία) θέτει στη σερβική και αλβανική πλευρά (με κύριο εκπρόσωπο τον UCK) κείμενο 10 σημείων όπου μεταξύ άλλων προβλέπεται: στο Κόσοβο θα υπάρχει αυτοκυβέρνηση εντός των πλαισίων της Ομοσπονδίας (ομοσπονδιακής αρμοδιότητας θα είναι η νομισματική πολιτική, η άμυνα, η εξωτερική πολιτική, η φορολογία, οι εκλογές) για ένα ενδιάμεσο διάστημα 3 χρόνων και μετά θα διενεργηθεί πιθανά δημοψήφισμα για την τελική διευθέτηση του status της περιοχής. Θ' αποσυρθούν όλες οι σερβικές δυνάμεις ασφαλείας, η σερβική αστυνομία θ' αντικατασταθεί σταδιακά μ' αλβανική, ο UCK θ' αφοπλιστεί, θα υπάρχει ισχυρή δύναμη του NATO που, μεταξύ άλλων, θα φυλάει τα σύνορα μαζί με 1500 άνδρες της Ομοσπονδίας. Πως όμως η NATOϊκή δύναμη θα έχει τη δυνατότητα «ελεύθερης και απεριόριστης διέλευσης κι ανεμπόδιστης πρόσβασης σ' όλη την επικράτεια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας». Θα έχει το δικαίωμα «να χρησιμοποιεί τα αεροδρόμια, το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο και τα λιμάνια χωρίς να υποχρεούται να καταβάλλει δασμούς, φόρους, τέλη και διόδια». Επίσης, το προσωπικό του NATO θα απολαμβάνει «ασυλία για ζητήματα αστικού, ποινικού και διοικητικού δικαίου!» Αυτή η «λεπτομέρεια» σκόπιμα δε θα βγει στη δημοσιότητα τότε κι όσο η Γιουγκοσλαβία βομβαρδίζεται, για ν' αποκαλυφτεί μετά τον πόλεμο ότι η λειτουργία της ήταν «...να μπει σκόπιμα ο πήχης πιο πάνω απ' ό,τι θα μπορούσαν ν' αποδεχτούν οι Σέρβοι. Θέλουν λίγες βόμβες και θα τις έχουν», όπως δήλωσε αξιωματούχος του State Department.²⁸ Η αυτονόητη απόρριψη από τη σερβική πλευρά της συγκεκριμένης διάταξης σχετικά με την ανεξέλεγκτη στρατιωτική δράση του NATO, στις 12 Φλεβάρη, (και η αποδοχή όλων σχεδόν των υπολοίπων, δηλαδή του πολιτικού σκέλους) θα παρουσιαστεί ως αδιαλλαξία από τα δυτικά media κι έτσι αρχίζει να επισείται η απειλή των βομβαρδισμών.

Η αλβανική πλευρά, απ' την άλλη, δυσαρεστημένη απ' το ότι δεν προβλέπεται ρητά η ανεξαρτησία του Κοσόβου, ζητά κάποιο χρονικό περιθώριο για ν' αποφασίσει. Στο μεσοδιάστημα ο UCK έχει ανακηρύξει «προσωρινή κυβέρνηση» υπό τον Χασίμ Θάτσι που επικράτησε, με τις ευλογίες των αμερικάνων διπλω-

²⁷ «Δύσκολος καιρός για ανθρώπινα δικαιώματα», Κων/νου Τσιτσελίκη, Δρ. Διεθνούς Δικαίου, αξιωματούχος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Αποστολή Επαλήθευσης στο Κοσσυφοπέδιο (από 15.12.98 μέχρι 26.3.99)—Ελευθεροτυπία, 7-5-99.

²⁸ George Kenney, The Nation, 14 Ιουνίου 1999.

ματών, του «σκληρού» Ντεμάτσι, ο οποίος υποστήριζε την άμεση ανεξαρτησία του Κοσόβου. «Στα πλαίσια αυτών των χειρισμών οι ΗΠΑ δεσμεύτηκαν πάνω σε 4 σημεία που ήταν ουσιαστικά για τον UCK. Οι εκλογές του Κοσόβου θα γίνονταν το συντομότερο δυνατό ώστε οι ιθύνοντες της αλβανικής κοινότητας ν' αναλάβουν σύντομα τη διακυβέρνηση της περιοχής. Ο αφογλισμός που προέβλεπαν οι ρυθμίσεις στο Ραμπουγέ δε θ' αφορούσε στην πράξη τα ατομικά όπλα που θα θεωρούνταν ως προσωπική ιδιοκτησία. Η αποτελεσματική παρουσία των δυνάμεων του NATO θα παρείχε εγγύηση ενάντια σε κάθε αμφισβήτηση του προσωρινού ή οριστικού καταστατικού χάρτη του Κοσόβου από τη Γιουγκοσλαβία. Στη διάρκεια της τριετούς μεταβατικής περιόδου θα εξεταζόταν η υπόθεση της ανεξαρτησίας αν το περιφερειακό και διεθνές πλαίσιο το επέτρεπαν. Έτσι αποκτήθηκε, στο Παρίσι, οδός Kleber -όπου είχε μεταφερθεί η σύνοδος του Ραμπουγέ- [15-19]

Μαρτίου] η υπογραφή της “άλλης πλευράς”, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία για τους αντιπρόσωπους της αλβανικής κοινότητας στο επίσημο κείμενο». (Paul-Marie de la Gorce, «Η μυστική ιστορία των διαπραγματεύσεων στο Ραμπουγέ», Le Monde Diplomatique, Μάης '99).

Όμως η γιουγκοσλαβική πλευρά δεν υπήρχε πια περίπτωση να δεχτεί, γιατί εκτός από το στρατιωτικό σκέλος της συμφωνίας, το οποίο αρνιόταν, και κάποια άλλα σημεία της (όπως πχ, ότι σε περίπτωση διαφωνιών τα δύο μέρη θα έκαναν έκκληση στο NATO και μόνο σ' αυτό, ή ότι ο καταστατικός χάρτης του Κοσόβου θα υπερίσχυε όλων των συνταγματικών ή νομοθετικών διατάξεων της ΟΔΓ) παρέπεμπαν στη μετατροπή του Κοσόβου σε προτεκτοράτο του NATO. Μ' αυτά τα παρασκηνιακά παιγνίδια που δύσκολα κανείς δε θα δει τις ομοιότητές τους με ό,τι προηγήθηκε του πολέμου στον Περσικό Κόλπο, το NATO ανακοινώνει την αποτυχία του Ραμπουγέ με ευθύνη των σέρβων. Λίγο πριν πέσουν οι πρώτες βόμβες, το σερβικό καθεστώς θα κάνει μια προσπά-

θεια συμβιβασμού που, φυσικά, πέφτει στο κενό.²⁹ Ωστόσο, καθώς η έναρξη των βομβαρδισμών πλησιάζει, δε του μένει άλλη λύση παρά να επιστρέψει στο σχέδιο της διχοτόμησης του Κοσόβου. Ενώ όμως η εξουσία προετοιμάζεται ν' ανταποκριθεί στις ανάγκες του τρίτου της πολέμου εντός της δεκαετίας (με πλανητική εμπλοκή αυτή τη φορά), η εθνική ομοψυχία απουσιάζει δραματικά. Η φτώχια έχει καταβάλλει τόσο το προλεταριάτο και τους αγρότες στη Σερβία που μπορεί μεν να εξακολουθούν ν' ανέχονται το καθεστώς, αλλά ο αγώνας για επιβίωση δεν αφήνει πολλά περιθώρια για υποστήριξη «άλλων» αγώνων, εθνικού περιεχομένου: όταν τέλη Φλεβάρη, ενώ γίνονταν οι συνομιλίες στο Ραμπουγέ τα εθνικιστικά κόμματα κάλεσαν σε συγκέντρωση μπροστά στο Κοινοβούλιο, δε βρέθηκαν παρά μερικές δεκάδες να φωνάζουν ξεψυχισμένα στους αδιάφορους διερχόμενους: «Σλόμπο, μη δώσεις το Κόσσοβο!».³⁰

Ήδη κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Ραμπουγέ ο σερβικός στρατός και κυρίως οι ειδικές δυνάμεις είχαν περικυκλώσει τους θύλακες του UCK. Το τι όμως ακριβώς συνέβαινε στο Κόσσοβο το διάστημα (των 2 περίπου μηνών) απ' τις αρχές Φλεβάρη ως την έναρξη των ΝΑΤΟϊκών βομβαρδισμών δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο. Οι μαρτυρίες είναι αντιφατικές· να τι λέει ο προαναφερόμενος έλληνας αυτόπτης μάρτυρας: «Τρεις βδομάδες πριν από την εκκένωση της αποστολής (πριν δηλαδή από την έναρξη της ΝΑΤΟϊκής επέμβασης) και όσον αφορά μόνο την περιοχή της Μιτροβίτσα, στο Βόρειο Κοσσυφοπέδιο -όπου βρίσκονται και τα περίφημα ορυχεία και μεταλλεία- ο γιουγκοσλαβικός στρατός με το πρόσχημα των ασκήσεων εκδίωξε τον πληθυσμό πολυάριθμων χωριών στα νότια της πόλης. Η λεηλασία και το κάψιμο των σπιτιών ήταν καθημερινό φαινόμενο. Υπολογίζεται ότι μόνο την πρώτη βδομάδα 20.000

²⁹ «Το δεύτερο ειρηνευτικό σχέδιο [το πρώτο είναι η συμφωνία του Ραμπουγέ] παρουσιάστηκε σε αποφάσεις της Σερβικής Εθνοσυνέλευσης στις 23 Μαρτίου. Η βουλή απέρριψε την απαίτηση για στρατιωτική κατοχή από το NATO και κάλεσε τον ΟΗΕ να διευκολύνουν μια ειρηνική, διπλωματική διευθέτηση. Καταδίκασε την απόσυρση της Ομάδας Επαλήθευσης του ΟΑΣΕ στις 19 Μαρτίου, που προετοίμασε τους βομβαρδισμούς της 24ης Μαρτίου. Οι αποφάσεις ζητούσαν να γίνουν οι διαπραγματεύσεις που θα οδηγήσουν “στην επίτευξη πολιτικής συμφωνίας, για ευρεία αυτονομία σε Κόσσοβο και Μετόχια (επίσημο όνομα της επαρχίας), με τη διασφάλιση πλήρους ισότητας όλων των πολιτών και των εθνικών κοινοτήτων και με σεβασμό στην κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Δημοκρατίας της Σερβίας και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας”. Επίσης ενώ “το σερβικό Κοινοβούλιο δεν αποδέχεται την παρουσία ξένων στρατευμάτων σε Κόσσοβο και Μετόχια”, είναι έτοιμο να αναθεωρήσει το μέγεθος και το χαρακτήρα της διεθνούς παρουσίας στο Κοσμέτ (Κόσσοβο/Μετόχια) προκειμένου να εφαρμόσει τη Συμφωνία, αμέσως μετά την υπογραφή της πολιτικής συμφωνίας για την αυτοδιοίκηση, όπως αυτή συμφωνήθηκε και έγινε δεκτή από τους εκπροσώπους όλων των κοινοτήτων που ζουν στο Κόσσοβο και Μετόχια. Τα βασικά στοιχεία αυτών των αποφάσεων μεταδόθηκαν από μεγάλα πρακτορεία και έτσι είναι σίγουρα γνωστά σε κάθε αίθουσα σύνταξης. Πολλές αναζητήσεις σε βάσεις δεδομένων βρήκαν ελάχιστες αναφορές, καμία στον εθνικό Τύπο και τα μεγαλύτερα περιοδικά». Νόαμ Τσόμσκι, «Τι αποδεικνύει η συμφωνία για το Κόσσοβο», Ελευθεροτυπία, 21-6-99.

³⁰ Thomas Hofnung, Le Monde Diplomatique, 25-4-99 (ελλην. έκδοση).

*Αλβανοί εκτοπισμένοι (Internally Displaced Persons) έβρισκαν προσωρινό καταφύγιο σε γειτονικά χωριά, τα οποία κι αυτά με τη σειρά τους έγιναν αργότερα στόχος εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Με τον τρόπο αυτό η εθνοκάθαρση είχε ήδη αρχίσει να λαμβάνει χώρα πολύ πριν από την 24η Μαρτίου. Η ΝΑΤΟϊκή επέμβαση και η αποχώρηση της αποστολής του ΟΑΣΕ διευκόλυναν κι επιτάχυναν τις επιχειρήσεις αυτές που οδήγησαν στην προσφυγιά 650.000 άτομα έξω από τα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας. Σε μικρότερη έκταση, την ευθύνη έχει και ο UCK, ο οποίος σε ορισμένες περιπτώσεις ώθησε τους ίδιους τους Αλβανούς να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους».³¹ Άλλα να αντίθετα τι λέει ο Ζακ Προντόμ, μέλος της γαλλικής ομάδας που συμμετείχε στην ίδια Αποστολή Επαλήθευσης του ΟΑΣΕ, «ένας επαγγελματίας των ανθρωπιστικών επεμβάσεων», όπως χαρακτηρίζεται απ' τον Eric Rouleau που του παίρνει τη συνέντευξη (*Le Monde Diplomatique*, 16-1-2000): «...το μήνα που προηγήθηκε του πολέμου, κατά τη διάρκεια του οποίου κυκλοφορούσε ελεύθερα στην περιοχή του Πετρα, αυτός και οι συνάδελφοί του δεν είχαν παρατηρήσει τίποτε το οποίο θα μπορούσε να παρομοιαστεί με συστηματικές διώξεις: ούτε ομαδικές ή μεμονωμένες δολοφονίες, ούτε εμπρησμούς κατοικιών, ούτε εκτοπίσεις. Βέβαια, διορθώνει, «μας ανέφεραν συγκρούσεις ανάμεσα στους αυτονομιστές του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (UCK) και τις δυνάμεις ασφαλείας. Εξάλλου, οι μοναδικές περιπτώσεις στις οποίες κληθήκαμε να κάνουμε έρευνες αφορούσαν μια δολοφονία και δύο εξαφανίσεις».*

Αυτό όμως που όλοι ξέρουμε είναι ότι μετά τις 25 Μαρτίου ο πόλεμος πια μαίνεται: αυτός μεταξύ του UCK και του σερβικού στρατού, ο άλλος, του σερβικού στρατού, της αστυνομίας και των παραστρατιωτικών εναντίον των αλβανών κατοίκων, τέλος, ο πλανητικός του ΝΑΤΟ εναντίον του σερβικού στρατού και κυρίως εναντίον των αλβανών και σέρβων κατοίκων της Γιουγκοσλαβίας. Η υπέρθεση του ενός επί του άλλου, η κάλυψη του ενός από τον άλλο πολλαπλασιάζει τη βία μέσα σε μια γιγάντια χοάνη που ξερνά πρόσφυγες, νεκρούς και καταστροφές. Ο UCK έχει απ' το Μάρτη αρχίσει τη στρατολόγηση ελπίζοντας μέχρι τέλους σε μια

«αξιοποίησή» του απ' το ΝΑΤΟ ως εμπροσθοφυλακή.³² Στις 31 Μάρτη η σερβική αστυνομία εκκενώνει την Πρίστινα από τους αλβανούς, στέλνοντάς τους στη Μακεδονία. Αρκετοί σέρβοι πολίτες τους κοιτάνε στο δρόμο με αδιαφορία. Λίγο πριν τα μεσάνυχτα, στο σταθμό περιμένοντας το τραίνο για τα σύνορα το συγκεντρωμένο πλήθος ακούει τα ΝΑΤΟϊκά αεροπλάνα να σκίζουν τον ουρανό και ξεσπά σε χειροκροτήματα και φωνές: «ΝΑΤΟ! ΝΑΤΟ! Θα μας βοηθήσουν!» Όντως «βοήθησαν» πολλούς (κι όχι μόνο αλβανούς). Ας πάρουμε μια γεύση για το τι συνέβαινε μόνο στο Κόσοβο: «...Το τι απέγιναν όσοι έμειναν και μετακινήθηκαν εντός των συνόρων, ο αριθμός των οποίων ενδεχομένως είναι επίσης πολύ υψηλός, είναι ένα άλλο ερώτημα που συνήθως αποσιωπάται. Οι Αλβανοί συνεχίζουν να μετακινούνται από περιοχή σε περιοχή παγιδευμένοι. Σε εξίσου δύσκολη θέση βρέθηκαν κι οι Σέρβοι του Κοσόβου, οι οποίοι με τους πρώτους βομβαρδισμούς, σε άγνωστο ποσοστό, αναζήτησαν προστασία στην επαρχία της Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Πολλοί απ' αυτούς νιώθουν άβολα με το απολυταρχικό καθεστώς του Μιλόσεβιτς, δε βρίσκουν πουθενά καταφύγιο, αφού ανά πάσα στιγμή μπορεί να βρεθούν στη φυλακή ή να εκτελεστούν. Η δράση των διαφόρων παρακρατικών ακροδεξιών σερβικών οργανώσεων έχει στόχο όχι μόνο τους Αλβανούς -και κάθε άλλη μειονοτική εθνότητα στο έδαφος της Σερβίας- αλλά κυρίως τη δημοκρατία και τους δημοκράτες Σέρβους. Πολλοί Τούρκοι, σερβόφωνοι μουσουλμάνοι και Τσιγγάνοι (εθνότητες που αποτελούν το 2% και 4% του πληθυσμού του Κοσσυφοπεδίου αντίστοιχα) μετακινήθηκαν προς το Σαντζάκ (μουσουλμανική περιοχή της Σερβίας και του Μαυροβουνίου), τη Βοσνία ή την Τουρκία. Η λεηλασία και η παντελής καταστροφή των περιουσιών όσων αφήνουν τα σπίτια τους (κυρίως από το γιουγκοσλαβικό στρατό και την αστυνομία και σε πολύ μικρότερη έκταση από τον UCK) θα καταστήσει όνειρο απατηλό τον άμεσο επαναπατρισμό των προσφύγων ή έστω κάποιου ποσοστού απ' αυτούς [εδώ ο αυτόπτης μας έπεισε πολύ έξω].³³ Ο βομβαρδισμός στο έδαφος του Κοσσυφοπεδίου συνέτεινε και αυτός, μέχρι ενός σημείου στη σφαγή των Κοσοβάρων [εννοεί τους αλβανούς], όμως κύρια αιτία του προσφυγικού κύματος

³¹ «Δύσκολος καιρός για ανθρώπινα δικαιώματα», ο.π.

³² «...Στην Αλβανία, στο δρόμο προς το Kukes, ο UCK έχει κάνει μπλόκο. Όλους τους νεαρούς που ήταν πάνω στα τρακτέρ ή τις νταλίκες πηγαίνοντας προς τα Τίρανα, τους στρατολογούσαν με τη βία...». Jeremy Harding, Europe's war, London Review Of Books, 29-4-99.

³³ ο.π. σημείωση 27. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ήδη μέχρι τον Σεπτέμβρη '99 μόνο λίγες χιλιάδες αλβανών δεν είχαν επιστρέψει στο Κόσοβο. Βλ. Ελευθεροτυπία, αφιέρωμα Γιουγκοσλαβία, 4-9-99.

αποτελεί η δράση των κρατικών και παρακρατικών δυνάμεων που επιδίδονται στο διωγμό των κατοίκων». («Δύσκολος καιρός για ανθρώπινα δικαιώματα» ο.π.).

Παρά τη χαοτική πολεμική κατάσταση που επικρατούσε στο Κόσοβο το διάστημα των βομβαρδισμών, φαίνεται ότι σ' αρκετές περιπτώσεις οι σερβικές δυνάμεις ακολουθούσαν το εξής σχέδιο: «ο στρατός περικύλωνε μια περιοχή όπου μπαίναν μέσα οι παραστρατιωτικοί, συχνά σκοτώναν λίγους ανθρώπους -πιθανώς όχι πολλούς, γιατί χρειάζεται να σκοτώσεις λίγους μόνο για να φύγουν όλοι- και μετά άρχιζαν τις λεηλασίες. Μερικές παραστρατιωτικές ομάδες αποτελούνταν από ντόπιους σέρβους, άλλοι είχαν στρατολογηθεί στη Σερβία, και τις μέρες λίγο πριν τους βομβαρδισμούς, ένας άγνωστος αριθμός στρατολογήθηκε μέσα από τις σερβικές φυλακές όπου τους δόθηκε αμνηστία μ' αντάλλαγμα να πολεμήσουν» (Tim Judah, Kosovo: War and Revenge).

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, μέχρι το τέλος των βομβαρδισμών 848.100 αλβανοί είχαν εγκαταλείψει το Κόσοβο καταφεύγοντας στις γειτονικές χώρες. Η «περίθαλψη» του NATO ήταν άμεση: στρατόπεδα προσφύγων φτιάχτηκαν από τους ΝΑΤΟϊκούς στρατιώτες στη Μακεδονία και την Αλβανία εν μια νυκτί σχεδόν. Όλοι οι αλβανοί «φιλοξενήθηκαν» στα στρατόπεδα; Όχι, ακριβώς. «Στη Μακεδονία, οι αρχές, αφού συνήλθαν από το αρχικό σοκ, επέβαλλαν στον κόσμο απαγόρευση εξόδου από τα στρατόπεδα. Κι' αυτό γιατί δεν ήθελαν να πηγαίνουν οι πρόσφυγες σε φίλους ή συγγενείς τους στα Σκόπια ή στην αλβανόφωνη δυτική Μακεδονία. Σαν αποτέλεσμα υπήρξε αυτή η περίεργη ταξική διαίρεση όπου μεσο-αστοί και ελεύθεροι επαγγελματίες και όσοι είχαν άκρες δεν πήγαν καν στα στρατόπεδα αλλά κατευθείαν στο Τέτοβο στη δυτική Μακεδονία ή αλλού, ενώ οι περισσότεροι απλοί άνθρωποι κατέληξαν σε σκηνές. Από τα πιο παράδοξα στοιχεία της κρίσης ήταν ο τρόπος με τον οποίο όλη η κοινωνία των cafés της Πρίστινα φάνηκε να μεταφέρθηκε en bloc στα cafés του Τέτοβο» (Tim Judah, o.p.).

ΘΑ ΣΑΣ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΟΥΜΕ ΜΕΧΡΙ ΝΑ ΓΙΝΕΤΕ ΑΝΘΡΩΠΟΙ (Η ΠΤΩΜΑΤΑ).

Τι προκάλεσε τελικά την -έστω και καθυστερημένη- ανταπόκριση του

* «Υπάρχει ένα πρόβλημα με την αγροτική τάξη κι αυτό έχει να κάνει με το ότι το κοσοβάρικο χωριό είναι καθυστερημένο και μη παραγωγικό. Διατηρείται σ' ένα επίπεδο αυτοσυντήρησης, δεν έχει ξεκάθαρη επίγνωση των δικών του συμφερόντων και δεν είναι φορέας μιας μοντέρνας αγροτικής ανάπτυξης. Οι ισχυρές τάσεις μετανάστευσης προς τις πόλεις και το εξωτερικό αντιστρατεύονται επίσης μια τέτοια ανάπτυξη. Ο κοσοβάρος αγρότης, που δεν παράγει για την αγορά, δεν έχει μοντέλα μέσα στη Γιουγκοσλαβία που θα μπορούσε ν' ακολουθήσει. Έπειτα το Κόσοβο γενικά χαρακτηρίζεται από υπερπληθυσμό. Η πυκνότητα του πληθυσμού είναι πράγματι η μεγαλύτερη της χώρας».

Συνέντευξη του Βετόν Σουρόϊ, Φεβρουάριος 1990, στο βιβλίο της Branka Magas, The Destruction of Yugoslavia, Λονδίνο 1993.

διεθνούς κεφαλαίου στις εικκλήσεις της κοσοβάρικης αλβανικής αστικής τάξης για «πρόληψη της ανθρωπιστικής καταστροφής»; Ποιό ήταν το πρόβλημα που η διεθνοποιημένη μπατσαρία ανέλαβε να λύσει «για λογαριασμό» των αλβανών εργατών και αγροτών και εναντίον των σέρβων εργατών και αγροτών πετώντας βόμβες ανθρωπισμού πάνω στα κεφάλια όλων; Απ' όσα έχουμε ήδη πει μέχρι τώρα γίνεται εύκολο να καταλάβει κανείς τα γιατί του πολέμου, αλλά ας τα δούμε εδώ λίγο αναλυτικά.

'Όπως είδαμε, εξ αντικειμένου το σερβικό καθεστώς και ο ηγέτης του είχαν αποκτήσει αστυνομικά καθήκοντα στην περιοχή της κεντρικής βαλκανικής. Ο ίδιος ο Μιλόσεβιτς προσωπικά είχε «κερδίσει» με τη συμβολή του στη συμφωνία του Ντέιτον τον τίτλο του «ειρηνοποιού» που εξάλειψε την παλιά ρετσινιά του «χασάπη». Εξάλλου η εναπομείνασα Γιουγκοσλαβία είχε ισχυρό στρατό και για τη Δύση είχε σημασία τουλάχιστον στρατιωτικοπολιτικά να εγγυάται την τοπική σταθερότητα.

Ωστόσο, το καθεστώς είχε τα δικά του εσωτερικά και επείγοντα προβλήματα και έτσι δεν ενδιαφερόταν να επηρεάζει τις εξελίξεις στη Βοσνία προς την κατεύθυνση της εδραίωσης του «πολυ-πολιτισμού» προτεκτοράτου της Δύσης: όταν η εκεί σερβική εθνικιστική φράξια σήκωσε κεφάλι, ο Μιλόσεβιτς δεν ενήργησε «συνετά» όπως στο παρελθόν.

Απ' την άλλη, στο Κόσοβο, η αναδιάρθρωση που επιδίωκε το καθεστώς μέσω των μαζικών διώξεων δημιουργούσε περισσότερες εντάσεις και προβλήματα απ' ό, τι «λύσεις». Το «κοσοβάρικό πρόβλημα» -πρόβλημα που απασχολούσε κάθε καπιταλιστική φράξια, σερβική, αλβανική ή διεθνή- δεν έμπαινε σε τροχιά επίλυσης: η παραδοσιακή αγροτική δομή δε διαλυόταν, οι δυνατότητες αυτοσυντήρησης αυξάνονταν με τα εμβάσματα των συγγενών απ' το εξωτερικό, άρα αναδιάρθρωση δε μπορούσε να γίνει και η ενσωμάτωση στη διεθνοποιημένη οικονομία, στην «κοινωνία των πολιτών», ό,τι δηλ. εύχονταν **και** οι σέρβοι **και** οι Βετόν Σουρόϊ της αλβανικής αστικής τάξης, φάνταζε μακρινό όνειρο.* Συν τοις άλλοις, από το '98, η «πληθυσμιακή πολιτική» α λά Μιλόσεβιτς και Σέσελι στην περιοχή, δηλ. η εθνοκάθαρση, δημιουργούσε μια ανεξέλεγκτη ροή προσφύγων προς τις δυτικές μητροπόλεις —καθόλου αμελητέα επίσης για το διεθνές κεφάλαιο ήταν και η ίδια η

Ο στρατηγός της Διεθνούς του Κεφαλαίου δείχνει στους δημοσιογράφους τους προεπιλεγμένους στόχους: τις προβληματικές επιχειρήσεις και τους εξίσου προβληματικούς προλετάριους.

κάρισμα της πορείας των μεταρρυθμίσεων που είχαν μπει σ' εφαρμογή τέλη της δεκαετίας του '80. Έχουμε ήδη μιλήσει για το πόσο «σκανδαλωδώς» οι αντιπαραγωγικοί εργάτες ζημιογόνων επιχειρήσεων επιβίωναν σε μια από τα πάνω ελεγχόμενη μαύρη οικονομία. Με λίγα λόγια, η αναποτελεσματικότητα του καθεστώτος να δημιουργήσει τους όρους μιας νέας συσσώρευσης κοινωνικού κεφαλαίου είχε αρχίσει να γίνεται φανερά επικίνδυνη.

Πως λοιπόν λειτούργησαν οι βομβαρδισμοί προς την αντίθετη κατεύθυνση, προς το ξεμπλοκάρισμα της διαδικασίας της αξιοποίησης; Οι βόμβες στη Σερβία στόχευαν τις «προβληματικές» παραγωγικές της δομές και κατέστρεψαν τα τελευταία «οχυρά» συσπείρωσης της

εργατικής τάξης (έστω μόνο για την επιβίωσή της) καθώς και τα βασικά στηρίγματα και τους νομιμοποιητικούς μηχανισμούς του ίδιου του καθεστώτος. Μετά τον πρώτο βομβαρδισμό του εργοστασίου της Zastava στο Κρακούγεβατς, η γερμανική εφημερίδα Frankfurter Rundschau πληροφορούσε το κοινό της με πρωτοσέλιδο για το «Βίαιο τέλος μιας άρρωστης επιχείρησης», επισημαίνοντας ότι παρά την πτώση της παραγωγής (από 200.000 κομμάτια σε 8.000 ετησίως),

τις αναγκαστικές διακοπές και τη

³⁴ Wildcat-Zirkular, nr. 51-52, 1999.

«άναρχη» δράση του UCK, του οποίου οι macho αντάρτες θα έπρεπε να μπουν γρήγορα υπό έλεγχο.

Στη «στενή» Σερβία δεν υπήρχαν μικρότερης σημασίας προβλήματα: τίποτα δεν προμήνυε ένα ξεμπλο-

δραστική μείωση του μισθού, το εργοστάσιο παρέμενε για τους εργάτες το κέντρο της κοινωνικής τους ζωής.³⁴ Αφού το καθεστώς αδυνατούσε να προχωρήσει την αναδιάρθρωση, έπρεπε να έρθει αυτή η βίαιη «εξυγίανση» από τα έξω και από τα ...πάνω για να μην αφήσει (μακροπρόθεσμα) καμιά δυνατότητα προστατευτισμού. Στο Κόσοβο ειδικότερα, οι βομβαρδισμοί λειτούργησαν με μια επαγγελματική αποτελεσματικότητα στην εξεύρεση λύσης στο «πρόβλημα του υπερπληθυσμού» που όχι απλώς ισοφάρισε αλλά ξεπέρασε τις, επί μια δεκαετία σχεδόν, «φιλότιμες» προσπάθειες του σερβικού καθεστώτος. Η επιστροφή της συντριπτικής πλειοψηφίας των αλβανών προσφύγων δεν αναιρεί την επιτυχία αυτή: η αραίωση του Κοσόβου συνεχίστηκε με την εθνοκάθαρση των σέρβων (και άλλων μειονοτήτων) απ' τον UCK αυτή τη φορά. Όπως είχαμε γράψει σε διάφορα κείμενα από το Μάρτη ως τον Ιούνη του '99, το NATO συνολικά κατάφερε:

- . να επιταχύνει τη διάλυση των αλβανικών παραδοσιακών αγροτικών κοινοτήτων — το εξασθενημένο ουράνιο δεν είναι γνωστό σαν ένα από τα καλύτερα λιπάσματα για καλλιεργήσιμη γη—
- . να πειθαρχήσει τους αλβανούς εργάτες και αγροτες συσπειρώνοντάς τους γύρω από τους εθνικούς ηγέτες τους και τους διεθνείς «προστάτες» τους·
- . να ελέγξει την Αλβανία και να βάλει ταφόπλακα (τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον) σε οποιαδήποτε απόπειρα επανάληψης της εξέγερσης του '97·
- . να τρομοκρατήσει το σερβικό προλεταριάτο, να καταστρέψει την παραγωγική υποδομή της Σερβίας, να δημιουργήσει ένα καθεστώς εξάρτησης από τη δυτική οικονομική βοήθεια και να διευκολύνει έτσι το πέρασμα της χώρας στην οικονομία της αγοράς·
- . να βάλει τις βάσεις για μια βαλκανική «ζώνη ελεύθερων ανταλλαγών» που θα συνδέει την ΕΕ με την Ασία, και
- . να ελέγξει τη μεταναστευτική ροή ενός ακόμη πιο υποτι-

³⁵ Η Ευρώπη όχι μόνο δεν αντιδρά σε μια μαζική μεταναστευτική προσέλευση -αρκεί, ας το ξαναπούμε, να είναι απόλυτα ελεγχόμενη- αλλά αντίθετα την επιζητεί, όπως πρόσφατα μας αποκάλυψαν οι πληθυσμολόγοι του ΟΗΕ: οι Ευρωπαίοι γεννάνε λιγότερο και ζούνε περισσότερο (από ποτέ). Το «πρόβλημα» της υπογεννητικότητας εμφανίζεται άκρως ανησυχητικό για το κεφάλαιο αφού τα επόμενα 50 χρόνια σχεδόν οι μισοί Ευρωπαίοι θα είναι συνταξιούχοι και άρα άχρονοι γι' αυτό . Οι στατιστικολόγοι αφού έκαναν τους υπολογισμούς και τις προσθαφαρέσεις τους κατέληξαν στο νούμερο των 159 εκατομμυρίων εισαγόμενων εργατών μέχρι το 2025 προς αντικατάσταση των «ανενεργών» γηγενών. Βέβαια, για τους τελευταίους, που αρνούνται πεισματικά να πεθάνουν μόλις βγουν στη σύνταξη, δεν έχουν εξαντληθεί ακόμα όλες οι πιθανές λύσεις: αύξηση ορίου συνταξιοδότησης ή επανεπιβολή της εργασίας εντός της διαδικασίας αποδόμησης του κοινωνικού κράτους, κάτι που, μεταξύ άλλων, θα έχει και το ευεργετικό για το κεφάλαιο αποτέλεσμα της επίσπευσης της φθοράς του σώματος-μηχανής, για να μην αναφερθούμε σε άλλες, περισσότερο καλυμμένες τεχνικές εκμηδένισης, όπως τα τροχαία, οι ψυχο-αρρώστειες κλπ. Για να πετύχει ο συνδυασμός της υποτίμησης των ντόπιων με την εισαγωγή μεταναστών εργατών, αυτό προϋποθέτει ότι για τους δεύτερους μια αιματηρή πρωταρχική συσσώρευση ήδη συμβαί-

μημένου εργατικού δυναμικού προς τις μητροπόλεις.³⁵

Όσο σαφής ήταν η διατύπωση στο κείμενο του Ραμπουγέ ότι «η οικονομία στο Κόσοβο θα λειτουργεί σύμφωνα με τις αρχές της ελεύθερης αγοράς», άλλο τόσο σαφείς ήταν και οι δηλώσεις των δυτικών ηγετών σχετικά με τις αξιώσεις τους για τα Βαλκάνια: «[υπάρχει η ανάγκη] να ενθαρρυνθούν το εμπόριο και οι επενδύσεις και να βοηθηθούν τα έθνη της περιοχής να μπουν στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ» (Κλίντον), «...αφού χτυπηθεί η γενοκτονία ας δώσουμε αυτήν την υπόσχεση στους λαούς των Βαλκανίων: θα σας βοηθήσουμε να χτίσετε ένα μέλλον βασισμένο στη συμμετοχή σας στην ΕΕ, στην ασφάλεια εντός του ΝΑΤΟ, ένα μέλλον ευημερίας και ειρήνης και όχι εθνικών συγκρούσεων», (Μπλαιρ).³⁶ Για να το πούμε απλά, οι ισχυρότερες φράξιες της Διεθνούς του Κεφαλαίου τους υπόσχονται προσωρινά (;) προτεκτοράτα. Είναι αρκετά πρόσφατη αυτή τους «προτίμηση», όταν ανήσυχες από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά από τις αποσταθεροποιητικές έως και διαλυτικές συνέπειες της νεοφιλελεύθερης απορύθμισης, πχ ταξικοί αγώνες, εθνικιστικές διαμάχες πάνω στα ερείπια των πάλαι ποτέ προστατευτικών κρατών, γενοκτονίες κλπ, περνούν διστακτικά σε μια φάση περιορισμένου, επιλεκτικού, ανθρωπιστικού «προστατευτισμού». Στα πλαίσια αυτού του κατ' ευφημισμόν προστατευτισμού εντάσσονται και τα προτεκτοράτα στυλ Βοσνίας και Κοσόβου που εμποδίζουν μεν την περαιτέρω αποσταθεροποίηση μιας περιοχής, αδυνατούν όμως ακόμα να εκμεταλλευτούν την αποσύνθεση της εργατικής τάξης και την καταστροφή των παραδοσιακών αγροτών για την έναρξη ενός νέου κύκλου συσσώρευσης του κεφαλαίου. Έτσι στη Βοσνία πχ, ενώ η διεθνής κηδεμονία είναι απόλυτη (με επ' αόριστον παράταση της «Μεταβατικής Διεθνούς Διοίκησης» και με δικαιοδοσία πάνω στα πάντα, σε επίπεδο πολιτικής και καθημερινότητας, από την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση μη-συμμόρφωσης με κάποιο μέτρο μέχρι τον καθορισμό του ποιος θα μένει σε ποιο σπίτι), οι επιτηρούμενοι Βόσνιοι κάθε εθνικότητας δεν έχουν αξιοποιηθεί ακόμα καπιταλιστικά. Οι ιδιωτικές επενδύσεις αντιστοιχούν

μόλις στο 4% περίπου της συνολικής οικονομικής «βοήθειας» και η οικονομία περιστρέφεται γύρω απ' τον πολυεθνικό κατοχικό στρατό. Η προτεκτορατοποίηση στη Βοσνία όχι μόνο ενίσχυσε κατ' αντίδραση τις εθνικές ταυτότητες μ' όλη τη σημασία που είχαν τον καιρό του πολέμου, αλλά βοήθησε επίσης ν' αναδυθεί ένας «νεοφεουδαρχισμός» στην καθημερινή ζωή, αφού η γενικευμένη ανασφάλεια και εξατομίκευση γέννησαν άτυπους θεσμούς πολιτικής πελατείας και σχέσεων εξάρτησης απ' όσους κατέχουν κάποιο κομμάτι εξουσίας. Μ' αυτές τις αντιφάσεις, μ' αυτή την έλλειψη συναινετικών θεσμών, τα μοντέλα προτεκτοράτων Βοσνία και Κόσοβο αποτελούν -με τη συνεργασία των εθνικών ηγετών- **γιγάντια στρατόπεδα προσφύγων μέσα στην ίδια τους τη χώρα**. Αφού στη Βοσνία πρωτοδοκιμάστηκε πετυχημένα ο συνδυασμός της πολιτικής της εκμηδένισης με αυτή της περίφραξης, αφού πρώτα ο πληθυσμός αντιμετωπίστηκε σαν πλεονάζων και μετά σαν επιτηρούμενος, σειρά έχει το Κόσοβο. Η πρωτοτυπία αυτών των βαλκανικών προτεκτοράτων είναι ότι προσφέρονται ταυτόχρονα για ανθρωπιστικό «προστατευτισμό» και επανεπιβολή της εργασίας: δύσκολα εδώ δε θά 'μπαινε κανείς στον πειρασμό της σύγκρισης αυτής της βαλκανικής συνταγής με την αναδιάρθρωση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο στα πρότυπα του σοσιαλφιλελεύθερου «τρίτου δρόμου». Οι αναλογίες είναι πολλές και αν και δε θα τις εξετάσουμε εδώ, είναι χρήσιμο να μην ξεχνάμε ότι ΤΟ πρόβλημα για το κεφάλαιο, το μπλοκάρισμα της αξιοποίησης, συναντάται τόσο μέσα στις μητροπόλεις όσο και στις παρυφές τους.

Θα μπορούσαμε να επεκτείνουμε τον κατάλογο των γιατί του πολέμου πηγαίνοντας λίγο πιο ανατολικά. Αυτός ο πόλεμος έχει ειδωθεί και σα μια προσπάθεια αποδυνάμωσης ενός από τους τελευταίους παραδοσιακούς συμμάχους της Ρωσίας, για ν' αποκλειστεί κάθε δυνατότητα εναλλακτικής πολιτικής ή παρέκκλισης απ' τη νεοφιλελεύθερη πολιτική που ακολουθείται ήδη. Είναι γνωστό το μπλοκάρισμα της διαδικασίας της αναδιάρθρωσης στη Ρωσία (η

vei στη χώρα τους (μέσω πολέμου, γενοκτονίας, βίαιων μετακινήσεων —ο κατάλογος μένει ανοιχτός για συμπλήρωση) έτσι ώστε ξεριζωμένοι, εξαθλιωμένοι και εξατομικευμένοι ν' αποτελέσουν ιδανική πρώτη ύλη για το κεφαλαίο. Οι γυναίκες ανάμεσά τους, οι φτωχότερες των φτωχών, όπως και στην αυγή του καπιταλισμού, επανεμφανίζονται σα πόρνες: όπως τότε η πορνεία έγινε **το πρώτο μαζικό επάγγελμα** των θηλυκών προλεταρίων, έτσι και τώρα εμφανίζεται σα **διεθνές γυναικείο επάγγελμα** με αλματώδη αύξηση. Τίποτα το άγνωστο για τα ελληνικά δεδομένα: το πρώτο πορνείο της κάθε γειτονιάς είναι γεμάτο γυναίκες από τα ερείπια της ανατολικής Ευρώπης, που η απορύθμιση εκεί τις ξέβρασε εξατομικευμένες και στερημένες από κάθε μέσο αυτοσυντήρησης εδώ για να διογκώσουν ένα ιδιαίτερα χαμηλόμισθο τομέα αναπαραγωγικής εργασίας (συχνά πρόκειται για ξεκάθαρες περιπτώσεις δουλείας), βοηθώντας να ξεκαβλώνουν οι αρσενικοί -ντόπιοι ή ξένοι.

³⁶ Βλ. Τ.Φωτόπουλος, The first war of the international market economy, Democracy and Nature, vol. 5, nr. 2, Ιούλιος 1999.

γη δεν έχει ιδιωτικοποιηθεί, οι κρατικές επιχειρήσεις δεν έχουν κλείσει) καθώς και η πολιτική του έκφραση (άνοδος εθνικιστικών και «κομμουνιστικών» κομμάτων, σύσφιξη σχέσεων με Ουκρανία, Λευκορωσία, φραστικοί αντιδυτικοί φωνακλάδικοι λεονταρισμοί).³⁷ Όμως, πέρα απ' το ότι τα εν λόγω κόμματα δεν προβάλλουν καμιά σοβαρή αντίσταση στην προσπάθεια της ρωσικής ελίτ για ενσωμάτωση στη διεθνή αγορά, είναι ελάχιστα πειστικό το ν' αποδώσουμε τις αιτίες του πολέμου κατά κύριο λόγο σε μια τέτοια συλλογιστική.

Πάντως όλες οι σοβαρές αναλύσεις που έχουν γίνει γι' αυτόν τον πόλεμο αναγνωρίζουν μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα: ότι η επιδίωξη ικανοποίησης άμεσων, υλικών συμφερόντων (που γρήγορα κι εύκολα εντοπίζονται στους παρελθοντικούς πολέμους, ακόμα και στις πιο «ερασιτεχνικές» αναλύσεις) απουσιάζει ολοφάνερα εδώ. Ας μη μπούμε στον πειρασμό εύκολων μεταφυσικών «εξηγήσεων» περί εξουσίας γενικά. Όμως, είναι ίσως ο πρώτος πόλεμος που σηματοδοτεί μια ρήξη-μέσα-στη-συνέχεια με τη λογική του κλασικού υπεριαλισμού όχι μόνο του περασμένου αιώνα αλλά και αυτού που μόλις μας άφησε.

Αυτός ο hi-tech πόλεμος δεν ήταν εκδήλωση μιας σύγκρουσης ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού (NATO εναντίον Γιουγκοσλαβίας) για το μοίρασμα αγορών. Όχι ότι ο ανταγωνισμός έχει πάψει να υπάρχει: απλώς ορισμένοι ανταγωνισμοί (ΕΕ με ΗΠΑ ή εντός ΕΕ κλπ) υφίστανται πια εντός μιας σύμπραξης/συμμαχίας που στοχεύει όχι σε εδαφικές κτήσεις και μοίρασμα αγορών αλλά πρωτίστως στην επιτήρηση. Πρόκειται για τον έλεγχο τήρησης των κανόνων της αγοράς και κυρίως **για την επιβολή της καπιταλιστικής σχέσης ή το ξεμπλοκάρισμά της**. «Ο στόχος μάλλον είναι η κατασκευή μιας παγκόσμιας φυλακής ασφαλείας, στην οποία οι κανόνες της αγοράς [και η ίδια η καπιταλιστική σχέση, θα προσθέταμε] γίνονται αποδεκτοί χωρίς όρους, και κάθε εναλλακτική λύση αποκλείεται. Είναι μια φυλακή ασφαλείας

³⁷ Βλ. The war in Kosovo, Aufheben no. 8, φθινόπωρο 1999.

³⁸ Massimo De Angelis and Silvia Federici, On whom the bombs fall: The war in Yugoslavia, Ιούνιος 1999.

³⁹ Αυτό θα είναι το θέμα του δεύτερου μέρους αυτού του κειμένου, στο επόμενο τεύχος των «Παιδιών της Γαλαρίας».

⁴⁰ Βλ. Aufheben, o.p.

⁴¹ Στην καρδιά της στρατηγικής του νέου NATO βρίσκεται η Combined Joint Task Force (CJTF) που λανσαρίστηκε το 1993 απ' την Αμερική και υιοθετήθηκε στη σύνοδο των Βρυξελλών το 1994 και περιγράφηκε απ' τους υπουργούς άμυνας του NATO το 1996 ως δημιουργία «πολυεθνικών και πολυδύναμων σχηματισμών για συγκεκριμένες ενδεχόμενες επιχειρήσεις». Για τι είδους «προβλήματα»; «Ιστορικής δυσπιστίας και τριβής ανάμεσα σε εθνικές ή θρησκευτικές ομαδοποιήσεις, επιθετικού εθνικισμού, κοινωνικής αναστάτωσης και αβεβαιότητας υπό το φως θεμελιωδών οικονομικών μεταρρυθμίσεων, παράνομης μετανάστευσης, εμπορίου ναρκωτικών και οργανωμένου εγκλήματος, περιβαλλοντικών και οικολογικών απειλών[sic]».

Στη Σύνοδο της Ουάσινγκτον στα γενέθλια του NATO τον Απρίλη του '99 εκφράστηκε σαφέστερα η νέα του «στρατηγική θεωρία»: «...Η Συμμαχία λοιπόν δε διασφαλίζει μόνο την άμυνα των μελών της αλλά συμβάλλει στην ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή... Η ασφάλεια της Συμμαχίας υπόκειται σε μια ευρεία γκάμα στρατιωτικών και μη στρατιωτικών κινδύνων που έχουν πολλές κατευ-

που μοιάζει στο πνεύμα του Panopticon του Τζέρεμι Μπένθαμ, το καθεστώς απόλυτης επιπήρησης που είναι φτιαγμένο για ν' αυξάνει την απόδοση των φυλακισμένων εργαζόμενων».³⁸ Η αναγκαιότητα δημιουργίας συνθηκών αιχμαλωσίας του παγκόσμιου προλεταριάτου, που καλύτερα απ' οποιαδήποτε άλλη μέθοδο εγγυάται ο πόλεμος, φωτίζει και τη φύση του ιμπεριαλισμού σήμερα,³⁹ αλλά και αυτή του (διεθνοποιημένου) κεφαλαίου: οι συγκεκριμένες, εδαφικές, υλικές κτήσεις (που συνδέονται με το βιομηχανικό κεφάλαιο) έχουν υποχωρήσει σε σπουδαιότητα υπέρ της επιβολής του χρήματος (που οι πιο συγκεκριμένες της μορφές είναι το χρηματιστικό κεφάλαιο και η ατομική και εθνική χρέωση).⁴⁰ Το κεφάλαιο σα χρήμα είναι πολύ λιγότερο εξαρτημένο από σύνορα, απαιτεί «συνθήκες σταθερότητας» και εκφράζει έτσι ένα γενικό, συλλογικό συμφέρον, δηλαδή το συμφέρον του σημερινού συνεταιρικού/συλλογικού υπεριαλισμού. Ιδεολογικά, αυτό συνεπάγεται μια μετακίνηση απ' το πεδίο του εθνικού προς το υπερεθνικό· η αντιστοιχία είναι προφανής: η επίκληση ουνιβερσαλιστικών, αφηρημένων και γενικών αρχών, όπως τα «ανθρώπινα δικαιώματα», μπαίνει στην υπηρεσία του γενικού καπιταλιστικού συμφέροντος, όπως παλιότερα η επίκληση του «αγώνα ενάντια στον κομμουνισμό», της «δημοκρατίας», της «εθνικής ανεξαρτησίας» κλπ (ιδεολογικές συνιστώσες του δυτικού υπεριαλισμού μέχρι το τέλος της ψυχροπολεμικής εποχής) χρησίμευε για τη διανομή εδαφών και αγορών. Κάπως έτσι ο «ανθρωπισμός» έγινε η νομιμοποιητική αρχή των δημοκρατών serial εκκαθαριστών, δηλαδή των εκπροσώπων της Διεθνούς του Κεφαλαίου (και θ' αποτελεί τη λέξη-σύμβολο του νέου millennium)· και κάπως έτσι για το ένοπλο εργαλείο του, το νέο NATO, ο βομβαρδισμός της Γιουγκοσλαβίας αποτέλεσε το πρώτο

τεστ .⁴¹

Αυτό που δίνει περιεχόμενο στην έννοια του «ανθρωπισμού» είναι η πολιτική της ταυτότητας, η ιδεολογία της «κοινωνίας των πολιτών», που κυριαρχεί σήμερα στη Δύση. Η «καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» των αλβανών στο Κόσοβο προβλήθηκε ως ο ευγενής στόχος της επέμβασης αποπολιτικοποιώντας την πολύπλοκη πραγματικότητα των ταξικών, ανταγωνιστικών σχέσεων στη Γιουγκοσλαβία. Ο μεταμοντέρνος νομιμοποιητικός μανδύας για τους πολέμους του κεφαλαίου κατάφερε να επικεντρώσει μ' αυτόν τον τρόπο στην «αλβανική ταυτότητα» αποκρύβοντας τον αλβανικό εθνικισμό -δηλαδή ένα πολιτικό ζήτημα- και παρουσιάζοντας το σερβικό σα μια γκροτέσκα νεο-χιτλερική καρικατούρα, απογυμνωμένη από κάθε ορθολογικό κίνητρο.

Όχι, στο Κόσοβο και στη Γιουγκοσλαβία δεν υπήρξε ποτέ ταξικός πόλεμος, ούτε καπιταλισμός: μόνο πανάρχαιες εθνοτικές συγκρούσεις, παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κτηνώδεις, παράλογοι θύτες και ανυπεράσπιστα θύματα.

Με τέτοια εύπεπτα μανιχαϊστικά περιτυλίγματα πλασαρίστηκε ο ανθρωπισμός ως κυρίαρχη αξία στις δυτικές κοινωνίες.⁴² Ήδη από τη δεκαετία του '70, με την υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος, η προπαγάνδα του κεφαλαίου και το καταναλωτικό βόλεμα ορισμένων πρώην επαναστατών έχουν προκαλέσει μια διανοητική αναπτηρία στηλ «τέλους της ιστορίας»: η ήδη ολοκληρωμένη κριτική των «μεγάλων αφηγήσεων» και

της πολιτικής, με την έννοια της άσκησης του ελέγχου από τα κάτω, στρέφει την προσοχή (και το ξαλάφρωμα πολλών απ' τις ενοχές) στην ατομικιστική ιδεολογία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η εργολαβική υπεράσπιση αυτών των δικαιωμάτων είναι η δουλειά των ανθρωπιστικών οργανώσεων, των λεγόμενων Μη Κυβερνητικών (ΜΚΟ) —δεν υπάρχει τίποτα το «αντιεξουσιαστικό» στο όνομα και στη λειτουργία τους, παρά την ιδεολογία που πλασάρουν: απλώς, δεν είναι εξαρτημένες από τοπικές κυβερνήσεις, αλλά από υπερεθνικούς καπιταλιστικούς πολιτικούς οργανισμούς. Χοντρικά, οι επαγγελματίες του ανθρωπισμού προλειαίνουν το έδαφος για τις βόμβες που ακολουθούν: πρώτα οι -εκατοντάδες- ΜΚΟ κάνουν τις εκθέσεις τους και συνήθως μετά καλούν τη «διεθνή κοινότητα», δηλ. το NATO, να επέμβει για να «βοηθήσει» είτε τα «θύματα της βίας» είτε τις ίδιες τις ΜΚΟ! (Στο Σεράγεβο δραστηριοποιούνται κάπου 400 ΜΚΟ και στο Κόσοβο γύρω στις 350 «μόνο», αλλά οι δουλειές πάνε καλά και θα υπάρχει υλικό για πλήθος απ' αυτές στους καταυλισμούς όπου για χρόνια πιθανώς θα μένουν οι «επαναπατρισθέντες» πρόσφυγες). Η

θύνσεις και είναι δύσκολο να προβλεφτούν. Περιλαμβάνουν αβεβαιότητα και αστάθεια μέσα και γύρω από την ευρω-ατλαντική περιοχή και την πιθανότητα τοπικών κρίσεων στην περιφέρεια της Συμμαχίας, που θα μπορούσαν να εξελιχθούν ταχέως. Μερικές χώρες μέσα και γύρω απ' την ευρω-ατλαντική περιφέρεια αντιμετωπίζουν σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυσκολίες. Εθνικοί και θρησκευτικοί ανταγωνισμοί, εδαφικές διαμάχες, ανεπαρκείς ή αποτυχημένες προσπάθειες μεταρρύθμισης, καταπάτηση ανθρώπινων δικαιωμάτων και η διάλυση κρατών μπορεί να οδηγήσουν σε τοπική ή περιφερειακή αστάθεια. Οι συνακόλουθες εντάσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κρίσεις επιπρεάζοντας την ευρω-ατλαντική σταθερότητα, σε ανθρώπινο πόνο και σε ένοπλες συγκρούσεις. Τέτοιες συγκρούσεις θα μπορούσαν να επιπρεάσουν την ασφάλεια της Συμμαχίας καθώς θα επεκτείνονται σε γειτονικές χώρες, συμπεριλαμβανομένων και χωρών του NATO, ή με άλλους τρόπους, και θα μπορούσαν επίσης να επιπρεάσουν την ασφάλεια άλλων κρατών... Όμως η Συμμαχία πρέπει να υπολογίσει το παγκόσμιο περιβάλλον. Τα συμφέροντα της ασφάλειας της Συμμαχίας μπορεί να επιπρεαστούν από άλλους κινδύνους ευρύτερης φύσης, συμπεριλαμβανομένων πράξεων τρομοκρατίας, σαμποτάζ και οργανωμένου εγκλήματος και με τη διακοπή της ροής ζωτικών πόρων. Η ανεξέλεγκτη κίνηση μεγάλου αριθμού ανθρώπων, ίδιαίτερα σα συνέπεια ένοπλων συγκρούσεων, μπορεί επίσης να δημιουργήσει προβλήματα ασφάλειας και σταθερότητας στη Συμμαχία». NATO, The Alliance's Strategic Concept, 24-4-99. Αναφέρεται στο Τ.Φωτόπουλος, ο.π.

Αυτά σχετικά με το NATO. Σ' ένα πρόσφατο ανακοινωθέν της ΕΕ διαπίστωνε την ανάγκη δημιουργίας μιας δύναμης που «θα πρέπει να έχει την ικανότητα αυτόνομης δράσης, υποστηριζόμενης από αξιόπιστες στρατιωτικές δυνάμεις, τα μέσα για την απόφαση χρήσης τους και την αντίστοιχη ετοιμότητα [που απαιτεί] ενισχυμένες ένοπλες δυνάμεις που γρήγορα θ' αντιδρούν στους νέους κινδύνους», δηλαδή μιας ανεξάρτητης από το NATO ευελικτης στρατιωτικής δύναμης, όπλο αποκλειστικά του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού. Ας θυμηθούμε ότι στον πόλεμο πρόσφατα οι ευρωπαϊκές χώρες στείλαν μόνο το 2% της στρατιωτικής τους δύναμης. Επίσημα πια η απόφαση πάρθηκε πρόσφατα στο Ελσίνκι για δύναμη 60.000 ανδρών. Το NATO βεβαίως δε χάνει τίποτα απ' την ισχύ του —δεν εγκαταλείπεται έτοι ένα όργανο που, παρά τις τριβές μεταξύ των μελών του, διεξήγαγε επιτυχημένα τον ανθρωπιστικό τρέο των πολέμων. Ωστόσο, αυτές ακριβώς οι τριβές φανερώνουν και τη δυσφορία των ευρωπαίων ιμπεριαλιστών στις απροκάλυπτες πιέσεις της αμερικανικής πλευράς. Πάντως η νέα στρατιωτική δύναμη θα λειτουργεί συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά προς το NATO. Με τι φόντα άλλωστε να το ανταγωνιστεί; Ενδεικτικό των ευρωπαϊκών φιλοδοξιών (και αν πετύχει θα είναι μια ακόμα απόδειξη της συνεταιρικής/συλλογικής φύσης του ιμπεριαλισμού σήμερα) είναι η αντικατάσταση σύντομα στο Κόσοβο της KFOR από βελγικές, γαλλικές, γερμανικές και ισπανικές στρατιωτικές μονάδες (ΤΟ BHMA, 19-12-99).

⁴² Για την ίδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας, αξίζει ξεχωριστή αντιμετώπιση. Δες το τελευταίο κεφάλαιο αυτού του κειμένου.

⁴³ «Ιδιαίτερα προβληματικός είναι ο ισχυρισμός ότι οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις [ΜΚΟ] είναι «μη πολιτικές» ή «ουδέτερες» και, άρα, πιο προοδευτικές από κυβερνήσεις που έχουν δικά τους συμφέροντα [...]. Αυτός ο «μύθος της ουδετερότητας» ίσως κρύβει

βιομηχανία του ανθρωπισμού εκτός από «αντικρατική» ιδεολογία⁴³ πουλάει και διευθυντικά στελέχη. Το πιο διαφημισμένο παράδειγμα είναι ο Κουσνέρ που από πρωτοπόρος μιας ανεξάρτητης ανθρωπιστικής οργάνωσης της δεκαετίας του '60 (της βραβευμένης, όπως ήταν αναμενόμενο, με νόμπελ, «Γιατροί Χωρίς Σύνορα») «βρέθηκε» διοικητής στο Κόσοβο. Ο έλληνας πρόεδρος μιας άλλης, ίσως της μόνης αξιοπρεπούς σ' αυτόν τον ανθρωπιστικό πόλεμο, της Διεθνούς Αμνηστίας, αναρωτιέται ακόμα για το τι «σημαίνει αυτή η «νέα εποχή», όπου η γλώσσα και η ορολογία που εμείς εισαγάγαμε στο πολιτικό λεξιλόγιο, ύστερα από προσπάθειες

στην πραγματικότητα τα συμφέροντα μιας «παγκοσμιοποιημένης νέας επαγγελματικής μεσοαστικής τάξης» πρόθυμης να επιβεβαιώσει την ηγεμονία της στην αγορά της βοήθειας και της κοινωνικής πρόνοιας.

[...] Η δημιουργία μιας «παγκοσμιοποιημένης νέας επαγγελματικής μεσοαστικής τάξης» που, ανεξαρτήτως της χώρας προέλευσής τους, τα στελέχη της μιλάνε μια κοινή γλώσσα και μοιράζονται κοινές υποθέσεις, φαίνεται να είναι το προϊόν-κλειδί της «βιομηχανίας βοήθειας». Στην πραγματικότητα, η επαγγελματική εξουσία αναπαράγεται μέσω αξιώσεων προοδευτικής συμμαχίας με κοινωνικά κινήματα και με την κοινωνία των πολιτών ενώ, στην ουσία, η στροφή προς τις ΜΚΟ είναι μέρος μιας καινούργιας υποβάθμισης της κοινωνικής πρόνοιας που, κάτω από την αιγίδα οικονομικών οργανισμών όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ, αμφισβητεί την ιδέα ότι τα κράτη μπορούν να καλύπτουν την ανάγκη κοινωνικής πρόνοιας όλων. [...]», Paul Stubbs, «Ανθρωπιστικές οργανώσεις και ο μύθος της κοινωνίας των πολιτών», Arkzin, no. 55, Ζάγκρεμπ, Iav. '96· παρατίθεται στο φιλοσερβικό, αλλά εν τούτοις ενδιαφέρον, «Seeing Yugoslavia through a dark glass» της Diana Johnstone.

Η ΑΠΑΝΘΡΩΠΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ

Στη Γιουγκοσλαβία, όπως και στη Σομαλία και σε κάθε άλλη εμπόλεμη περιοχή, η ανθρωπιστική βοήθεια λειτουργεί σα μέσο υποστήριξης των πολεμικών επιχειρήσεων. Εκτός της εμπόλεμης περιοχής προσφέρει ένα υπέροχο άλλοθι για επέμβασην από τους στρατούς των πιο ισχυρών κρατών και τα κάνει να φαίνονται ότι νοιάζονται. Εντός της περιοχής στηρίζει άμεσα τις πολεμικές επιχειρήσεις με το μεγάλο ποσοστό επιστιοτικής βοήθειας που χρονιμοποιείται για να θρέψει το στρατό στο μέτωπο. Αυτή η πραγματικότητα αποτυπώνεται σ' ένα άρθρο του σλοβένικου περιοδικού Mladina (Απρίλης '93) με τίτλο «Η μάχη των πακέτων». Να κάποια αποσπάσματα: «Και στις δύο πλευρές του μετώπου τ' ανθρωπιστικά πακέτα τρέφουν τους μαχητές. Σέρβοι, Κροάτες και Μουσουλμάνοι τρώνε τις ίδιες κονσέρβες. Τ' ανθρωπιστικά κονβόι ελέγχονται, λεπλατούνται και έχουν γίνει μέσο πολιτικού εκβιασμού. Μία μάχη από μόνη της. Σε βαθμό που τα τηλεοπτικά συνεργεία ενδιαφέρονται πιο πολύ για τις συμβαίνει σ' αυτά παρά στα θύματα του πολέμου. ... Τα φορτηγά έρχονται από τη παραθαλάσσια περιοχή κοντά στο Μοστάρ και τρέχουν μέρα νύχτα. Φορτηγά με πολύτιμωμες επικέτες πάνω τους: Equilibre, Merhamet, ICRC, Medecins sans Frontières, Egyptian Agency for Humanitarian Aid, Nachbar in Not, Red Cross, UNHCR, Secours populaire français, Caritas, Agir pour reagir... Από μακριά νομίζει κανείς ότι είναι κανένας στρατός σταυροφόρων με έμβλημα παιδάκια με απλωμένα χέρια, παιδάκια προστατευμένα από χέρια ενηλίκων, παιδιά που κοιτάνε στον κόσμο... Πάνω σε κάθε δέμα, σε κάθε κουτί ή τσάντα έχουν κολληθεί οι ίδιες επικέτες, που αναφέρουν την προέλευσή τους: δωρεά του UNHCR, δωρεά της ΕΕ, δωρεά της ολλανδικής κυβέρνησης, δωρεά του γερμανικού λαού. Έτσι ώστε να μη νομίζει λανθασμένα ο κόσμος ότι τα δέματα αυτά έπεσαν από τον ουρανό. Το πιο απίθανο κουτί απ' όλα έχει το σχήμα πυραμίδας, ένα κουτί με βοδινό μαζί με το ζουμί του, τυλιγμένο σε μπλε καρτί με τα δώδεκα αστέρια της ΕΕ τυπωμένα πάνω του με κρυστάλλινα γράμματα, αλλά χωρίς ένδειξη για το τι περιέχει... Σε κάποια άλλα φορτηγά μπορείς να δεις τις εικόνες του Χριστού πάνω στο σταυρό, την ημισέληνο σε πράσινο φόντο, ή μια απίστευτη ποικιλία λογότυπων του ΟΗΕ. ... Αυτοί που δικαιούνται να λάβουν την ανθρωπιστική βοήθεια την διεκδικούν. Οι άλλοι απλά παίρνουν οτιδύποτε νομίζουν ότι τους αξίζει Από τη στιγμή που οι Σέρβοι και οι Κροάτες της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης κατάλαβαν ότι οι Μουσουλμάνοι είχαν κάσει οριστικά τον πόλεμο και ότι η διεθνής κοινότητα επικύρωσε την ήττα τους στα επίσημα ντοκουμέντα, δεν είδαν κανένα λόγο στο να συνεχίσουν τον πόλεμο. Οτιδύποτε ήταν δυνατόν να λεπλατηθεί, είχε ήδη λεπλατηθεί. Η οικονομία είχε καταρρεύσει, τα καταστήματα άδειασαν: ο μόνος πλούτος που απέμεινε είναι τ' ανθρωπιστικά κονβόι. Αυτά έχουν μια διπλή λειτουργία. Από τη μία πλευρά, είναι πια βάση ενός επιπρόσθετου κέρδους, πιάσιο μιας νέας οικονομίας και υπηρετούν τη λογιστική αρκετών στρατών, γιατί όλες οι στρατιωτικές μονάδες που κάνουν πόλεμο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη τρώνε τις ίδιες κονσέρβες από τα ίδια ανθρωπιστικά κονβόι. Από την άλλη πλευρά είναι ένα μέσο πολιτικού εκβιασμού.

Τα κονβόι που φτάνουν από το Σπλιτ σταδιακά απαλλάσσονται από τα καύσιμα που κουβαλάνε ενώ τα όπλα μεταφέρονται στις κροατικές φρουρές και το πιο πολύτιμο φορτίο απλά εξαφανίζεται. Στο Kiseljak, στα σύνορα ανάμεσα στις σερβικές και κροατικές περιοχές, τα κονβόι φτάνουν πολύ πιο ξαλαφωμένα. Στην Ilidza οι Σέρβοι τους ετοιμάζουν μια ανθρωπιστική παγίδα.

«Το κονβόι σας είναι ανθρωπιστικό, έτσι;»

«Ναι, εντελώς. Θέλουμε να βοηθήσουμε τους συνανθρώπους μας.»

«Ωραία. Άρα οι πολιτικές διαφορές δεν σας ενδιαφέρουν;»

«Καθόλου.»

«Άρα θ' αφίστε πρόθυμα το 30% του φορτίου σας στο Σερβικό Ερυθρό Σταυρό, ε;»

Τι μπορεί να κάνει ο επικεφαλής του κονβόι όταν τον σημαδεύει ένα πολυβόλο;

Πρόθυμα αφήνει το 30% του φορτίου του ενώ γλιστρά 1000 ή 2000 μάρκα στα χέρια του αστυνομικού διευθυντή για να μην υπάρξουν κι άλλα προβλήματα. Τι σημαίνει αυτό το «30%», μόνο η σερβική αστυνομία το ξέρει. Αυτό που το καθορίζει, φυσικά, είναι η ποιότητα του περιεχομένου. Αν είναι καφές, τότε το «30%» σημαίνει «μέχρι τελευταίου κόκκου». Με λίγη τύχη το κονβόι μπορεί να κρατήσει το μισό από το φορτίο του φτάνοντας στο

⁴⁴ «Ιός» της Κυριακής, 16-5-99. Το συγκεκριμένο αφιέρωμα του «Ιού» ήταν μια αμήχανη προσπάθεια αυτών των αριστεριστών δημοσιογράφων να ξεπλύνουν τις ΜΚΟ μέσα απ' το ψευδή διαχωρισμό τους σε «γνήσιες ακτιβιστικές» και «πλαστές γραφειοκρατι-

δεκαετιών, χρησιμοποιείται πλέον για να δικαιολογήσει μια ένοπλη επέμβαση».⁴⁴

Ενώ η Γιουγκοσλαβία βομβαρδίζοταν πραγματικά, άρχισε κι ένας παράλληλος βομβαρδισμός προπαγάνδας γύρω από την «αδιαλλαξία» του Μιλόσεβιτς και τη «διστακτικότητα του ΝΑΤΟ». Το σερβικό σχέδιο διχοτόμησης πήρε δημοσιότητα στην Αγγλία («Times» του Λονδίνου) και παρουσιάστηκε κι εδώ κυρίως από το «ΒΗΜΑ»: γινόταν αναφορά σε ένα «συμβιβασμό» της Δύσης, όπου «δεν αποκλειόταν και το ενδεχόμενο διχοτόμησης του Κοσόβου ως μέρος πολιτικής συμφωνίας». Φυσικά, όπως έχουμε προαναφέρει, το σερβικό καθεστώς έθεσε σ' εφαρμογή αυτό το σχέδιο, είτε επειδή δε μπορούσε να κάνει και τίποτα

Σεράγεβο.

Το άλλο μισό μπορεί να βρεθεί είτε στους στρατιώτες στα βουνά ή στους Σέρβους που το πουλάνε στους Κροάτες του Kiseljak, που με τη σειρά τους το πουλάνε στους στρατιώτες της UNPROFOR, στους οδηγούς των φορτηγών και στον πληθυσμό που δικαιούνταν απ' την αρχή να το λάβει. Όποιο κονβόι δε σεβαστεί αυτούς τους κανόνες μπορεί να περιμένει για μέρες ή ακόμα και βδομάδες μέχρι να περάσει.»

Πιο πανούργα είναι η χρήση της βοήθειας σα μέσο κοινωνικού ελέγχου. Η επιστιστική βοήθεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δελεάσει τους ανθρώπους να πάνε σε στρατόπεδα προσφύγων –κάτι που σε άλλη περίπτωση δε θα τό 'καναν– ή να τους πείσει να μείνουν σε μια πολιορκημένη πόλη απ' όπου θα προτιμούσαν να φύγουν. Μπορεί να διανεμηθεί επιλεκτικά –όπως στο Σεράγεβο που οι αρχές εμπόδιζαν να φτάσει η βοήθεια στις οικογένειες των λιποτακτών.

Σποραδικά, προλετάριοι στα όρια της λιμοκτονίας έχουν αντισταθεί στην καπιταλιστική λογική της βοήθειας με τον πιο άμεσο τρόπο: με το να λεηλατούν τα κονβόι βοήθειας. Τον Ιανουάριο του 1994, εξαγριωμένα πλήθη γύρω από το Kakanj, στον κεντρικό δρόμο ανάμεσα στη Zenica και το Σεράγεβο, έστησαν οδοφράγματα με κούτσουρα για να σταματήσουν ένα κονβόι που φουρουύνταν από τη βοσνιακή στρατονομία (Guardian, 29 Ιανουαρίου 1994). Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, το πλήθος πυροβόλησε τους μπάτους και πέταξε μια κειροβομβίδα, τραυματίζοντας έξι απ' αυτούς. Μετά λεπλάτησαν αρκετά φορτηγά. Ένας ανώτερος αξιωματούχος της Υπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες του ΟΗΕ παραδέχτηκε ότι οι προμήθειες χρησιμοποιούνταν για το Βοσνιακό στρατό εις βάρος των άμαχων και των προσφύγων. Πρόσθεσε: «Τώρα έχουμε Βόσνιους να πυροβολούν Βόσνιους για να κλέψουν τρόφιμα. Αυτή είναι μια επικινδυνή κλιμάκωση». Πράγματι είναι «επικινδυνη» –για δύσους θα προτιμούσαν να δουν κίλιούς προλετάριους σφαγμένους στο πεδίο της μάχης από το να δουν έναν μπάτσο να πέφτει θύμα του ταξικού πολέμου.

Ακόμα κι όταν φτάνει σε πληθυσμό που πραγματικά λιμοκτονεί, η ανθρωπιστική βοήθεια είναι πάντα μια συντηρητική επιχείρηση γιατί στοχεύει στο να εφοδιάσει τον κόσμο με τρόφιμα έτσι ώστε να μπορεί να συνεχίσει την καπιταλιστική καθημερινή του ζωή, δουλεύοντας για τα αφεντικά «του» και πολεμώντας για την πατρίδα «του». Ό,τι φαίνεται να είναι μια χάρη προς τους προλετάριους δεν είναι πάρα μια βοήθεια στην τοπική μπουρζουαζία. Μειώνει τα κονδύλια της για μισθούς και στρατιωτικά εφόδια, και της δίνει τη δυνατότητα να κάνει περιουσίες απλά με το να πουλάει αγαθά από την ανθρωπιστική βοήθεια –σ' όλη την πρών Γιουγκοσλαβία δεν είναι καθόλου ασυνήθιστο να βρεις «ανθρωπιστικό» φαρμακευτικό υλικό να πουλιέται σε ιδιωτικά φαρμακεία. Αυτό είναι ιδιαίτερα προφανές στις περιπτώσεις που η ανθρωπιστική οργάνωση απλά παραδίδει τις προμήθειες στις τοπικές αρχές για να τις διανέμουν όπως νομίζουν. Αυτό επίσης έχει και το πλεονέκτημα να μπορεί η ανθρωπιστική οργάνωση ν' αρνηθεί την ευθύνη για κραυγαλέες περιπτώσεις διαφθοράς και παροχέτευσην των αγαθών στο στρατό, πράγμα που λατρεύουν να κάνουν οι εκπρόσωποι του ΟΗΕ.

Στις περιπτώσεις που η ανθρωπιστική βοήθεια είναι οργανωμένη από τον ΟΗΕ και τα μεγάλα φιλανθρωπικά ιδρύματα όλα αυτά θά 'πρεπε να είναι ξεκάθαρα στον καθένα με ένα ελάχιστο ύψημα ταξικής συνείδησης, αλλά τούχει το ίδιο και και για τις αριστεριστικές εκδόξες ανθρωπιστικής βοήθειας όπως την οργανωμένη από τροτσικούς «Εργατική Βοήθεια στη Βοσνία» [Workers' Aid to Bosnia]. Παρά την εργατιστική (συνήθως συνδικαλιστική) ροπορική και την άρνησή τους να δώσουν μέρος της βοήθειας τους στον κροατικό στρατό με αντάλλαγμα την ασφαλή τους διέλευση, η βοήθεια τους δεν πήγαινε σε εργάτες που αγωνίζονταν αλλά σε πολίτες που μάχονταν για να υπερασπίσουν το κράτος τους. Κι αυτό γιατί οι πρωικοί ανθρακωρύχοι της Τούζλα που τόσο τους συμπαθούσαν οι τροτσικούς ήταν όλοι στο στρατό σε part-time βάση. Η βοήθεια διανεμήθηκε κυρίως από το συνδικάτο των ανθρακωρύχων, που είναι ένα καλό παλιομοδίτικο σταλινικό κρατικό συνδικάτο που κάποια στιγμή μετέθεσε την αφοσίωσή του από τη Γιουγκοσλαβικό κράτος στη Βοσνιακή.

Το μόνο είδος «βοήθειας» που δε βοήθαε την καπιταλιστική πολεμική μηχανή είναι αυτή που δίνεται επιλεκτικά σε προλετάριους που αγωνίζονται –σε αρντες στράτευσης και σε λιποτάκτες και όχι σε νομιμόφρονες στρατιωτικές μονάδες· σε απεργούς και όχι σε μπάτους και απεργοσπάτες.

Το παραπάνω κείμενο είναι από το αγγλικό περιοδικό Wildcat, νο. 18, 1996 και περιγράφει πολύ καλά τους στόχους της βιομηχανίας παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας στη διάρκεια του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία. Ήγινε φανερό απ' τον πόλεμο στο Κόσοβο ότι η βιομηχανία αυτή όχι απλά εκσυγχρονίστηκε αλλά απέκτησε κεντρικό ρόλο και στη διάρκεια του πολέμου και μετά σα μέσο κοινωνικού ελέγχου: οι προσφυγες είναι στο έλεος των δυτικών ανθρωπιστών και υπό την επιτήρηση τους και οι εθνικοί τους πηγέτες, ελέγχοντας την ροή της βοήθειας και διανέμοντάς την επιλεκτικά, ενδυναμώνοντας την εξουσία τους. Είναι υπερβολή να πούμε ότι στους σύγχρονους πολέμους η ανθρωπιστική βοήθεια είναι π συνέχιση του πολέμου μ' άλλα μέσα;

άλλο

είτε επειδή πίστευε ότι ίσως οι βομβαρδισμοί διαρκούσαν λίγο. Όμως, όπως δείχαν τα πράγματα, απέτυχε. Και παρά τη συνεχιζόμε-

κές». Κι όλα αυτά την ώρα που ο επίτιμος πρόεδρος των «Γιατρών Χωρίς Σύνορα», μιας «γνήσιας ακτιβίστικης» ΜΚΟ, έδινε οδηγίες στρατιωτικής δράσης στο ΝΑΤΟ.

νη ένταση στη Μιτροβίτσα ακόμα και η ευόδωση του πιο αισιόδοξου σεναρίου τώρα για το σερβικό καθεστώς, δηλαδή η διατήρηση της μισής πόλης και του κομματιού βορείως της -και μόνο ενός χυτηρίου απ' το συγκρότημα της Τρέπιτσα- δε σημαίνει παρά διατήρηση του 1/10 σχεδόν του Κοσόβου και όχι διχοτόμησή του (επίσης σημαίνει και τη δική μας διάψευση, καθώς βιαστήκαμε πέρσι την άνοιξη -στην αρχή του πολέμου- να θεωρήσουμε σίγουρο ένα τέτοιο συμβιβασμό).

Ενώ λοιπόν ολοκληρωνόταν η συνθηκολόγηση του Μιλόσεβιτς και οι βόμβες έπεφταν εν αφθονίᾳ, τα σενάρια συνέχιζαν να διαδίδονται μέχρι τέλη Μαΐου, δίνοντας την εντύπωση ότι το σερβικό καθεστώς παρέμενε «αδιάλλακτο» ή ήταν ακόμα σε θέση να διαπραγματεύεται.

Απ' την άλλη άρχισαν σκόπιμα να διαδίδονται πληροφορίες κατευθείαν από το Πεντάγωνο ότι ο Μιλόσεβιτς «ήθελε» έναν κάποιο βομβαρδισμό για να μπορέσει εσωτερικά να δικαιολογήσει τη συνθηκολόγηση ή ότι η ανατροπή του απ' το στρατό ήταν ζήτημα ωρών.⁴⁵ Δεν πρόκειται απλά για την επιστράτευση της ιδεολογίας της συνωμοσίας για να μπορέσουν οι τηλεθεατές των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ να επιβεβαιώσουν την παθητικότητά τους, αφού όλα είναι «θέαμα» σκηνοθετημένο επιδέξια από «τους πάνω». Πολύ χειρότερα στην προκειμένη περίπτωση τα «σενάρια» που λέγονταν ή γράφονταν στόχευαν στο να δικαιολογήσουν τους βομβαρδισμούς ή έστω να τους αποσιωπήσουν: «εντάξει, μούφα είναι, όπου να' ναι θα τελειώσει». Έτσι κυνικά, σέρβοι και αλβανοί προλετάριοι δολοφονήθηκαν· προφανώς κανείς συνωμοσιολόγος δεν τους αποκάλυψε πόσο σύντομα και εικονικά θα ήταν όλα. Το εντυπωσιακό είναι πόσο εύκολα βρέθηκαν ακούσιοι (και άμισθοι) πολλαπλασιαστές της νατοϊκής προπαγάνδας περί «προσυνεννοήσεων» και «ψιλοβομβαρδισμών», κυρίως στο εξωτερικό· στην Ελλάδα με το να έχει επικρατήσει (αρχικά τουλάχιστον) ο φιλοσερβικός αντινατοϊσμός στα επίσημα media, η αντισερβική συνωμοσιολογία έγινε κατ' αντίδραση αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων, κάποιων νεοαριστερίστικων εντύπων.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Είναι ίδιον των μοντέρνων πολέμων να διεξάγονται πρωτίστως στο επίπεδο της ιδεολογίας: η

προπαγάνδα νομιμοποίησής τους δεν αποτελεί απλά τη συνοδευτική μουσική των βομβών ή των σφαγών, αλλά είναι ο πόλεμος, είναι η αναγκαία προϋπόθεση για να μπορεί σχετικά άνετα να διεξαχθεί η βρώμικη δουλειά. Η καταστροφή του προλεταριάτου εκεί, στη Σερβία, το Κόσσοβο, πρέπει ν' ακολουθήσει και να συμπορεύεται με την καταστροφή της συνείδησης εδώ, στην Ελλάδα ή στη Δύση. Εδώ θα μας απασχολήσει η δεύτερη, αλλά επιγραμματικά, ας πούμε, ότι η προπαγάνδα των ελληνικών media και των δυτικών ομολόγων τους λειτούργησε συμπληρωματικά: ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων που προέκυψε τελικά στην παρουσίαση του καλού/κακού, θύτη/θύματος δεν απείλησε την ενότητα του θεάματος. Ο απόλυτος αντισερβικός παροξυσμός στη Δύση εναρμονίστηκε με την εδώ κυρίαρχη αρχικά φιλοσερβική αποσιώπηση της εθνοκάθαρσης των αλβανών και έτσι οι μισές αλήθειες των μεν και των δε συμμετρικά οδήγησαν σ' ένα ολόκληρο ψέμα και σ' έναν ανεμπόδιστα επιτυχή -απ' την πλευρά των αφεντικών- πόλεμο.

Ο αντισερβισμός στη Δύση δεν είναι τελευταίας εσοδείας εφεύρημα έκτακτης ανάγκης. Για όποιον δεν είχε ζαλιστεί ή τυφλωθεί απ' τις εγκαρδιότητες μεταξύ σερβικών και ελληνικών αφεντικών μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, ένα επιπόλαιο ξεφύλλισμα οποιασδήποτε φυλλάδας στην Ευρώπη θ' αρκούσε ν' αποδείξει τη δαιμονοποίηση του σερβικού καθεστώτος και των σέρβων συνολικά —δαιμονοποίηση που βεβαίως χρειάστηκε πέρσι με τον πόλεμο ν' αγγίξει την υστερία. Ήδη απ' τον Ιανουάριο του '93 στο Παρίσι, η Saatchi & Saatchi, κατά παραγγελία των Γιατρών του Κόσμου, είχε ετοιμάσει μια καμπάνια αφισοκολλήσεων. Για ένα μήνα η εικόνα του Μιλόσεβιτς φιγουράριζε δίπλα σ' εκείνη -θα το μαντέψατε- του Χίτλερ. Μετά την επίμονη εκστρατεία των media ενάντια στα σερβικά στρατόπεδα αιχμαλωσίας και τους μαζικούς βιασμούς η σύνδεση φαινόταν λογική. Η Ruder & Finn προσελήφθη αμέσως απ' την Κροατία, τους Βόσνιους Μουσουλμάνους και τους Κοσοβάρους αλβανούς με 17 εκατ. δολάρια ετησίως για να προωθήσει διαφημιστικά το «δικαιο αγώνα» των τριών αυτών εθνών. Για την επιτυχία της μιλά, με δικαιολογημένο κομπασμό, ο ίδιος ο διευθυντής της Ruder & Finn Global Public Affairs, James Hart: «Πετύχαμε να ταυτίσουμε στην κοινή γνώμη τους σέρβους και τους ναζί... Εμείς είμαστε επαγγελματίες: δεν πληρώνομαι για να ηθικολογώ. Όταν η συζήτηση μετατοπιστεί και σ' εκείνο το πεδίο, εμείς έχουμε τη συνείδησή μας ήσυχη. Γιατί αν θέλετε να αποδείξετε

⁴⁵ Βλ. Peter Gowan, The NATO Powers and the Balkan Tragedy, New Left Review, no. 234, Μάιος-Ιούνιος 1999.

⁴⁶ Στο Jacques Merlin, «Les verites yougoslaves ne sont pas toutes bonnes a dire», από το περιοδικό Limes (quaderno speciale "Kosovo, l' Italia in guerra").

ότι οι σέρβοι είναι αθώα θύματα, κουράγιο, θα είστε μόνος». ⁴⁶

Αφού επί τόσα χρόνια εμπεδώθηκε στους Ευρωπαίους η εξίσωση σέρβοι=φασίστες, η κλιμάκωση του αντισερβισμού κατά τη διάρκεια του πολέμου δε συνάντησε ιδιαίτερες δυσκολίες. Στη δημιουργία του στερεότυπου του «σερβοφασίστα» δύσκολα κρύβεται μια ευρωπαϊκή αλαζονεία. «Η Ευρώπη τους πρότεινε την οικονομία, εκείνοι ήθελαν ταυτότητα. Τους μιλούσε για δημοκρατία, σκέφτονταν τη ράτσα. Τους επαινούσε την υπηκοότητα, απαντούσαν με εθνοκάθαρση. Διακήρυσσε τα ανθρώπινα δικαιώματα, επικαλούνταν τους μάρτυρές τους. Η Ευρώπη θέλει να επιβάλει τη διαιτησία, αυτοί ονειρεύονται την εκδίκηση». ⁴⁷ Ε, όταν κανείς δείχνει τέτοια βαρβαρότητα, του αξίζει «λίγος» βομβαρδισμός. Εν τούτοις ο πόλεμος παραμένει πόλεμος: εξακολουθεί και μυρίζει αίμα. Έπρεπε ν' αναθερμανθεί το αντισερβικό μένος στο βαθμό της ηθικής φρίκης που με τη σειρά της θα δικαιολογούσε μια ηθική σταυροφορία. Το μάθημα του πολέμου στον Κόλπο είχε πια εμπεδωθεί, αλλά τώρα τα Βαλκάνια δεν είναι μακριά, χρειάζονται πολύ πιο γερές δόσεις ηθικού φιλελευθερισμού: εδώ πια τα κράτη του NATO με τα media τους έπρεπε να μιλήσουν τη γλώσσα της δυτικής αριστεράς. Οι εκκλήσεις του «πρέπει να κάνουμε κάτι», ο μανιχαϊσμός του «βάρβαρου θύτη»-«αθώου θύματος» χτύπησαν την ευαίσθητη χορδή των αριστερών ακτιβιστών που χρόνια τώρα δραστηριοποιούνται σ' αυτήν ακριβώς τη βάση των single-issue ηθικών ζητημάτων. Πως να μη μπλοκαριστεί η δυτική αριστερά - ακόμα και στις πιο ριζοσπαστικές της version- όταν τα σοσιαλφιλελύθερα αφεντικά της πετάνε στα μούτρα τη δική της ιδεολογία της άμεσης δράσης για το «ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε», που πέρα απ' το προσόν που έχει να καθησυχάζει τη συνείδηση, έχει επικρατήσει των «ξεπερασμέ-

ψυχική τους υγεία. Φαίνεται όμως ότι η τέχνη βγήκε κερδισμένη. Η αισθητικοποίηση του θανάτου και του πόνου είναι το μέσο των καλλιτεχνών σε κάθε πόλεμο στις μέρες μας με στόχο τη βράβευση. Ένας από αυτούς, ο έλληνας φωτορεπόρτερ Μπεχράκης, τα κατάφερε. Απεικόνισε καλά την τραγωδία των αλβανών κοσοβάρων στις τρεις αυτές φωτογραφίες και αντίθετα μ' ότι ισχυρίζεται, ο πόλεμος δεν είναι και τόσο κακό πράγμα τελικά, τουλάχιστον γι' αυτόν και τους ομοίους του.

νων» μεγάλων οραμάτων, του αγώνα ενάντια στον καπιταλισμό, για τον κομμουνισμό;

Η πραγματικότητα έχει την «κακή» ιδιότητα ν' αποστρέφεται τον ηθικισμό, αλλά η πολιτική τον χρησιμοποιεί επιλεκτικά. Καθώς η δυτική αριστερά χρόνια τώρα «πολιτεύεται» μοραλιστικά, στην καλύτερη περίπτωση αυτοπαγιδεύτηκε μπροστά στην αφοπλιστική ηθικολογία των Κλίντον, Μπλαιρ και Σία. Αυτή τη δολοφονική «αθωότητα» της Δύσης τη συνόψισε με χοντροκομμένη αφέλεια (ποιος άλλος;) ένα παιδί, ο γιος του προέδρου της ανθρωπιστικής οργάνωσης Care, που ηγείται του «ταϊσματος» των αλβανών στο Κόσοβο, όταν ρωτήθηκε σχετικά με τον πόλεμο απ' το CNN: «There's a bad guy there killing Albanians. He must stop». Ο από πολεμικής μηχανής Θεός-NATO, βασίστηκε στους επιγειους αγγελιοφόρους-διαμορφωτές της κοινής γνώμης με τέτοια επιτυχία, που κάποιοι ελάχιστοι δυτικοί δημοσιογράφοι που παρέκκλιναν, άνετα καταγγέλθηκαν σα φιλοσέρβοι. Ενώ ο Jamie Shea καθημερινά περιέγραφε με άψογο επαγγελματισμό πώς τα θύματα σώζονταν και οι θύτες τιμωρούνταν, δικαιολογώντας τα θλιβερά «λάθη», οι δημοσιογράφοι τ' αναπαρήγαγαν με τη συνοδεία των επιτόπιων ρεπορτάζ. «Το πραγματικό πρόβλημα, στο εξής, είναι πως το κοινό δε θέλει παρά ιστορίες με φρικαλεότητες», ⁴⁸ παραδέχτηκε ο δημοσιογράφος του αγγλικού

καναλιού Sky TV, Κιθ Γκρέιβς, δικαιολογώντας μια χαρακτηριστική περίπτωση διόγκωσης των πραγματικών γεγονότων από δημοσιογράφο, όπου μια περιοχή μ' ένα μεμονωμένο πτώμα μετατράπηκε σε μέρος «διάσπαρτο από πτώματα». Αυτές οι φρικαλεότητες δεν ήταν αρκετό να εξογκωθούν, στην ανάγκη εφευρίσκονταν κιόλας. Οι αλβανοί πρόσφυγες «αγκαλιάστηκαν» σε βαθμό πνιγμού (όσο βέβαια παρέμεναν στους καταυλισμούς τους και δε μετατρέπονταν σ' ανεξέλεγκτους μετανάστες) και αγωνιαδώς οι ρεπόρτερς ψάχναν ανάμεσά τους

⁴⁷ Βερνέ και Γκονέν, βλ. Ελευθεροτυπία, αφίέρωμα Γιουγκοσλαβία, 4-9-99.

⁴⁸ Le Monde Diplomatique, 5/9/99 (ελλ. έκδοση).

για βιασμένες γυναίκες, ο δε άγγλος υπουργός εξωτερικών ανακάλυψε μάλιστα και σερβικά στρατόπεδα συστηματικών βιασμών (Guardian, 17-4-99). Μια αγγλίδα δημοσιογράφος, λίγο πιο καχύποπτη, συζήτησε με τη Benedicte Giaeever, τη συντονίστρια του γραφείου του ΟΑΣΕ στα Σκόπια. «Υπήρξαν βιασμοί, αλλά όχι συστηματικοί και ούτε σε μεγάλη κλίμακα... Αυτοί οι άνθρωποι [οι πρόσφυγες] έχουν μόλις έρθει και θά' λεγα ότι είναι ακόμα πολύ στρεσαρισμένοι. Σ' αυτήν την περίπτωση οι 5 [νεκροί] άνθρωποι γίνονται εύκολα 75. Δεν είναι ότι θέλουν να πουν ψέματα, αλλά συχνά είναι σε σύγχυση. Δεν εννοώ ότι δε συνέβησαν. Άλλα μια ιστορία μπορεί να διαδιδόταν από χωρίο σε χωρίο και όλοι οι κάτοικοι ενός χωριού τη διηγούνται λες και συνέβη σ' αυτούς». Η ίδια δημοσιογράφος λέει παρακάτω: «Άλλη πηγή του ΟΑΣΕ μίλησε ακόμα πιο ξεκάθαρα. Μου είπε ότι υποψιαζόταν ότι ο UCK έπεισε τον κόσμο ν' ανεβάζει τα νούμερα, να μεγαλοποιεί τη φρίκη για να πειστεί το NATO να στείλει χερσαίες δυνάμεις γρηγορότερα. Το στρατόπεδο βιασμών του Robin Cook ήταν το ίδιο: μια προσπάθεια να υποστηρίξει το βρετανικό κοινό τους βομβαρδισμούς. Και όλα αυτά δεν ήταν ένα μάθημα για το πως η προπαγάνδα δουλεύει στο μοντέρνο πόλεμο;».⁴⁹ Παίζοντας με τ' αντιφασιστικά αντανακλαστικά, μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο οι δημοκρατίες διαρκώς επικαλούνται τον αγώνα ενάντια στο ναζισμό και κάνουν μια επιλεκτική χρήση του όρου «γενοκτονία» για να δικαιώσουν τις δικές τους εκκαθαρίσεις. Έχουμε ξαναμιλήσει σ' αυτό το περιοδικό για τη δύναμη (και τη δημοκρατική χρήση) της αντιφασιστικής προπαγάνδας. Ας αρκεστούμε εδώ να πούμε ότι στη συλλογική συνείδηση των Ευρωπαίων (των ελλήνων συμπεριλαμβανομένων) έχει εγγραφεί ανεξίτηλα η συνειρμική σχέση εθνικοσοσιαλισμού/φασισμού με τη γενοκτονία, που αναπόδραστα συνεπάγεται την εξίσωση (καπιταλιστικής) δημοκρατίας/ανθρωπισμού. Με μια τέτοια χειραγωγική δύναμη στα χέρια δεκαετίες τώρα οι ένοπλοι ανθρωπιστές προκαλούν παβλοφικές αντιδράσεις και παραλυσία της σκέψης και της ιστορικής μνήμης: αφού ο Μιλόσεβιτς κάνει «γενοκτονία» άρα είναι φασίστας (όπως λίγα χρόνια πριν ο Σαντάμ Χουσεΐν) άρα αξίζει στη Σερβία μια νέα Δρέσδη. Όπως και τότε, έτσι και τώρα οι άμαχοι ήταν τα κατ' εξοχήν θύματα του «ελεύθερου κόσμου» και βρέθηκαν μάλιστα και φωνές (πολύ αριστερές, οπωσδήποτε) ν' ανακράζουν κάτι ανάλογο με

το «Bomber Harris, do it again!». Γιατί καθώς ο αντιφασισμός στη λογική του κατάληξη (και όχι απαραίτητα στην πιο ακραία) δεν είδε τότε καμιά διαφορά ανάμεσα στο Χίτλερ και το γερμανικό πληθυσμό, έτσι και τώρα, αφού πέρασε ένα μικρό διάστημα αναφοράς στις «παράπλευρες απώλειες», τα προσχήματα δώσαν τη θέση τους στην ωμότητα των εξισώσεων σέρβοι=τσέτνικς, σέρβοι=παρίες της Ευρώπης. (Φυσικά ο αντιφασισμός δεν είναι αποκλειστικά ιδεολογικό όπλο του NATO: απ' το ΚΚΕ ως τον τελευταίο νεοαριστεριστή η αντιφασιστική γλώσσα είναι η μόνη που καταλαβαίνουν όλοι πολύ καλά. Αυτό που αλλάζει στις διάφορες version της αριστεράς είναι η επιλογή του «απόλυτου κακού»: για άλλους είναι ο Μιλόσεβιτς, για άλλους το NATO, για άλλους Μιλόσεβιτς και NATO). Με πρώτη βασική παρενέργεια του αντιφασισμού τον ιστορικό αναγωγισμό όπου κάθε ιστορική διαφορά μεταξύ εποχών απαλείφεται, η «γενοκτονία» είναι από μόνη της αποστομωτική. Σειρά είχαν οι αριθμοί των πτωμάτων και αυτοί οι αριθμοί είχαν τη σημασία τους γιατί η «γενοκτονία» παραπέμπει σε εκατομμύρια νεκρών ή έστω εκατοντάδων χιλιάδων. Ο Ουίλιαμ Κοέν έκανε λόγο για «100.000 αγνοούμενους» και σωστά τα αγγλόφωνα media το «διάβασαν» ως «100.000 νεκρούς» (πχ Daily Mail) γιατί όταν το ντεκόρ είναι αυτό της ναζιστικής φρίκης, ποιά άλλη μοίρα εκτός από το θάνατο θα περίμενε αυτούς τους αγνοούμενους; Ο άγγλος G.Hoon, υπουργός άμυνας, πιο μετριοπαθής, μίλησε για 10.000. Ο Κουσνέρ πρόσθεσε και άλλους 1.000. Ο ΟΗΕ τους ανέβασε σε «πιθανά 44.000». Πάσης φύσεως «αναλυτές» αναπαρήγαγαν αβασάνιστα τα «στοιχεία», άλλος του NATO, άλλος της τάδε «έγκυρης» ανθρωπιστικής οργάνωσης, που φυσικά είχε κάθε επαγγελματικό συμφέρον να διογκώσει τα νούμερα των πτωμάτων για να τονίσει το απαραίτητο της παρουσίας της. (Και βεβαίως από το πανηγύρι των αριθμών της «γενοκτονίας των αλβανών» δεν έλλειψε το ντόπιο μακάβριο αντιφασιστικό-αντισερβικό έντυπο Sarajevo vo. 6 που αναπαρήγαγε σαν «αποδεικτικό στοιχείο» την «πληροφορία» μιας ανθρωπιστικής οργάνωσης για 30.000 εκτελεσμένους Κοσοβάρους [εννοεί αλβανούς], ενώ παράλληλα μέτραγε έναν-έναν τους νεκρούς των νατοϊκών βομβαρδισμών για ν' αποδείξει ότι οι αλβανοί ανάμεσά τους ήταν περισσότεροι απ' τους σέρβους!). Η πληθωριστική λαθροχειρία των ανθρωπιστών (και όσων την αναπαράγουν) βρίσκεται σε ευθεία σχέση με την εδώ αποσιώπηση της σερβικής εθνοκάθαρσης απ' τους ντόπιους φιλοσέρβους. Οι πρώτοι «είδαν» γενοκτονία· οι δεύτεροι τίποτα. Άλλα για τους

⁴⁹ Audrey Gillan, What's the story?, London Review of Books, 27/5/99.

πρώτους η προπαγανδιστική χρήση της γενοκτονίας είχε ημερομηνία λήξης. Τώρα, το ότι τα στοιχεία που έρχονται στο φως δεν συνάδουν με τις αντιναζιστικές ιαχές, δε φαίνεται να έχει πια καμιά σημασία. Τα (λίγα) δημοσιεύματα σε κάποιες εφημερίδες στην Ευρώπη και την Αμερική (που για ευνόητους λόγους, εδώ προβλήθηκαν λίγο περισσότερο) μεταφέρουν τη γνωμάτευση του Διεθνούς Δικαστηρίου για Εγκλήματα Πολέμου: 2.108 πτώματα αλβανών, μετά από μήνες έρευνας, και μάλιστα χωρίς να ξέρουν πόσα ανήκουν σε άμαχους και πόσα σε μαχητές του UCK. Διεθνή λαγωνικά και ομάδες εμπειρογνωμόνων (Stratfor, FBI, κλπ) που κατέφτασαν στο Κόσοβο ψάχνοντας για «μαζικούς τάφους», αναγκάζονται να παραδεχτούν ότι οι μέχρι τώρα έρευνές τους έχουν πολύ «φτωχά» αποτελέσματα σε σχέση με την προ- και κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών πτωματολογία (ούτε στα ορυχεία της Τρέπτσα βρέθηκαν ίχνη απ' τα υποτιθέμενα 700 απανθρακωμένα πτώματα αλβανών, μια «πληροφορία» που κι εμείς άκριτα αναπαράγαμε τον περασμένο Ιούνιο). Όσο ενοχλητικές κι αν είναι οι μέχρι τώρα αποδείξεις για το NATO και τους προπαγανδιστές του, θα μπορούσαν άραγε να προκαλέσουν τίποτα περισσότερο από μια αδύναμη αίσθηση εξαπάτησης σ' όσους (καλοπροαίρετα ή μη) πίστεψαν στις «αλήθειες» τους; Πιστεύουμε πως, δυστυχώς, όχι. Καθώς η λήθη διαδέχεται τη γενικευμένη θηκού τύπου συναίνεση, ο πόλεμος, που θεωρήθηκε σα μια απόδοση δικαιοσύνης κάπου μακριά, είναι θέμα χρόνου να μετατραπεί σε ουδέποτε-γενόμενο. Το θλιβερό αυτό συμπέρασμα προκύπτει και απ' το πόσο ελάχιστο προβληματισμό προκάλεσε η περσινή αποκάλυψη ότι οι καταστροφές απ' τους βομβαρδισμούς «περιέργως» άφησαν άθικτη τη σερβική πολεμική μηχανή ενώ κατέστρεψαν τον πληθυσμό, είτε άμεσα είτε έμμεσα, διαλύοντας τις δυνατότητες αυτοσυντήρησης και αναπαραγωγής του.

Στις 36.000 «χειρουργικές» αποστολές του NATO μέσα σ' εκείνες τις 78 ημέρες, 21.000 βόμβες και πύραυλοι σκότωσαν «κατά λάθος» εκατοντάδες (αλβανούς και σέρβους) άμαχους και τραυμάτισαν χιλιάδες άλλους. 378 οι νεκροί, σύμφωνα με το NATO, 2000 σύμφωνα με τη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, 6000 οι τραυματίες σύμφωνα και με τους δύο, είναι ο απολογισμός των νατοϊκών βομβαρδισμών στη μικρή σερβική πόλη ανθρακωρύχων Αλέξινατς, σε τραίνο πάνω σε γέφυρα στη Γκρεντέλιτσκα, σε καραβάνια αλβανών προσφύγων κοντά στο Πρίζεν, στο χωριό

νοντανέρσι οι αποδείξεις για τις μηδαμινές απώλειες του γιουγκοσλαβικού στρατού (μόνο 13 άρματα μάχης και όχι τα απίστευτα νούμερα που σέρβιρε το NATO), ο πόλεμος αυτός αναδεικνύοταν στον πρώτο μέσα στον αιώνα

Σουρντούλιτσα, σε 2 λεωφορεία πάνω σε γέφυρες μέσα στο Κόσοβο, στην αγορά στο κέντρο της Νίς, μέσα στο Βελιγράδι, κοντά στην Κόρυζα στο Κόσοβο, σε φυλακή επίσης στο Κόσοβο... Ως προς τους αμάχους παρατηρήσαμε μια «αντικειμενική», χωρίς διακρίσεις ανάλογα με την εθνικότητα, «περιποίηση» του NATO· τη καλύτερη απόδειξη για την ταξική και όχι εθνική στόχευση των βομβών, για το ότι σημάδευαν αγρότες και προλεταρίους και όχι σερβικούς εχθρικούς στρατιωτικούς στόχους. Βέβαια ενώ για τους αλβανούς προλεταρίους επιφυλάχτηκε ένας βομβαρδισμός «αγάπης» και «περίθαλψης», για τους σέρβους όταν δεν τους ρίχναν βόμβες στα κεφάλια τους ρίχναν προπαγάνδα: «ο λόγος που τώρα υποφέρεις είναι ο Μιλόσεβιτς». Ή ότις δήλωσε κυνικά ο στρατηγός Michael Shorl, ο βετεράνος του Βιετνάμ- διοικητής της νατοϊκής αεροπορικής δύναμης «αν ξυπνήσεις το πρώι και δεν έχει ρεύμα στο σπίτι σου, ούτε αέριο για να ζεσταθείς και αν η γέφυρα απ' όπου περνάς για τη δουλειά έχει πέσει και θα κείται στο Δούναβη για τα επόμενα 20 χρόνια, νομίζω ότι αρχίσεις να ρωτάς, "Ει, Σλόμπο, τι τρέχει; Πόσο ακόμα πρέπει να υπομείνουμε;" Και σε κάποια φάση, αρχίζεις να μεταστρέφεσαι και από το να χειροκροτάς το σερβικό machismo ενάντια στην υφήλιο σκέψεων πως θα μοιάζει η χώρα σου αν αυτό συνεχιστεί» (International Herald Tribune, 25-5-99). Όχι, το NATO δεν ενθαρρύνει εδώ μια προλεταριακή εξέγερση, απλά τρομοκρατεί και λεκτικά. Καθώς μάλιστα διασταυρώ-

Aleksandar Zograf, Bulletins from Serbia, 1999.

όπου ξεκάθαρα (περισσότερο και απ' ό,τι στον πόλεμο του Κόλπου) ο στόχος είναι η εργατική τάξη και οι αγρότες και δευτερευόντως το καθεστώς. Γιατί φυσικά δεν καταστρέφεις τανκς με βόμβες διασποράς⁵⁰ που απελευθερώνουν 147 μικρότερες σε μια έκταση 1000 τετραγωνικών δολοφονείς αμάχους. Επίσης, δε θέλεις να προκαλέσεις λευχαιμία και γενετικές αλλοιώσεις σε άρματα μάχης· μόνο σε αγέννητα μωρά⁵¹. και ποιος ξέρει, τέλος, τι άλλο καταστρέφουν οι βόμβες γραφίτη εκτός από εγκαταστάσεις ληστεκτρισμού. Ο αριθμός των νεκρών σέρβων στρατιωτών πιθανά δε θα μαθευτεί ποτέ αφού αποτελεί κομβικό σημείο ανταγωνισμού μεταξύ NATO και σερβικού καθεστώτος: σε 5000 τους ανεβάζει με καυχησιά το NATO, σε 574 τους μειώνει δραστικά ο Μιλόσεβιτς. Αν κρίνουμε απ' τον αριθμό των σέρβων διαδηλωτών ενάντια στον πόλεμο μ' αφορμή την εμφάνιση των φερέτρων απ' το Κόσοβο (ανάμεσα στους διαδηλωτές κυριαρχούσαν οι γονείς και οι συγγενείς τους) οι νεκροί στρατιώτες σίγουρα υπερβαίνουν το σκόπιμα μειωμένο αριθμό που παρουσίασε το καθεστώς.

Ας σημειωθεί επίσης ότι στις 36.000 «χειρουργικές» αποστολές του NATO μέσα σ' εκείνες τις 78 ημέρες καταστράφηκαν:⁵²

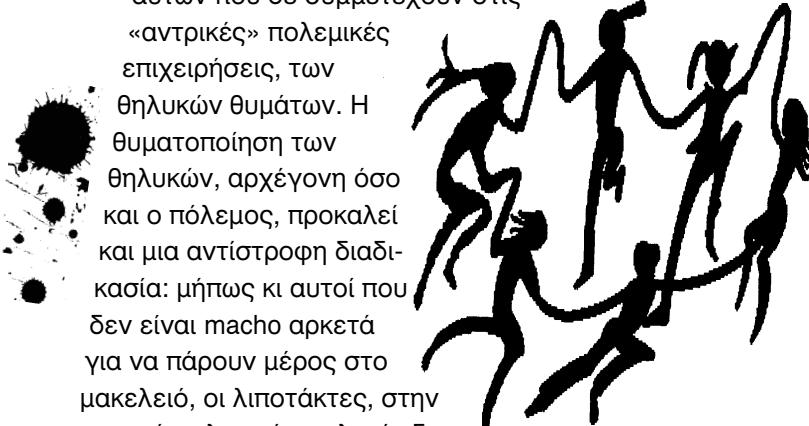
- 29 σχολεία
- 61 γέφυρες
- 24 σιδηροδρομικοί σταθμοί
- 121 εργοστάσια
- 23 διυλιστήρια
- 28 αγροτικές επιχειρήσεις
- 44 τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί αναμεταδότες
- 41 σταθμοί λεωφορείων
- 14 αεροδρόμια
- 35 νοσοκομεία
- 59 μοναστήρια
- 15 μουσεία (!)

Αν προσθέσουμε σ' αυτά ότι: το 35% των σταθμών ηλεκτροδότησης στη Σερβία παρέμενε κατεστραμμένο μέχρι το καλοκαίρι, το 70% των οδικών και το 50% των σιδηροδρομικών γεφυρών στο Δούναβη είχε αχρηστευθεί, οι 3 γέφυρες στο Νόβι Σαντ που βομβαρδίστηκαν έκοψαν το Δούναβη στα

δύο με τα συντρίμμια τους, στο Κόσοβο το 50% των δρόμων έχει υποστεί ζημιές ενώ σχεδόν όλες οι σιδηροδρομικές γραμμές καταστράφηκαν ολοσχερώς, 600.000 σέρβοι είναι άνεργοι και πολύ περισσότεροι άστεγοι, εκατοντάδες χιλιάδες αλβανών που ζουν εντός καταυλισμών επιβιώνουν χάρη στη «γενναιοδωρία» των ανθρωπιστικών οργανώσεων, χιλιάδες αγροτών στο Κόσοβο και στη Σερβία θα ανακαλύπτουν τώρα και στο μέλλον ότι στη δηλητηριασμένη γη δε θα «φυτρώνει» τίποτα άλλο από νάρκες ή βόμβες —θα διαπιστώσετε ότι η λέξη «εξόντωση» μπορεί να έχει περισσότερες έννοιες από αυτήν της ακαριαίας δολοφονίας.

ΤΟ ΆΛΛΟ ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΕΙΝΑΙ ΒΑΘΙΑ ΘΑΜΜΕΝΟ ΜΕΣ' ΤΗ ΓΗ

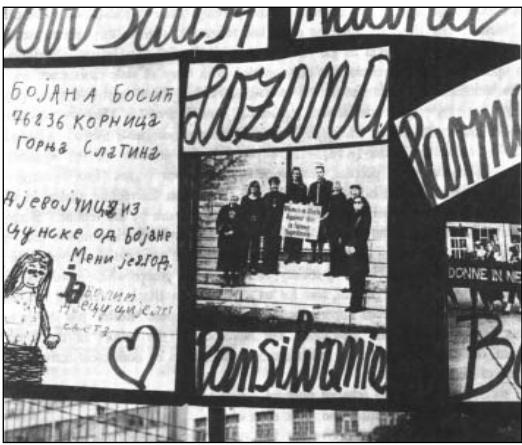
Ποιά εικόνα είναι η περισσότερο χαρακτηριστική ενός πολέμου; Ποιά χρησιμοποιείται και χρησιμοποιήθηκε και σ' αυτόν για να προκαλέσει όχι οργή, αλλά κροκοδείλια δάκρυα και θλίψη; Αναμφίβολα αυτή των παιδιών, ανεξαρτήτως φύλου, αθώων και τρομαγμένων, μαζί με τις μητέρες τους, δηλαδή η εικόνα των γυναικόπαιδων, αυτών που δε συμμετέχουν στις «αντρικές» πολεμικές επιχειρήσεις, των θηλυκών θυμάτων. Η θυματοποίηση των θηλυκών, αρχέγονη όσο και ο πόλεμος, προκαλεί και μια αντίστροφη διαδικασία: μήπως κι αυτοί που δεν είναι macho αρκετά για να πάρουν μέρος στο μακελειό, οι λιποτάκτες, στην αντρική πολεμική ορολογία δεν είναι οι «γυναικούλες», οι «εκθηλυσμένοι» αρσενικοί; Δεν ισχύει απλά η εξίσωση θηλυκά=θύματα. Όσοι παρουσιάζονται σα θύματα ή δειλοί, υποβιβάζονται επίσης σε θηλυκά.

⁵⁰ Κάποιες απ' αυτές έχουν χρονοδιακόπτη και μπορεί να σκάσουν ώρες ή και μέρες μετά την πτώση τους στο έδαφος, ακρωτηριάζοντας και σκοτώνοντας οποιοδήποτε ανύποπτο τις ανακαλύψει, μαζέψει ή σκοντάψει πάνω τους. (Do or Die, no. 8)

⁵¹ Υπεύθυνο σε μεγάλο βαθμό είναι το εξασθενημένο ουράνιο. Κάτι ξέρουν και οι Ιρακινοί ή μάλλον οι Ιρακινές γι' αυτό. «Στο μαιευτήριο στη Basra στο νότιο Ιράκ, 2 ή 3 παιδιά με σοβαρές γενετικές ανωμαλίες γεννιούνται κάθε μέρα. Τα περισσότερα πεθαίνουν λίγες ώρες μετά τη γέννησή τους, κάποια έχοντας γεννηθεί χωρίς κρανίο, πρόσωπο ή εγκέφαλο —και πολλά με σοβαρά ελαττώματα στα εσωτερικά τους όργανα. Οι γιατροί κρατάνε ένα αποκρουστικό φωτογραφικό αρχείο. Μια νεαρή γιατρός, έγκυος η ίδια, κάνει κάθε μέρα υπερηχογράφημα στον εαυτό της για καμιά ένδειξη, αλλά για τις περισσότερες η φριχτή αλήθεια μαθαίνεται πολύ αργά». (Do or Die, no. 8)

⁵² Τα στοιχεία προέρχονται από την (αντικαθεστωτική) Ένωση Ελεύθερων και Ανεξάρτητων Συνδικάτων της Σερβίας (περιοδικό Internazionale, no.288, 18 Ιουνίου '99)

«Οι γυναίκες στα μαύρα» υπήρξαν από τις ελάχιστες οργανωμένες αντιστοκόμενες φωνές στον πόλεμο, μόνο που δε μπόρεσαν ν' αντιληφτούν ότι η ειρήνη που επιδώκαν δεν είναι παρά η συνέχιση του πολέμου (στη Σερβία πχ ή στο Κόσοβο) μ' άλλα μέσα.

Ναι, αλλά το ότι επιλέγεται να φωτογραφηθεί κυρίως η βία εναντίον των γυναικών για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της δικαίωσης των κάθε είδους ανθρωπιστικών επιδρομών, δεν αναιρεί την πραγματικότητά της. Ο ίδιος ο πόλεμος στη

Γιουγκοσλαβία μπορεί να περιγραφεί και σαν **πόλεμος εναντίον των γυναικών**. Οι συστηματικοί και μαζικοί βιασμοί ήταν κυρίως ένα ανέξιδο μέσο τρομοκράτησης, εκδίωξης (στην υπηρεσία της εθνοκάθαρσης), γληθυσμιακής πολιτικής (με τις εγκυμοσύνες) ή ακόμα και πλουτισμού.⁵³ Ας έχουμε εδώ υπόψη μας ότι πριν τον πόλεμο η κοινωνική δύναμη της γυναικας στη Γιουγκοσλαβία κάθε άλλο παρά αμελητέα ήταν και αυτό ήδη απ' τη δεκαετία του '70 αποτυπωνόταν και νομικά: ενδεικτικά, υπήρχε το δικαίωμα στην έκτρωση (παρόλα αυτά το Κόσοβο είχε και τότε το υψηλότερο ποσοστό γεννήσεων στην Ευρώπη), το δικαίωμα σε πληρωμένη πολύμηνη άδεια μητρότητας, το δικαίωμα στη μόρφωση (όμως ενώ στη Σλοβενία το ποσοστό αναλφαβητισμού ήταν 0,9%, στο Κόσοβο έφτανε το 23%), το δικαίωμα της διατήρησης του ονόματός της μετά το γάμο. Στον αγροτικό νότο η μετανάστευση προκάλεσε μια «γυναικοποίηση» των χωριών, ήταν αυτές υπεύθυνες για την διατήρηση και αναπαραγωγή μιας αγροτικής οικονομίας αυτοσυντήρη-

σης. Αυτή η τόσο σημαντική λειτουργία τους έγινε ακόμα πιο θεμελιακή κατά τη διάρκεια της κρίσης. Ωστόσο, μήπως και η ίδια η κρίση δε μπορεί να ειδωθεί (ειδικά στο Κόσοβο και στη νότια Σερβία, δηλαδή σε αγροτικές κατά κύριο λόγο περιοχές) και σαν αποτέλεσμα της επίθεσης ενάντια στις προστατευτικές συλλογικές μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής, την κοινότητα και τη διευρυμένη οικογένεια στις οποίες στηρίζεται οικονομικά, ηθικά και συναισθηματικά ο αγροτικός πληθυσμός; Να γιατί τόσο η αλβανική όσο και η σερβική αγροτική τάξη του Κοσσόβου ήταν «πρόβλημα» και γιατί ο «υπερπληθυσμός» τους και οι συλλογικοί, κοινοτικοί τρόποι επιβίωσης (μέσω του μη παραγωγικού για την αγορά χωραφιού, της βοήθειας των συγγενών απ' το εξωτερικό) έπρεπε να διαλυθούν. Δεν υπάρχει τίποτα πρωτότυπο σ' αυτή τη βίαιη προσπάθεια αποδόμησης της κοσοβάρικης και της νοτιοσερβικής αγροτικής κοινωνίας απ' την πλευρά του κεφαλαίου: στο λεγόμενο «τρίτο κόσμο», απ' τη Chiapas μέχρι την Αφρική, η κοινοτική γη απαλλοτριώνεται και περιφράσσεται και συμπληρωματικά επιβάλλονται αναπαραγωγικά μοντέλα του «ώριμου καπιταλισμού», κυρίως η πυρηνική οικογένεια. (Αυτή η συμπεριφορική πειθάρχηση αλλού πετυχαίνεται με γενοκτονία, αλλού με συνήθη στρατιωτική καταστολή, εδώ χρειάστηκε ο συνδυασμός εθνοκάθαρσης και πλανητικών βομβαρδισμών).

Ήταν λοιπόν οι γυναίκες, που εξακολουθούσαν να συντηρούν μέσ' τη δεκαετία του '90 την παραδοσιακή αγροτική κοινωνία στο φτωχό νότο της Γιουγκοσλαβίας και ειδικότερα στο Κόσοβο. Η ειρωνεία είναι ότι καθώς αυτή η συντήρηση λειτουργούσε υπέρ της προσκόλλησης στην πατριαρχική οικογένεια, λειτουργούσε εναντίον των γυναικών. Ακριβώς επειδή αυτή η παραδοσιακή, αγροτική, πατριαρχική κοινωνία (ειδικά η αλβανική του Κοσσόβου) στηρίζεται τόσο πολύ στις γυναίκες για την ανα-

⁵³ Αν και οι Σέρβοι θεωρούνται οι πρωτεργάτες στη συστηματικότητα και βαρβαρότητα των βιασμών, εν τούτοις δεν ήταν μόνοι στην άσκηση του σπορ. Να τι έκανε ένας στρατιώτης των Μουσουλμάνων «Πράσινων Μπερέ», όπως μεταδόθηκε από τη γερμανική τηλεόραση τον Ιούνιο του '92: για κάθε λεωφορείο που έφερνε γεμάτο με γυναίκες στους στρατιώτες έπαιρνε 200 μάρκα. Αν δε μπορούσε να το γεμίσει μ' αρκετές σέρβες, αρκούσαν και Μουσουλμάνες ή Κροάτισσες. Σημασία είχε να είναι γυναίκες, να είναι γεμάτο το λεωφορείο και να παίρνει τα 200 μάρκα. Βλ. Die Ethnisierung des sozialen, Materialien für einen neuen Anteilperialismus, nr. 6 (Berlin, 1993).

⁵⁴ Γιατί άραγε οι κοσοβάρες αλβανές (αλλά και οι κοσοβάρες σέρβες) γεννούν «τόσο πολύ»; Γιατί οι φτωχές αγροτίσσες δηλαδή δεν «ικανοποιούνται» με 1 άντε 2 παιδιά; (Σύμφωνα με στοιχεία της UNICEF, η αγροτική οικογένεια στο Κόσοβο έχει κατά μέσο όρο 7 παιδιά).

« "Μα, γιατί", δικαιούσαι να ρωτήσεις σα δυτικός επηρεασμένος από τα media, "οι φτωχοί επιμένουν να έχουν περισσότερα παιδιά απ' όσα αντέχουν οικονομικά;" Η απάντηση είναι, "δεν το κάνουν". Ένα ακόμα μωρό για σένα σημαίνει επισκέψεις στην κλινική, γάλα σε σκόνη, καροτσάκια, μπουφάν, ορθοπεδικά παπούτσια και πάνες· ακολουθεί μια ακριβή εκπαίδευση και μύρια άλλα έξοδα. Όταν τελικά καταφέρεις να στήσεις το δαπανηρό σου απόγονο στα πόδια του, συμβάλλει στο εισόδημά σου; Ισως — για λίγο. Άλλα συνήθως φεύγει χωρίς καν να σκεφτεί ν' αναθρέψει τα δικά του μωρά με τα λεφτά που κερδίζει τώρα ο ίδιος, χάρη στα δικά σου

παραγωγή της, πρέπει να τις υποτάσσει στις φάρες και να τις στριμώχνει στο ρόλο των «οικογενειακών μητρών».⁵⁴ Να θεώρησαν άραγε «απελευθερωτικό» το βομβαρδισμό τους οι αλβανίδες και σέρβες αγρότισσες στο Κόσοβο ή στη «στενή» Σερβία; Αναμφίβολα μια κλασική μαρξιστική ανάλυση θα καταχωρούσε μια τέτοια καταστροφή στη λίστα των προοδευτικών βημάτων της ανθρωπότητας. Η σκληρή αλήθεια όμως είναι ότι οι αλβανίδες και οι σέρβες, αγρότισσες και μη, τουλάχιστον την πρώτη περίοδο μετά τον πόλεμο (που είναι άγνωστο πόσο μπορεί να κρατήσει) είναι εξαφανισμένες απ' τη δημόσια ζωή και την καθημερινότητα καθώς η στρατιωτικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων συνεχίζεται. Κάπως έτσι ήταν και μετά το τέλος της πρώτης φάσης του πολέμου: «*Mou είναι δύσκολο να βγαίνω έξω στο Ζάγκρεμπ τα βράδια σ' αυτόν τον αντρικό κόσμο που με περιβάλλει από παντού μπορείς να μυρίσεις στον αέρα αυτό το αίσθημα αντρικής αδελφότητας, αυτόν τον ηρωισμό. Όχι μόνο οι στολές αλλά και το πνεύμα μυρίζει στρατό»,⁵⁵ έγραφε μια κροάτισσα ειρηνίστρια στην φίλη της στο Βελιγράδι. Πόσο διαφορετικά είναι σ' αλήθεια τα πράγματα τώρα στο Κόσοβο και στη «στενή» Σερβία;*

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΔΕ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΗΚΕ

Εκτός από ελάχιστες κατεγραμμένες περιπτώσεις αλληλεγγύης μεταξύ σέρβων και αλβα-

χρόνια φροντίδας.

Άλλο ένα μωρό για μια φτωχή οικογένεια σημαίνει ένα παραπάνω στόμα για τάισμα —μια πολύ μικρή διαφορά. Άλλα απ' τη στιγμή που το παιδί γίνει 4 ή 5 χρονών, θα συμβάλλει σημαντικά σ' όλη την οικογένεια —φέρνοντας νερό απ' το μακρινό πηγάδι, πηγαίνοντας φαγητό στον πατέρα και στ' αδέρφια στα χωράφια, ταΐζοντας ζώα. Αργότερα το παιδί θα βοηθάει σε πιο πολύπλοκα καθήκοντα που θα βάραιναν τη γυναίκα του σπιτιού αν δε μπορούσε να υπολογίζει πάνω στα παιδιά της. Οι γυναίκες μπορεί ν' αναγκάζονται να υποφέρουν τη βιολογική δουλεία της μιας εγκυμοσύνης μετά την άλλη, αλλά τουλάχιστον απαλλάσσονται -σε φτωχές, “πολυπληθείς” οικογένειες- από τη πιο μακροχρόνια και πολύ περισσότερο κουραστική δουλεία του νοικοκυριού και πολλών αγροτικών εργασιών που πρέπει να γίνουν χωρίς καν απλές ευκολίες όπως τρεχούμενο νερό και χωρίς καμιά απολύτως εξωτερική βοήθεια. Οι περισσότερες μητέρες του τρίτου κόσμου έχουν μόνο 50% πιθανότητες να δουν τα παιδιά τους να ζουν πέρα απ' την ηλικία των 5 ετών. Αν αντιληφθούμε ότι τα παιδιά είναι μια οικονομική αναγκαιότητα για τους φτωχούς, τότε θα καταλάβουμε ότι οι φτωχές οικογένειες αναγκάζονται να προγραμματίσουν τις γεννήσεις τους τόσο προσεκτικά όσο το κάνουν τα ζευγάρια στο Westchester ή στο West Harrow —και υπολογίζουν το προβλεπόμενο ποσοστό θνησιμότητας.

Θα σκεφτόσουν με τον ίδιο τρόπο για τα παιδιά αν ζούσες σε μια χώρα που πράγματα όπως σύνταξη γήρατος, κοινωνική ασφάλιση, ασφάλεια υγείας και τα συναφή ήταν άγνωστα; Εκτός κοινωνιών όπως η Κίνα, το Βιετνάμ και άλλες σχεδιασμένες οικονομίες, η μόνη εξασφάλιση ενάντια σ' έναν αδιάφορο κόσμο στα γηρατειά είναι η οικογένεια. Οι φτωχοί γερνάνε γρήγορα. Κάποιος απ' τους γιους της οικογένειας μπορεί να είναι έξυπνος και αφού μορφωθεί να βρει μια μισθωτή δουλειά στην πόλη. Θα μπορεί να βοηθάει τους γονείς, αλλά ξέρουν ότι θα μπορούν να υπολογίζουν σ' όλα τους τα παιδιά, μορφωμένα ή μη. Πως αλλιώς θα επιβιώσουν οι φτωχοί αν είναι πολύ γέροι ή πολύ εξασθενημένοι για να δουλέψουν;».

Αυτά έγραφε το 1975 η Susan George στο βιβλίο της *How the other half dies* και εντελώς απροκάλυπτα εξηγούσε τις απόλυτα ορθολογικές αιτίες της «υπεργεννητικότητας» των φτωχών: η παραγωγή ανθρώπων, παιδιών, για αυτούς είναι άμεση παραγωγή αξιών χρήσης, παραγωγή ανθρώπινης εργατικής δύναμης για την κάλυψη των άμεσων υλικών αναγκών. Αντίθετα, στις μητροπόλεις, δεκαετίες τώρα, τα παιδιά έχουν -κυρίως- ανταλλακτική αξία. Αυτή η «πρόοδος» δεν είναι τίποτα άλλο από τη μετάβαση απ' το παιδί-εργάτης-της-οικογένειας στο παιδί-εμπόρευμα-συναισθηματικής-και-όχι-μόνο-επένδυσης, και δείχνει το πως ακολουθεί η μορφή οικογένεια (διευρυμένη, πυρηνική ή μονογονεϊκή) τη σφαίρα της παραγωγής. Σήμερα η νέα φτώχεια των μητροπόλεων που κάνει την παλιά διάκριση «πρώτου»-«τρίτου» κόσμου ξεπερασμένη, δεν οδηγεί στην παραγωγή παιδιών για ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος, όχι μόνο γιατί καθαρά οικονομικά ένα παιδί «στοιχίζει» περισσότερο απ' ό,τι μπορεί να «προσφέρει», αλλά γιατί επιπλέον η νέα φτώχεια στις μητροπόλεις δεν είναι μόνο υλική —η αλλοτριωση και η κατάθλιψη δεν ευνοούν τις γεννήσεις παιδιών.

⁵⁵ Materialien für einen neuen Antiimperialismus, nr. 6, o.p.

νών κατοίκων του Κοσόβου, εκείνες τις 78 ημέρες των βομβαρδισμών, φτωχά ήταν τα δείγματα ξεπεράσματος του εθνικιστικού μίσους. Επόμενο ήταν μια-δυό μόνο απ' αυτές τις πράξεις αλληλοπροστασίας μεταξύ γειτόνων να καταγραφούν στα εν Ελλάδι έντυπα. «*Μας βοήθησαν πολύ. Μας υποστήριξαν και μας έκαναν να μην αισθανόμαστε μόνοι. Ήταν μαζί μας. Ήμασταν μαζί*», είπε η αλβανή Χαϊρίγια Ζακσίου που φιλοξενήθηκε μαζί με την κόρη της στο σπίτι των σέρβων Ρακότσεβιτς κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών. «*Ήταν επικίνδυνο αυτό που κάναμε, αλλά όλοι συμφωνήσαμε ότι οι πράξεις μας ήταν το δέον γενέθλιοι. Εξάλλου δεν ήμασταν μόνο εμείς που διακινδυνεύαμε. Σ' όλο αυτό το διάστημα και άλλοι σέρβοι φιλοξενούσαν, προστάτευαν και ταΐζαν Αλβανούς*», δήλωσε ο Ιβάν Ρακότσεβιτς (εφ. ΤΑ ΝΕΑ, Ιούνιος 1999). Το Δίκτυο αναφέρει κάποιες μειοψηφίες αλβανών (στην Αλβανία) που εναντιώθηκαν στο ΝΑΤΟ και ήταν υπέρ της παύσης των βομβαρδισμών, για να εισπράξουν χλεύη και απειλές εναντίον τους απ' την πλειοψηφία που τους αντιμετωπίζει ως εθνοπροδότες (Εποχή, 30/5/99).

Krusevac 1992: διαδήλωση υπέρ του Μιλόσεβιτς. Στην ίδια πόλη 7 χρόνια αργότερα, στη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο, γίνονται αυθόρμητες λιποταξίες φαντάρων και δυναμικές διαδηλώσεις εναντίον στελεχών του κόμματος του Μιλόσεβιτς. Έχει ο καιρός γυρίσματα, Σλόμπο.

Η στο Ενημερωτικό Δελτίο της Αντιπολεμικής Διεθνιστικής Συσπείρωσης (Μάιος 1999) διαβάσαμε τις (λίγες) διηγήσεις -όσες κατάφεραν να διαφύγουν της αυστηρής αστυνόμευσης του UCK- προσφύγων στην Αλβανία και τη Μακεδονία

σχετικά με τη βιόθεια που πρόσφεραν σε λιποτάκτες γιουγκοσλάβους φαντάρους (δίνοντάς τους πολιτικά ρούχα για να ξεφύγουν). Η αποσιωπηση στην Ελλάδα των λιποταξιών, της προλεταριακής δηλαδή αντίστασης στον πόλεμο, ήταν ευνόητη: δεν ήταν σκανδαλώδες οι στρατιώτες της «αντιμπεριαλιστικής» Σερβίας, οι φαντάροι του «αντιστεκόμενου» Μιλόσεβιτς, ν' αποδειχτούν τόσο ντεφαιτιστές, τόσο προδότες και τόσο μάλιστα μαζικά; Το αντιπολεμικό κίνημα εμφανίστηκε τέλη Μαΐου σε 2 πόλεις της κεντρικής Σερβίας, το Krusevac και το Aleksandrovac και εξαπλώθηκε στη γύρω περιοχή. Όχι τυχαία εκεί, αφού ήδη από το 1991 η κεντρική Σερβία γνώρισε πολλές συλλογικές εξεγέρσεις φαντάρων και ένα υψηλό ποσοστό ανυποταξίας. Άρνηση στράτευσης υπήρχε και πριν τους ΝΑΤΟϊκούς βομβαρδισμούς και κατά τη διάρκεια τους και η γενικότερη δυσφορία ενάντια στον πόλεμο εξελίχτηκε σε τοπικές αντιπολεμικές διαδηλώσεις. Σίγουρα το κίνημα αυτό δεν οδήγησε σε μαζική εξέγερση ούτε απ' την άλλη είναι γνωστό αν, και σε ποιο βαθμό, πέρασε σε εργασιακούς χώρους.

Ωστόσο, αν κρίνουμε από τη στάση του καθεστώτος απέναντι του (αρχικά προσπάθεια κατευνασμού, αργότερα αποκλεισμός των ξεσηκωμένων πόλεων), αν μη τι άλλο συνέβαλε στην επίσπευση της λήξης του πολέμου λίγο αργότερα με τη συμφωνία του Ιουνίου. (Περισσότερα γι' αυτό το κίνημα βλ. στη μπροσούρα

«Ο πόλεμος είναι ειρήνη» που εκδόσαμε τον Ιούνη του '99). Αρχές Ιουνίου το σερβικό καθεστώς συνθηκολόγησε, με τη διακριτική μεσολάβηση της Ρωσίας που στο μεταδιπολικό παγκόσμιο τοπίο η κυριαρχη αστική της κλίκα έχει μετατραπεί σε πιστό συνοδοιπόρο της Δύσης. Οι Ρώσοι στρατηγοί, ίσα για να κρατηθούν τα προσχήματα κάποιου ανταγωνισμού, περιορίστηκαν σε ψευτοπαλληκαρισμούς σχετικά με το μέγεθος της ρωσικής στρατιωτικής δύναμης, τον τόπο εγκατάστασής της καθώς και τον τρόπο εισόδου της (βλέπε το φανφαρόνικο θέαμα της ακίνδυνης «εισβολής» της στην Πρίστινα).

Για τη Σερβία δεν υπήρξε τελικά κανένα αντάλλαγμα. Ενώ το κείμενο του Ραμπουγέ είχε απορριφθεί ως απαράδεκτο με την κρυφή ελπίδα κάποιας ευνοϊκότερης διευθέτησης (δηλαδή διχοτόμηση), η συμφωνία του Ιουνίου έγινε δεκτή χωρίς αντιρρήσεις. Χοντρικά προβλέπονταν τα εξής: απόσυρση όλων των σερβικών δυνάμεων (στρατός, παραστρατιωτικοί, αστυνομία), επιστροφή των προσφύγων, αυτονομία εντός των πλαισίων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, εγκατάσταση στην περιοχή δύναμης του ΝΑΤΟ (πάνω από 50.000), προσωρινή διοίκηση του Συμβουλίου Ασφαλείας (UNMIK) με τωρινό διοικητή τον Κουσνέρ. Τα δύο τελευταία πολύ απλά μας κάνουν ένα προτεκτοράτο, δηλαδή μια κατάσταση ψευτοαυτονομίας υπό επιτήρηση, ενώ υποτίθεται η κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα της ΟΔΓ (και των άλλων κρατών στην περιοχή) διατηρείται. Σε απλά νατοϊκά, η απόσχιση του Κοσόβου (απ' τη Σερβία) είναι γεγονός, δηλαδή θα υπάρξει ένα καθεστώς αυτονομίας όπως παλιότερα όταν όλες οι αρχές ήταν αλβανικές. Η διαφορά τώρα -με τη δεκαετία του '80, ας πούμε- είναι ότι με το να έχει μειωθεί το ποσοστό των Σέρβων δραματικά (αλλά καθόλου ειρηνικά ή τυχαία), η σχεδόν πλήρης αλβανοποίηση του Κοσόβου είναι πιθανό μελλοντικά να οδηγήσει στο οριστικό τέλος της οποιασδήποτε διοικητικού τύπου σχέσης του ακόμα και με τη Γιουγκοσλαβία. Ενώ λοιπόν το

Ραμπουγέ μόνο φαινομενικά εμφανίζεται πιο τολμηρό σχετικά με την προπτική αυτονομίας/ανεξαρτητοποίησης του Κοσόβου, η συμφωνία του Ιουνίου, αν και τυπικά πιο περιοριστική, σε συνδυασμό με τις γενικότερες εξελίξεις, οδηγεί σε πιο δραστικές αλλαγές. Τη

To logo της «εθνικής ανεξαρτησίας».

σερβική ήττα επικύρωσε και η αποτυχημένη τους απόπειρα να κατοχυρώσουν την προοπτική διχότομησης μέσω της εγκατάστασης της ρωσικής δύναμης στο βόρειο Κόσοβο. Στο φαντασιακό της σερβικής αστικής τάξης και στην πολιτική ατζέντα του τωρινού όπως και του μελλοντικού καθεστώτος στη χώρα το όνειρο της κατοχύρωσης ενός κάποιου κομματιού στο Κόσοβο θα είναι πάντα ζωντανό, αλλά είναι εξαιρετικά αμφίβολη η πραγματοποίησή του.

ΕΘΝΟΚΑΘΑΡΣΗ— ΜΕΡΟΣ Β' / Η ΗΜΙΤΕΛΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

«Ρωτών μια αλβανίδα ακτιβίστρια της κοινωνίας των πολιτών στην Πρίστινα, μια εκλεπτυσμένη γυναίκα που μιλάει τέλεια αγγλικά, τι θά 'πρεπε να γίνει με τους σέρβους σ' ένα ελεύθερο Κόσοβο. Ξεφυσά αργά τον καπνό απ' το τσιγάρο της και μου χαμογελάει: "Να τους σκοτώσουμε όλους," Ήταν ένα αστείο, όπως καταλαβαίνετε. Απλά ένα αστείο».

Timothy Garton Ash, «Cry, the Dismembered Country», The New York Review of Books, 14--1-99.

Στον αντίοδα των σερβικών ονειρώξεων βρίσκεται μια διαφορετική πραγματικότητα που σηματοδοτεί την αντιστροφή των πραγμάτων: ό, τι είχε ξεκινήσει σαν πολιτική σερβοποίησης του Κοσόβου, μετά τη νατοϊκή επέμβαση διακόπηκε για ν' αρχίσει η γοργή αλβανοποίησή του μέσω της εθνοκάθαρσης των σέρβων. Για την ακρίβεια, μέχρι το Δεκέμβρη του 1999, 240.000 μη αλβανοί είχαν εγκαταλείψει το Κόσοβο. Στην πλειονότητά τους σέρβοι, αλλά όχι μόνο: κάποιες

χιλιάδες τσιγγάνων, λίγοι εβραίοι, τούρκοι, βόσνιοι

Ιούνιος 1999, Πρίστινα. Δολοφονημένοι σέρβοι στο πανεπιστήμιο. Είναι η αρχή της δεύτερης εθνοκάθαρσης, αυτή τη φορά από τον UCK.

Μουσουλμάνοι, Γκοράνι και κροάτες διώχθηκαν κι αυτοί. Η αποχώρηση αυτή των σέρβων και των άλλων μειονοτήτων κάθε άλλο παρά ειρηνική ήταν. Λίγο μετά την άφιξη της KFOR, μέλη του UCK λεηλάτησαν, έκαψαν σπίτια και μαγαζιά «αλλοεθνών» και στην ανάγκη δολοφόνησαν κιόλας. Η πιο βολική εξήγηση που πλασαρίστηκε απ' τους φιλονατοϊκούς ανθρωπιστές και από το ίδιο

το NATO ήταν αυτή της «εκδίκησης», λες και ήταν αυθόρμητες (στην συντριπτική τους πλειοψηφία) οι βίαιες εκδιώξεις ή δολοφονίες. Αυτή η «αυτονόητη εκδίκηση» έπρεπε να χρησιμοποιηθεί σα δικαιολογία έτσι ώστε, κάτω από τη διακριτική εποπτεία του στρατού του NATO, ο UCK

Autoί εδώ οι πρόσφυγες από το Κόσοβο είναι αλβανοί ή σέρβοι; Τίποτα απ' τα δύο: είναι τσιγγάνοι, οι μονίμως «εκτόξ». Αν εκδιώχθηκαν σαν «τσιγγανοφασίστες» ή «κρυπτοσεύτικς» δεν το γνωρίζουμε. Το σίγουρο είναι ότι παραμένουν στ' αζήτητα των «εθνικών απογραφών»— καμιά «μάνα πατρίδα» ή «αλύτρωτος εθνικισμός» δεν τους διεκδίκησε...

να καταφέρει να επιβάλλει την «εθνική ολοκλήρωση» μέσω της εθνοκάθαρσης, για να μπορεί η Δύση απερίσπαστα να περάσει στη β' φάση του πολέμου, την «ανασυγκρότηση», σε μια περιοχή που, επιτέλους, δε θα υπήρχε πια ένταση. Όλες οι δηλώσεις από μεριάς του NATO εξάλλου σχετίκα με την εθνική εκκαθάριση του Κοσόβου ήταν σαφείς. Ο εκπρόσωπος του Πενταγώνου δήλωσε ότι «η ελεύθερη κυκλοφορία των ανθρώπων [σέρβων και λοιπών μειονοτήτων] είναι κάτι που υπερασπίζουν όλες οι δημοκρατίες... Το NATO προτιμά οι άνθρωποι να μπορούν να ζήσουν αρμονικά εκεί που θέλουν να ζήσουν». Εξάλλου ο στρατηγός Γουέσλι Κλαρκ, όχι από κάποιο ειδικό αντισερβισμό, αλλά ρεαλιστικά και δημοκρατικά σκεπτόμενος, είπε στις αρχές Οκτώβρη, συνοψίζοντας την πολιτική του NATO: «Έξω οι Σέρβοι, μέσα οι Αλβανοί»,⁵⁶ απηχώντας το σλόγκαν που είχε χρησιμοποιήσει κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών ο βρετανός υπουργός άμυνας Ρόμπερτσον: «Έξω οι Σέρβοι, μέσα οι Αλβανοί, πίσω οι πρόσφυγες». Όσο για τα media στη Δύση, η Guardian πχ χαρακτήρισε την εκδίξη των μη αλβανών ως «εθνική αυτοκάθαρση»! (Βλ. Socialist Action, Δεκέμβρης 1999).

Η «προσωρινή κυβέρνηση» του Θάτσοι ένιωσε κι αυτή υποχρεωμένη ν' αναφερθεί στο ζήτημα και επικαλέστηκε τις πολιτιστικές παραδόσεις της περιοχής και το έθιμο της βεντέτας. Πιο κοντά στην πραγματικότητα, οι μετριοπαθείς εθνικιστές, υπέρμαχοι της «κοινωνίας των πολιτών» Βετόν Σουρόϊ και Μπατόν Χατζίου δίνουν μια καθαρά υλιστική εξήγηση για το μη αυθόρμητο της εθνοκάθαρσης. Κίνητρο δεν είναι η εκδίκηση αλλά το οικονομικό και πολιτικό όφελος: τις εκδιώξεις ακολουθούν οι καταλήψεις σπιτιών που στη συνέχεια πωλούνται στους άστεγους αλβανούς πρόσφυγες. Υποθέτουμε ότι η στεγαστική αυτή πολιτική του UCK και της μετεξέλιξής του είναι η

⁵⁶ Simon Jenkins, Times/ Ελευθεροτυπία, 15-10-99.

Κόσοβο Πόλιε, 1989.
Η 600η επέτειος της Μάχης του Κοσόβου, μια καλή ευκαιρία λαϊκισμού για τον Μιλόσεβιτς.

συνέχιση του πατροναρίσματος των αλβανών προλετάριων και αγροτών με τη μορφή της πολιτικής πελατείας πια και όχι της ένοπλης «προστασίας».

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις βίας που το υλικό συμφέρον δεν είναι ικανοποιητική εξήγηση. Στο Οράχοβατς, μέχρι τον Οκτώβρη, 3000 σέρβοι και 500-1000 τοιγγάνοι ήταν αποκλεισμένοι σε γκέτο μέσα στην πόλη (σήμερα έχουν απομείνει 1400 συνολικά, σύμφωνα με νεώτερα στοιχεία). Οι έγκλειστοι σιτίζονται απ' την ανθρωπιστική βοή-

Κόσοβο Πόλιε, 1999. Οι σέρβοι, όπως και οι ομοεθνείς τους από την Κράινα και τη Βοσνία παλιότερα, φεύγουν σαν πρόσφυγες για τη «στενή» Σερβία. Σιγά-σιγά το αρχικό σχέδιο του Μιλόσεβιτς «Όλοι οι σέρβοι σε ένα κράτος» κοντεύει να πραγματοποιηθεί.

θεια χωρίς επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Γιατί κρατούνται; Η δικαιολογία του UCK και της KFOR είναι ότι παραμένουν όμηροι μέχρι να βρεθούν οι καταζητούμενοι εγκληματίες πολέμου ανάμεσά τους. Αν κρίνουμε απ' το ότι οι όμηροι είναι παιδιά, γυναίκες ή ηλικιωμένοι, η τρομοκράτηση των αμάχων μέχρι την οριστική «εθελοντική» τους αποχώρηση μας φαίνεται η πιο λογική ερμηνεία.

Προς το παρόν ούτε η αλβανοποίηση του Κοσόβου έχει ολοκληρωθεί ούτε η εθνοκάθαρση των σέρβων. Μ' άλλα λόγια, η «ιστορία» στο Κόσοβο δεν έχει τελειώσει. Στη Μιτροβίτσα, αρχές Φλεβάρη του 2000, η νέα έκρηξη της έντασης πυροδοτήθηκε από ρίψη ρουκέτας σε λεωφορείο του ΟΗΕ που μετέφερε σέρβους και δύο απ' αυτούς σκοτώθηκαν. Στο βόρειο «σερβικό» τομέα δολοφονήθηκαν ως αντίοινα πέντε αλβανοί και ακολούθησαν επιθέσεις με χειροβομβίδες από αλβανούς σε σερβικό καφενείο. Έκτοτε οι συγκρούσεις ήταν σχεδόν καθημερινές με τους γάλλους KFORίτες να βρίσκονται στη

μέση. Η KFOR άρχισε έρευνες στο «σερβικό» και τον «αλβανικό» τομέα για όπλα και στις 21/2 χιλιάδες αλβανοί απ' την Πρίστινα όδευσαν προς την περιφήμη γέφυρα που χωρίζει την πόλη στα δύο με συνθήματα υπέρ του UCK και κατά των σέρβων του βόρειου κομματιού. Ο ΟΗΕ και το NATO άρχισαν την επιχείρηση μετεγκατάστασης αλβανών στο βόρειο κομμάτι (με σκοπό να συνεχίσουν και αντιστρόφως) αλλά την ανέστειλαν κακήν-κακώς μετά από επιθέσεις σέρβων. Το NATO φυσικά καταγγέλλει το Μιλόσεβιτς σαν υποκινητή των ταραχών και ο γνωστός μας στρατηγός Κλαρκ Δηλώνει ότι «πρέπει να σταματήσουν οι βρομοδουλειές όσων έστειλε εκεί το Βελιγράδι». Απ' την άλλη, εξίσου φυσικά, το Βελιγράδι καταγγέλλει την ενθάρρυνση των αλβανών αυτονομιστών από τη Δύση. Μέσα στο Φλεβάρη ολοκληρώνεται η de facto διχοτόμηση της Μιτροβίτσα: απ' τους 2500 αλβανούς του βόρειου τομέα οι 1600 διώχτηκαν και στο νότο έχουν πια μείνει απειροελάχιστοι σέρβοι. Για το σέρβο εθνικιστή ηγέτη της Μιτροβίτσα Ιβάνοβιτς φταίνε οι αλβανοί που «...μας προκαλούν ελπίζοντας ότι θα μας ωθήσουν ν' αντιδράσουμε βίαια, προκαλώντας έτσι τη διεθνή κοινότητα», ενώ ο Βετόν Σουρόϊ στον αντίποδα διατείνεται ότι «[οι σέρβοι] επιδιώκουν στη Μιτροβίτσα να κρατούν ανοικτή τη διαμάχη για να δείχνουν ότι ακόμα και οι ισχυροί σύμμαχοι του NATO, που τους κέρδισαν στον πόλεμο, δε μπορούν να τους εμποδίσουν να προκαλέσουν συμπλοκές, όπου και όποτε θέλουν». Θα παρατηρήσατε ότι το κοινό στοιχείο στα λεγόμενά τους είναι η μόνιμη αναφορά στους «δυνατούς», τους κυρίαρχους του παιγνιδιού. Τι έχει συμβεί λοιπόν στη Μιτροβίτσα; Βορείως της πόλης, το τμήμα αυτό του Κοσόβου που συνορεύει με τη

μέση. Η KFOR άρχισε έρευνες στο «σερβικό» και τον «αλβανικό» τομέα για όπλα και στις 21/2 χιλιάδες αλβανοί απ' την Πρίστινα όδευσαν προς την πέριφημη γέφυρα που χωρίζει την πόλη στα δύο με συνθήματα υπέρ του UCK και κατά των σέρβων του βόρειου κομματιού. Ο ΟΗΕ και το NATO άρχισαν την επιχείρηση μετεγκατάστασης αλβανών στο βόρειο κομμάτι (με σκοπό να συνεχίσουν και αντιστρόφως) αλλά την ανέστειλαν κακήν-κακώς μετά από επιθέσεις σέρβων. Το NATO φυσικά καταγγέλλει το Μιλόσεβιτς σαν υποκινητή των ταραχών και ο γνωστός μας στρατηγός Κλαρκ Δηλώνει ότι «πρέπει να σταματήσουν οι βρομοδουλειές όσων έστειλε εκεί το Βελιγράδι». Απ' την άλλη, εξίσου φυσικά, το Βελιγράδι καταγγέλλει την ενθάρρυνση των αλβανών αυτονομιστών από τη Δύση. Μέσα στο Φλεβάρη ολοκληρώνεται η de facto διχοτόμηση της Μιτροβίτσα: απ' τους 2500 αλβανούς του βόρειου τομέα οι 1600 διώχτηκαν και στο νότο έχουν πια μείνει απειροελάχιστοι σέρβοι. Για το σέρβο εθνικιστή ηγέτη της Μιτροβίτσα Ιβάνοβιτς φταίνε οι αλβανοί που «...μας προκαλούν ελπίζοντας ότι θα μας ωθήσουν ν' αντιδράσουμε βίαια, προκαλώντας έτσι τη διεθνή κοινότητα», ενώ ο Βετόν Σουρόϊ στον αντίποδα διατείνεται ότι «[οι σέρβοι] επιδιώκουν στη Μιτροβίτσα να κρατούν ανοικτή τη διαμάχη για να δείχνουν ότι ακόμα και οι ισχυροί σύμμαχοι του NATO, που τους κέρδισαν στον πόλεμο, δε μπορούν να τους εμποδίσουν να προκαλέσουν συμπλοκές, όπου και όποτε θέλουν». Θα παρατηρήσατε ότι το κοινό στοιχείο στα λεγόμενά τους είναι η μόνιμη αναφορά στους «δυνατούς», τους κυρίαρχους του παιγνιδιού. Τι έχει συμβεί λοιπόν στη Μιτροβίτσα; Βορείως της πόλης, το τμήμα αυτό του Κοσόβου που συνορεύει με τη

Μιτροβίτσα, Οκτώβρης 1999: αλβανοί απολυμένοι μεταλλαρύχοι διαδηλώνουν υπέρ της επιστροφής των μεταλλείων της Τρέππα στο προηγούμενο καθεστώς, σα δημόσια επιχείρηση προς αναζήτηση ξένων επενδυτών για την επαναλειτουργία της. Για την ακρίβεια, αυτό είναι το σχέδιο του Aziz Abrashi, του επίσης απολυμένου απ' το 1989 διευθυντή τους, που έχει την πλήρη υποστήριξή τους. Αυτές, ξανάπαμε, είναι οι παρενέργειες του εθνικισμού. Αλλά, αλήθεια, ποιος θα είναι τώρα ο τυχερός ξένος επενδυτής που, σα φιλοαλβανός πια κι όχι φιλοσέρβος, παρέα με τ' αλβανικά αφεντικά θ' αρχίσει την εκμετάλλευση;

Σερβία κατοικούνταν πάντα σχέδόν εξ ολοκλήρου από σέρβους. Κατά συνέπεια πέρσι την άνοιξη, η επιχειρηση εθνοκάθαρσης των αλβανών το άφησε σχετικά ανεπηρέαστο.

Όταν μετά την είσοδο της KFOR άρχισε η αντίστροφη εθνοκάθαρση, πολλοί σέρβοι

Το προλεταριάτο έχει ντυθεί τα εθνικά του χρώματα και το μιαλό του είναι αποικιοποιημένο απ' τη σκέψη των αφεντικών του. Πως βρέθηκαν άραγε τόσες σημαίες και ειδικά μάλιστα οι αλβανικές; Χρόνια εξαφανισμένες, περιμέναν την κατάλληλη ευκαιρία ν' αεριστούν απ' τα μπαούλα;

πρόσφυγες από άλλα σημεία του Κοσόβου κατέφυγαν στην πόλη της Μιτροβίτσα και στην περιοχή βορείως αυτής. Απ' τη άλλη, πολλοί απ' τους πρόσφυγες που πήγαν στη Σερβία και κατέκλυσαν το Βελιγράδι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν με το ζόρι, καθώς ο Μιλόσεβιτς ούτε νέους εξαθλιωμένους και αγανακτισμένους πρόσφυγες χρειαζόταν για να προστεθούν στους ήδη χιλιάδες, ούτε ήθελε να χάσει την ευκαιρία να εκμεταλλευτεί την τελευταία δυνατότητα που του δινόταν να κρατήσει ένα μικρό έστω τμήμα του Κοσόβου -κατά προτίμηση με κανα χυτήριο μέσα. Ήτσι εξηγείται γιατί ενώ η 'Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ τον Αύγουστο κάνει λόγο για 30.000 εναπομείναντες σέρβους στο Κόσοβο, «ξαφνικά» το Δεκέμβρη αυτοί γίνονται 100.000! Εξάλλου ήδη από τον Αύγουστο του '99 είχαν αρχίσει οι συγκρούσεις στη Μιτροβίτσα μεταξύ αλβανών που ήθελαν να πάνε στο βόρειο τμήμα της πόλης και σέρβων που τους εμπόδιζαν. Οι γάλλοι στρατιώτες της KFOR ανέλαβαν τη φύλαξη της διαχωριστικής γραμμής (εμποδίζοντας τους αλβανούς να μπουν) και έτσι παγιώθηκε η διχοτόμηση της πόλης. Ωστόσο, ήδη επίσης απ' τον Αύγουστο είχε υπογραφεί συμφωνία επανεγκατάστασης

των αλβανών στον αποκομμένο βόρειο τομέα. Εκεί στη διαιρεμένη τώρα Μιτροβίτσα παίζεται το τελευταίο(;) δράμα των δύο συγκρουόμενων εθνικισμών: ένας λαβωμένος (ο σερβικός) που όμως ανθίσταται, κι ένας ανερχόμενος, που προσπαθεί να επελάσει. Σαν τελευταίο χαρτί του Μιλόσεβιτς αλλά και έσχατο καταφύγιο σέρβων προσφύγων η Μιτροβίτσα, με αρκετούς κακομεταφεσμένους σέρβους ασφαλίτες να γυροφέρνουν με γουώκιτώκι, θα παραμένει ένα επίδικο κομμάτι. Για τους αλβανούς, είτε μιλάμε για τους διωγμένους κατοίκους του βόρειου τμήματος, είτε για τους εθνικιστές, ένας σερβικός θύλακας εκεί είναι απαράδεκτη παραφωνία. Και στη μέση αυτού του καζανιού η νατοϊκή KFOR, που ναι μεν όλο το προηγούμενο διάστημα επέβλεπε σιωπηρά την εθνοκάθαρση των σέρβων απ' το υπόλοιπο Κόσοβο, αλλά απ' την άλλη αδυνατούσε να επιτρέψει την εκδίωξή τους απ' τη Μιτροβίτσα. Γιατί; Δε μας φαίνεται λογική η εξήγηση του «φιλοσερβισμού» της κι ακόμα λιγότερο διάφορα συνωμοτικά σενάρια. Πιο κοντά στην αλήθεια είναι το εξής: όπου η εθνοκάθαρση των σέρβων και των μη αλβανών μπορούσε να επιτευχθεί αν όχι αναίμακτα, τουλάχιστον με τη μικρότερη δυνατή ένταση και δημοσιότητα, η επέμβαση της KFOR ήταν ανύπαρκτη' όταν όμως (50 με 70) χιλιάδες σέρβοι είναι αποφασισμένοι να μείνουν συγκεντρωμένοι (και αρκετοί μάλιστα ένοπλοι), η εκδίωξή τους προϋποθέτει εκτεταμένες σφαγές —και κάτι τέτοιο θα τσαλάκωνε εντελώς τα ιδεολογικά προσχήματα της Δύσης και θα δημιουργούσε τετελεσμένα γεγονότα πολύ πρόωρα. Γιατί μια ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου τώρα θα ενθάρρυνε τον αλβανικό αλυτρωτισμό και θα αποτελούσε κακό προηγούμενο, ενώ μια διαιρεσή του θα ανάγκαζε τη Δύση να συνομιλήσει και να διαπραγματευτεί με το σημερινό σερβικό καθεστώς, τη στιγμή που το πολιορκεί πανταχόθεν. Οι προστάτες του Κοσόβου προς το παρόν προσπαθούν να κερδίσουν χρόνο, προσβλέποντας στη μετατροπή του Κοσόβου σε μια αλβανική Δημοκρατία (με τους εναπομείναντες σέρβους της). Κάτι τέτοιο μόνο στα πλαίσια μιας χαλαρής συνομοσπονδίας γίνεται, αρκεί βέβαια η μία συνομόσπονδη Δημοκρατία να μην κυβερνιέται από το Μιλόσεβιτς! Όμως οι δύο συγκρουόμενοι εθνικισμοί μάλλον έχουν άλλη άποψη και γι' αυτό προσπαθούν με τη νέα όξυνση της έντασης να προωθήσουν τις δικές τους «λύσεις». Μια στιγμή όμως, αυτοί οι σέρβοι πρόσφυγες στο βορρά διωγμένοι κι απ' το Μιλόσεβιτς και απ' τον UCK, και αυτοί οι αλβανοί στο νότο διωγμένοι απ' τα σπίτια τους από σέρβους παραστρατιωτικούς και μπάτσους, ή οι αλβανοί μεταλλωρύχοι που θέλουν να ξαναδουλέψουν στα ορυχεία, δηλαδή οι προλετάριοι, τι λένε; Δε λένε τίπο-

τα. Ή μάλλον μιλάνε πια μόνο τη γλώσσα των εθνικών αφεντικών τους: γιατί το να πάει ο καθένας σπίτι του σημαίνει τώρα πια μόνο εθνοκάθαρση των «άλλων», το να δουλέψουν τα ορυχεία σημαίνει ότι αυτά θα είναι εθνική επιχείρηση με ευπρόσδεκτα τα «δικά» τους αφεντικά, προκειμένου να μην πέσει στα χέρια των «άλλων».

Εν τω μεταξύ καινούργια γεγονότα ήρθαν να εμπλουτίσουν τις γεωγραφικές μας γνώσεις με νέα τοπωνύμια: Πρέζεβο, Μεντβέντια, Μπουγιάνοβατς. Οι περιοχές τόσο στο ανατολικό Κόσοβο όσο και στο κομμάτι αυτό της νότιας Σερβίας κοντά στα σύνορα κατοικούνταν σχεδόν αποκλειστικά από αλβανούς και δεν επηρεάστηκαν σε καταστροφικό βαθμό από τον πόλεμο. Εν τούτοις, στη διάρκεια των βομβαρδισμών αρκετές χιλιάδες κατοίκων κατέφυγαν στη Μακεδονία για ν' αποφύγουν τη στρατολόγηση.

Ενώ πολλοί απ' αυτούς περιμένουν στα σύνορα για να επιστρέψουν στα σπίτια τους, έκανε την εμφάνισή του ένας νέος «Απελευθερωτικός Στρατός», των περιοχών αυτών, αρχίζοντας συμπλοκές με σέρβους μπάτσους. Ο στόχος τους σαφής: ν' αποσπαστεί απ' τη Σερβία η αλβανόφωνη αυτή περιοχή, που την αποκαλούν «ανατολικό Κόσοβο». Το μέρος αυτό δεν είναι ένα απλό κομμάτι γης στο χάρτη, αλλά έχει στρατηγική σημασία σα σημείο διέλευσης διεθνών δρόμων προς την Ευρώπη. Καθώς ο γιουγκοσλαβικός στρατός το περικυκλώνει και οι παραστρατιωτικοί αλωνίζουν η ένταση αυξάνεται εκατέρωθεν: το δεύτερο επίδικο σημείο των αντιμαχόμενων εθνικισμών και άρα το δεύτερο πεδίο εκδίπλωσης της -προς το παρόν- πυροσβεστικής δράσης της KFOR.

Μέσα Μάρτη του 2000, αμερικάνοι στρατιώτες σε επιχείρησή τους στο ανατολικό Κόσοβο, κοντά στα σύνορα με το Πρέζεβο της Σερβίας, συνέλαβαν αλβανούς, μέλη του νέου «Απελευθερωτικού Στρατού» και κατέσχεσαν όπλα, σε μια προσπάθεια συγκράτησης των ανυπόμονων αλβανών εθνικιστών που πιέζουν για τελική διεύθετηση εδώ και τώρα. Ενώ οι «συνετοί» μετριοπαθείς στυλ Σουρού και Μαλίτσι τι λένε; Ο πρώτος ότι «...χρειάζεται χρόνος και ενέργεια για να δομηθούν οι θεσμοί που εγγυώνται την ανεκτικότητα και οδηγούν στην ανεξαρτησία» και ο δεύτερος ότι «εδώ δεν έχουμε λύσει ακόμα το πρόβλημα του status στο Κόσοβο και απ' την άλλη κανείς δε δείχνει να σκέψεται ότι η διαδικασία της βίας στρέφεται εναντίον μας», αναφερόμενος στις αλυτρωτικές κινήσεις του νέου UCK στη νότια Σερβία.

Kai o UCK:

«Undertaking», έκανε λόγο για τη δημιουργία ενός στρατιωτικού σώματος στο πρότυπο της αμερικανικής εθνοφρουράς, σα μέρος της πολιτικής διαδικασίας που θα καθορίσει το μελλοντικό status του Κοσόβου. «Αν δεν κάνουμε αυτό, θα ενισχύσουμε ένα μαφιόζικο, underground στρατό», δήλωσε αξιωματούχος του ΟΗΕ. Ο στόχος εδώ είναι διπλός απ' την πλευρά των προστατών: δημιουργείται μια συγκροτημένη εξουσία

Η καριέρα του UCK ως εθνικοαπελευθερωτικού στρατού τυπικά μόνο φαίνεται να τερματίστηκε καθώς η «εθνική ολοκλήρωση» καθυστερεί και εξάλλου, υπό την εποπτεία των προστατών του NATO, η ισχύς της εθνικής κυριαρχίας του είναι, όπως και να το κάνουμε, περιορισμένη. Λίγο πριν την «αυτοδιάλυσή» του, τα στελέχη του φρόντισαν για τον μετέπειτα πολιτικό τους ρόλο αυτοδιοικούμενα σε διοικητικές θέσεις ως μέλη της «προσωρινής κυβέρνησης» Θάτσι -επίσημα αναγνωρισμένης μόνο απ' τη Μακεδονία. Επίσης ίδρυσαν αστυνομικούς σταθμούς, εξέδωσαν ταυτότητες, μετατράπηκαν σε «τοπικές αρχές» σε μεγάλους δήμους και σε υπουργούς στην Πρίστινα, μ' άλλα λόγια έγιναν πολύ απλά κι αναμενόμενα εξουσία. Η μετεξέλιξη του UCK ακολούθησε διπλή πορεία: ένα τμήμα του έγινε κόμμα, το PPDK, κι ένα άλλο στρατός, το Αμυντικό Σώμα Κοσόβου, κάτι μεταξύ εθνοφρουράς και αστυνομίας. Η τελευταία αυτή μετατροπή, απόλυτα φυσιολογική για κάθε εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, είχε προβλεφτεί επίσημα απ' το NATO. Αν και η Συμφωνία 1224 του συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ μίλαγε για αποστρατιωτικο-ποίηση, μια άλλη, η λεγόμενη

Πολλοί δεν έχουν μάθει ακόμα το μάθημά τους σχετικά με τους εθνικοαπελευθερωτές. Εδώ απαθανατίζεται ο πρώην εθνικοαπελευθερωτικός στρατός του UCK στην μετεξέλιξη του σε Αμυντικό Σώμα Κοσόβου, δηλαδή κάτι σαν στρατόμπατσοι. Τίποτα το ασυνήθιστο, γιατί, μεταξύ άλλων, η εθνική απελευθέρωση, όπως λένε και οι άγγλοι σύντροφοι Breakdown Notes, συνίσταται στην απελευθέρωση του αρχηγού των ανταρτών και της εθνικής του αστυνομίας από τα δεσμά της αδυναμίας. Η αναβάθμιση τώρα αυτή, θα προσθέταιμε εμείς, είναι ένα καλό βήμα στην καριέρα τους. Είπε κανείς τίποτα για τους αλβανούς προλετάριους;

που θα διευκολύνει την πορεία προς την πλήρη ανεξαρτησία και ταυτόχρονα ελέγχονται οι ίδιοι οι ένοπλοι μάχο πολέμαρχοι του UCK, γιατί απειθαρχοί και σκόρπιοι κάνουν το επενδυτικό κλίμα πολύ ανθυγεινό. Και φυσικά μέσω αυτών, πειθαρχούν και οι ίδιοι οι αλβανοί προλετάριοι. Ο Κουσνέρ ήταν καταπιστικότατος: «Ο UCK χρειάζεται να ενσωματωθεί σε μια νέα δομή, με μια ενότητα, ένα *esprit de corps*, με πειθαρχία, εξοπλισμό και μια νόμιμη και έντιμη αποστολή».⁵⁷

Ως νέοι ηγέτες, τα πρώην στελέχη του UCK τρομοκρατούν τους παλιούς (Ρουγκόβα) και η αλαζονεία και η επιδεικτικότητά τους περισσεύουν καθώς κυκλοφορούν μ' ακριβά αυτοκίνητα και ξοδεύουν άφθονα γερμανικά μάρκα. «Ο Θάτσοι πιστεύει ότι είναι ο Κάστρο», λέει ο Μπατόν Χατζίου της *Kόχα Ντιτόρε* ενώ μια άλλη απόδειξη της πλήρους επικράτησης των πρώην UCKάδων είναι ο έλεγχός τους πάνω στην «ανθρωπιστική βοήθεια». Οι ντόπιοι παραπονιούνται για την άδικη διανομή της βοήθειας, που συνήθως ακολουθεί τους κανόνες της πολιτικής πελατείας (βλ. Timothy Garton Ash, «Anarchy and madness in the Balkans», New York Review of Books, 10-2-00). Είναι γνωστό απ' τις προηγούμενες φάσεις του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία πώς ο έλεγχος της βοήθειας ενισχύει και σταθεροποιεί τον **πολιτικό έλεγχο και την εξουσία** γενικότερα. Απ' τη μεριά μας ελπίζουμε σε ένα ξεσηκωμό των αλβανών προλεταρίων και αγροτών του Κοσόβου ενάντια στους ομοεθνείς τους πια, νέους αστυνόμους και πολιτικούς ηγέτες και θα χαιρετίσουμε την «αγνωμοσύνη» που θα δείξουν έτσι στους «απελευθερωτές» τους.

Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΡΕΙΠΙΩΝ

(ΠΟΙΟ ΕΛ ΝΤΟΡΑΝΤΟ;)

Μετά τη συνάντησή στο Σεράγεβο, τέλη Ιούλη του '99, 40 ηγεμόνων όλου του κόσμου (οι έλληνες είχαν και αυτοί την τιμητική τους), αποφασίστηκε η «ανασυγκρότηση» του Κοσόβου, ενώ η Σερβία παραμένει τιμωρημένη. Προς το παρόν η μαύρη οικονομία βασιλεύει στο Κόσοβο, η Προσωρινή Διοίκηση του ΟΗΕ έχει επαναπροσλάβει κάποιους αλβανούς δημόσιους υπαλλήλους (δικαστές, τελωνειακούς, δάσκαλους —αν και οι ίδιοι σα διερμηνείς ή οδηγοί όλων αυτών των διεθνών οργανώσεων που έχουν συρρεύσει βγάζουν τα διπλά ή τριπλά) και ήδη έχουν παρθεί τα πρώτα στοιχειώδη μέτρα κρατικής οργάνωσης: το μάρκο έγινε το επίσημο νόμισμα

(υποτίθεται μαζί με το δηνάριο, που όμως έχει πέσει σ' αχροστία), τα τελωνεία άνοιξαν, ένα υποτυπώδες τραπεζικό σύστημα ιδρύθηκε, δηλαδή μια κεντρική τράπεζα για την εποπτεία των εμπορικών τραπεζών που θα συμμετέχουν στην «ανοικοδόμηση» κλπ. Σε πρώτη φάση υπάρχει ανοικοδόμηση με την κυριολεκτική σημασία: επιδιορθώνονται και χτίζονται τα σπίτια των αλβανών που καταστράφηκαν απ' τις σερβικές δυνάμεις (και τους βομβαρδισμούς) — η 'Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ τώρα υπολογίζει σε 10 με 20% το ποσοστό των κατεστραμμένων σπιτιών και όχι 50% όπως έλεγε κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών. Ήδη σ' όλο το Κόσοβο υπάρχει οικοδομικός οργασμός σε βαθμό που δεν επαρκούν οι ντόπιοι και έχουν πάει εργάτες από Αλβανία, Μακεδονία, Βοσνία και Πολωνία.

Παρά τα υπεραισιόδοξα και λιγούρικα σενάρια μετά τη λήξη του πολέμου περί Ελ Ντοράντο, η πραγματικότητα είναι μάλλον διαφορετική. Ο Μάρκ Φράνκο, πρόεδρος του Γραφείου Ανοικοδόμησης της ΕΕ για το Κόσοβο, εκφράζει σκεπτικισμό: «Δε θα είναι για μεγάλα συμβόλαια. Το μέγεθος της οικονομίας του Κοσόβου είναι αντίστοιχο μιας πόλης 100.000 της Δ. Ευρώπης. Πρέπει να είναι ρεαλιστές οι μεγάλοι επιχειρηματίες». Τις συμβουλές του τις παίρνουν στα σοβαρά και πολλές πολυεθνικές που διστάζουν να επενδύσουν ζητώντας κρατική επιχορήγηση πρώτα, και οι ίδιες οι κυβερνήσεις που πετάνε το μπαλάκι στους επιχειρηματίες ελπίζοντας να κάνουν αυτοί πρώτοι την αρχή. Δικαιολογημένοι οι δισταγμοί: χρειάζεται γερά νεύρα ο κάθε καπιταλιστής για να προτιμήσει μια περιοχή με πολλή βία, συνεχιζόμενη ένταση, οπλισμένους αντάρτες και μάλλον ο στρατός του κεφαλαίου, η KFOR, δεν επαρκεί. Εν πάσει περιπτώσει, νέο σχέδιο Μάρσαλ ή μη, ό,τι «ανασυγκρότησεί», θ' «ανασυγκρότησε» σύμφωνα με τους κανόνες της οικονομίας της αγοράς. Σε πρώτη φάση αυτό σημαίνει ιδιωτικοποίήσεις. Στο στόχαστρο βρίσκονται οι 200 δημόσιες επιχειρήσεις -66 απ' τις οποίες θεωρούνται μεγάλες- και, αν και το ιδιοκτησιακό καθεστώς δεν έχει ακόμα πλήρως ξεκαθαρίσει τώρα που οι σέρ-

Η ανασυγκρότηση στο Κόσοβο άρχισε.

απ' τις οποίες θεωρούνται μεγάλες- και, αν και το ιδιοκτησιακό καθεστώς δεν έχει ακόμα πλήρως ξεκαθαρίσει τώρα που οι σέρ-

⁵⁷ Chris Bird, Guardian, 9-9-1999.

βοι αξιωματούχοι τις εγκατέλειψαν, τα σχέδια περιλαμβάνουν μετοχοποίησή τους (και αγορά απ' τους εργαζόμενους) ή πώλησή τους. Οι δημόσιες υπηρεσίες επίσης θα «εκσυγχρονιστούν»: από 120.000 εργαζόμενους που απασχολούσαν παλιότερα, τώρα μόνο 52.000 θα δουλεύουν. Οι εποχές της παλαιού τύπου πολιτικής πελατείας πέρασαν ανεπιστρεπτι! Όσο για τους όρους εκμετάλλευσης των αλβανών προλεταριών μπορούμε να φανταστούμε το χειρότερο: τι αντίσταση μπορούν να προβάλλουν οι κατεστραμμένοι γεωργοί (πάνω από 3 χρόνια θα πάρει μόνο το καθάρισμα της γης από βόμβες και νάρκες, όπως λέει ο ΟΗΕ) και οι κτηνοτρόφοι (όσες μοντέρνες μονάδες δεν καταστράφηκαν απ' τις σερβικές δυνάμεις, βομβαρδίστηκαν απ' το NATO «κατά λάθος»);

Κατά τα λοιπά, στον -έστω μετ' εμποδίων- αγώνα δρόμου «ανοικοδόμησης», οι βρετανοί καπιταλιστές φαίνεται να προηγούνται με πάνω από 1000 εταιρείες να προσδοκούν μερίδιο. Άλλωστε, η κάθε νατοϊκή δύναμη θα διεισδύει επιχειρηματικά ανάλογα με τον αριθμό των στρατευμάτων που έχει στείλει. Βλέπετε, τα όπλα και τα συμβόλαια πάνε πάντα μαζί.

ΟΙ ΕΓΚΛΩΒΙΣΜΕΝΟΙ ΤΟΥ ΣΛΟΜΠΟ

Μέσα στη Σερβία τώρα, παρά την προπαγάνδα του καθεστώτος, το Κόσοβο δε φαίνεται να είναι στο μυαλό των περισσότερων σέρβων ό,τι το σημαντικότερο —σε καμιά περίπτωση όσο το να ξέρουν αν θα έχουν να τρώνε κι αύριο. Σε δημοσκόπηση τον Οκτώβρη μόνο ένα 5% δήλωσε ότι η απώλεια του Κοσόβου αποτελούσε το σοβαρότερο πρόβλημα στη Σερβία, ενώ το 26% θεωρούσε τη φτώχεια και το 14% το καθεστώς Μιλόσεβιτς. Η αίσθηση της απομόνωσης είναι διάχυτη όπως και ο πεσσιμισμός και παρά τα αντιδυτικά αισθήματα δεν είναι λίγοι -οι νέοι κυρίως- που θέλουν να δραπετεύσουν απ' ό,τι βιώνουν σα φυλακή. Το καθεστώς στο μεταξύ προπαγανδίζει στην τηλεόραση την «ανοικοδόμηση», με δημόσια έργα που γίνονται είτε με απλήρωτη εργασία, είτε με τύπωμα νέου χρήματος, ή με χρήση του πάμφθηνου περισσεύματος των περίπου 800.000 προσφύγων από άλλα μέρη της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Η αίσθηση της επικείμενης κατάρρευσης του καθεστώτος (ακόμα και με εμφύλιο) δεν υπάρχει μόνο στους εξαθλιωμένους σέρβους αλλά και σε μεγαλοκαρχαρίες που φροντίζουν να εγκαταλείψουν το πλοίο για να διασφαλίσουν το πλούτο που συσσώρευ-

σαν μέσω των σχέσεών τους με το Μιλόσεβιτς, αλλά και το τομάρι τους. Πως επιβιώνει τέλος πάντων το περιβόητο αυτό καθεστώς παρά τις κυρώσεις και τη διεθνή απομόνωση; Η εξήγηση βρίσκεται στις πρόσφατες συμφωνίες με τη Ρωσία για νέα δάνεια και αναπροσαρμογή των παλιών χρεών μέχρι το 2003, αλλά επίσης στα δάνεια απ'

την
Κίνα
και τον

Παναμά.
Απ' την
άλλη,
όσο οι
εξωτερι-
κές πιέ-
σεις αυξά-
νονται -
νέα στελέ-
χη του
καθεστώτος
μπήκαν στη
«μαύρη
λίστα» της

Βελιγράδι, Μάιος 2000. Το καθεστώς, στριμωγμένο στη γωνία, συνεχίζει το διωγμό κατά των ραδιοτηλεοπτικών μέσων που δεν ελέγχει. Η αντίσταση ενάντια του όμως δεν έχει καταφέρει ακόμα να ξεπεράσει τα στενά πλαισία της φιλοδυτικής δημοκρατικής αντιπολίτευσης.

Ευρώπης- η καταστολή στο εσωτερικό, ενάντια στην πολιτική και κοινωνική αντιπολίτευση, δυναμώνει.

Και η εργατική τάξη; Με δύο ή τρεις δουλειές, απλήρωτοι για μήνες, πλέκουν συνομωτικά σενάρια γύρω απ' τις πολιτικές δολοφονίες που έχουν φτάσει να γίνονται με ρυθμό σχεδόν μία τη βδομάδα, δε βλέπουν καμιά εναλλακτική λύση σε κανένα Τζίντζιτς,

Ντράσκοβιτς ή Αβράμοβιτς, αλλά όσο ο Σλόμπο κάνει πχ προαιρετικές τις πληρωμές ενοικίων και λογαριασμών, τον ανέχονται. Αυτή η θανατερή, κουρασμένη σιωπή του σερβικού προλεταριάτου είναι που θα κρίνει την τύχη του καθεστώτος, και όχι η μήνις της Albright. Όταν θα σπάσει, θα πέσει και το καθεστώς.

ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΑ ΑΥΤΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΚΕΦΑΛΑΙΟ, MEDIA ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Ελάχιστοι σέρβοι γνωρίζουν ότι μία μόνο ψήφος από τις δεκαεννέα χώρες-μέλη του ΝΑΤΟ μπορούσε να είχε εμποδίσει ή σταματήσει τους βομβαρδισμούς, αλλά οι έλληνες ηγέτες, έχοντας πιθανώς το μάτι στραμμένο στις πλούσιες επιχειρηματικές ευκαιρίες της μεταμπλοσεβιτούς εποχής, θέλουν να καλλιεργούν την εντύπωση ότι ήταν ανήμποροι να σταματήσουν τους βομβαρδισμούς. Δεν ήταν». Tim Judah, Kosovo: War and Revenge

Πριν από μερικά χρόνια, οποιοισδήποτε έκανε λόγο για ένα σενάριο σύμφωνα με το οποίο η ομόδοξη, φίλη-σύμμαχος Σερβία θα

βομβαρδιζόταν από ένα μπλοκ δυνάμεων στο οποίο θα συμμετείχε κι η Ελλάδα, θ' αντιμετωπιζόταν -και όχι κατ' ανάγκη από έναν οπαδό του ΚΚΕ- μάλλον ως κλινική περίπτωση. Τότε, ο εθνικιστικός μεγαλοϊδεατισμός της ελληνικής αστικής τάξης βρισκόταν σε στύση και μια μειοψηφία μέσα στον αντιεξουσιαστικό χώρο και την αριστερά, με όλες τις διαφορές μας, είχαμε έγκαιρα μιλήσει εναντίον του. Τώρα ένας κοσμοπολίτικος «αντιεθνικισμός» έχει γίνει καθεστώς, επιδοκιμάζεται, κυριαρχεί μέσα στο ΥΠΕΞ και σε σημαντική μερίδα των media. Τουλάχιστον πρέπει να νιώθουν αμήχανα όσοι, με παντιέρα τον αντιεθνικισμό των αρχών της δεκαετίας του '90, βρέθηκαν τελικά να απηχούν τις απόψεις των Παπανδρέου, Πανταγιά στα ελληνοτουρκικά ή να ξιφουλκούν από κοινού με τους Σωμερίτη, Ψυχάρη κατά των «χασαποσέρβων» και του ΚΚΕ. Άλλα εδώ δε θα μας απασχολήσει η έλλειψη θεωρητικών εργαλείων ή το σύμπλεγμα του «Μεγάλου Αδερφού» όσων επιμένουν να βλέπουν το μοντέρνο κράτος κυρίως σαν εθνικιστικό (εννοώντας φασιστικό) και να υποτιμούν την εκσυγχρονιστική, πλουραλιστική, δημοκρατική του πλευρά· αυτό μακάρι ν' αποτελέσει αιτία αυτοκριτικής τους. Μας ενδιαφέρει περισσότερο πως η -εδώ και λίγα χρόνια- αλλαγή πλεύσης της ελληνικής αστικής τάξης αποδείχτηκε περίτρανα στον συγκεκριμένο πόλεμο και σ' όσα επακολούθησαν.

Όταν αρχές της δεκαετίας του '90 η απορύθμιση στα Βαλκάνια ακολούθησε μια βίαιη πορεία, που στη Γιουγκοσλαβία οδήγησε ακόμα και σε πόλεμο, η ελληνική μπουρζουαζία «είδε» εκεί μια ευκαιρία: αν και τότε ακόμα αυτό δεν έγινε ομόθυμα, οι οικογενειακοί καυγάδες τους δεν απέτρεψαν τους αστούς απ' το ν' αναζητήσουν στα Βαλκάνια μια ενδοχώρα που πίστευαν ότι οι συνθήκες επέτρεπαν ακόμα και επιθετικά να κατακτήσουν. Η «ελληνοσερβική φιλία» ήταν το εφήμερο όχημα τέτοιου είδους σχεδίων στα πλαίσια της αναζήτησης συμμάχων και επίβουλων εχθρών, για να μπορέσει να σαρκωθεί ένα νεοελληνικό φαντασιακό νομιμοποιητικό των επιθετικών κινήσεων: η πολιορκούμενη από τα ισλαμικά τόξα ορθοδοξία, ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος «γυψφοσκοπιανός» όφις, οι «αλύτρωτοι» Κούρδοι και οι «αντιμπεριαλιστές» σέρβοι έγιναν τα σύμβολα μιας κιτς μυθολογίας που για λίγα χρόνια ρούφηξε πολλούς και άφησε άφωνους και αμήχανους άλλους τόσους. Καθώς όμως καμιά φράξια της ελληνικής αστικής τάξης δεν ήταν αντι-ευρωπαϊκή και αφού

ο μεγαλοσέρβικος εθνικισμός συνετρίβη, ήδη από τα μισά του '90, οι πιο διορατικοί αστοί γρήγορα στράφηκαν εκεί που το διεθνές κεφάλαιο έδειχνε: περιφερειακές συμμαχίες, ευρύτερα νοτιοβαλκανικά μπλοκ και όχι επιθετικές ανταγωνιστικές κινήσεις. Κι ενώ η εθνικιστική ιδεολογία, σαν πιο επίμονη, επιβίωνε ακόμα, η *real politik* της πιο εκσυγχρονιστικής φράξιας της μπουρζουαζίας άρχισε να κατευθύνει ανοιχτά τις βλέψεις της εντός ευρύτερων συνεργασιών και όχι πολεμοχαρών «εκστρατειών», ν' αναζητά εκεί το μερίδιο του *lebensraum* που της αναλογούσε και να επιτίθεται στην αδύναμη φράξια που επέμενε απροσάρμοστα και «ντεμοντέ». Ο κοσμοπολιτισμός των εκσυγχρονιστών έχει ήδη βρει την *politically correct* έκφρασή του στα νέα σύμβολα και τη νέα γλώσσα και ασεβώς κατακρημνίζει τα ιερά και όσια κάθε Παπαθεμελή, τα ιδεολογήματα και τα σλόγκαν που ταλάνιζαν τα παιδικά αυτιά μας: πχ το cult «Κύπρος, δε ξεχνώ» μετατρέπεται στο μεταμοντέρνο «Κυπριακό πρόβλημα». Τώρα βέβαια, αν και όσοι εφορμούσαν με έμβλημα το χοντροκομμένο ρατσισμό και εθνικισμό (βλ. Μακεδονικό) και συνεταιρίζονταν «οιμόδοξους» (βλ. «ελληνοσερβική φιλία») και όσοι σήμερα προσκολλούνται στους ισχυρούς «πολιτισμένους» ορεγόμενοι μερίδια απ' τα ππώματα των πρώην φίλων (βλ. βομβαρδισμοί NATO) μοιράζονται τον ίδιο κυνισμό, πατώντας στην κοινή βάση της ληστρικότητας, και βροντοφωνάζουν «πρώτα η Ελλάδα!», ε, αυτό ας μην το αποδώσουμε έτσι γενικά στη φύση κάθε αστικής τάξης· η ελληνική χαρακτηρίζεται απ' την ιδιαίτερη αρπακτικότητα του επαρχιώτη και οι κάθε απόχρωσης και ιστορικής περιόδου μεγαλοϊδεατισμοί της, παρωχημένοι ή εκσυγχρονισμένοι, είναι καταδικασμένοι να βρωμάνε τη βουλιμία του αρχοντοχωριάτη.

Παρά το -χαλαρό- εμπάργκο στη Γιουγκοσλαβία, το ελληνικό κεφάλαιο είχε το προνόμιο να είναι πρώτο σε επενδύσεις εκεί. Αυτό σίγουρα κάνει τους έλληνες επιχειρηματίες ανήσυχους όταν αρχίζουν οι βομβαρδισμοί: βραχυπρόθεσμα κανένα όφελος δε μπορούσαν να δουν όσα αφεντικά έτρεμαν στη σκέψη του να γίνονταν οι επιχειρήσεις τους πεδίο βολής του NATO. Ωστόσο, οι μεγαλύτεροι απ' αυτούς τους καπιταλιστές, που συνήθως έχουν την «ικανότητα» να σκέφτονται πιο μακροπρόθεσμα, ήδη θεωρούσαν προβληματικές τις «επενδυτικές συνθήκες» στη Γιουγκοσλαβία. Η πολιτική αστάθεια, οι διεθνείς κυρώσεις, ένα καθεστώς που για πολιτικούς λόγους δε προχωρούσε στη φιλελευθεροποίηση της αγοράς, έκαναν όλο και πιο δυσχερές και ανασφαλές το μέλλον μιας -εύκολης όπως αρχικά ήλπιζαν- λεηλασίας. Κατά συνέπεια, αρχές του Απρίλη του '99, προσδοκώντας τη σύντομη λήξη των βομβαρ-

δισμών παρηγορούνταν με την ιδέα μεταπολεμικών σχεδίων Μάρσαλ (των οποίων μάλιστα ονειρεύονταν τη διαχείριση ποντάροντας στην «παραδοσιακή» φιλία με τη Σερβία για προνομιακές συμφωνίες) και με την ιδέα πολιτικής προσέγγισης Σερβίας-Δύσης μ' αυτούς μεσολαβητές. Καθοδηγητή τους σ' αυτή τη φάση βρήκαν την ελληνική κυβέρνηση που επίσης βάσισε τη συμμετοχή της στους βομβαρδισμούς στην προσδοκία της σύντομης λήξης τους και φυσικά στην προοπτική άμεσης ανοικοδόμησης της Σερβίας όπου, όπως πίστευε, το πλασάρισμα για την Ελλάδα θα ήταν ευκολότερο.

Αυτές οι ευγενείς προοπτικές άλλωστε επέβαλλαν σιωπή στα media γύρω από τις ζημίες των ελλήνων καπιταλιστών εκεί, που όμως καθώς αυξάνονταν λόγω των βομβαρδισμών⁵⁸ και ο καιρός περνούσε άρχιζαν να εκφράζουν δειλά τις πρώτες τους αμφιβολίες: αν το Κόσοβο γίνει προτεκτοράτο και η Σερβία απομονωθεί (ή έστω «προστατευθεί» απ' τους ισχυρότερους των νικητών) τι περιθώρια μεριδίου υπάρχουν; Τώρα, αρκετά μετά τη λήξη του πολέμου αποδεικνύεται ότι είχαν δίκιο ν' ανησυχούν: η αλλαγή πορείας των ελληνικών αφεντικών σε σχέση με την «ελληνοσερβική φιλία» είχε τα θύματά της. Διαβάσαμε για τον ΟΤΕ και κάποια εταιρεία Tefil (παράγει μεταφορικές τανίες) που «οι εγκαταστάσεις της έχουν περιέλθει στο έλεος των Αλβανών» και οι υπεύθυνοι της οποίας «προχώρησαν σε ασφαλιστικά μέτρα κατά του Βελιγραδίου». ⁵⁹ Άλλα το πιο χαρακτηριστικό δείγμα αυτού που μπορεί να συνοψιστεί ως «η γιουγκοσλαβική περιπέτεια» των ελληνικών αφεντικών ή «έχει ο καιρός γυρίσματα» είναι η περίπτωση των μεταλλείων στο Κόσοβο. Ας ανοίξουμε εδώ μια παρένθεση.

Ποιο είναι το μήλον της έριδος; Η Τρέπτωσα είναι ένα συγκρότημα πέντε ορυχείων μόλυβδου και ψευδαργύρου (εκ των οποίων ένα είναι το γνωστό Stari Trg) και δύο χυτηρίων που μέσα στη δεκαετία του '80 -τις «καλές» εποχές- η ετήσια παραγωγή τους σε μεταλλεύματα μετριόταν σε χιλιάδες τόνους. Το Φλεβάρη του 1990, λίγους μήνες πριν οι σερβικές αρχές κλείσουν τα ορυχεία (Αύγουστος 1990) και απολύσουν τους 10.000 αλβανούς μεταλλωρύχους, δημιουργείται το «ανεξάρτητο» συνδικάτο τους. Σε συνέδριο τους την ίδια χρονιά δηλώνουν ότι είναι υπέρ της ιδιωτικοποίησης του συγκροτήματος, μετά την -επιδιωκόμενη- ανεξαρτησία του Κοσόβου στο μέλλον.

Τώρα, μετά τους βομβαρδισμούς του NATO, ο Aziz Abrashi, ο

αλβανός manager της Τρέπτωσα που απολύθηκε το 1989, υποστηρίζει ότι τα ορυχεία πρέπει να ξαναγυρίσουν στην παλιά τους μορφή, σα δημόσια επιχείρηση, αλλά ν' αναζητήσουν και ξένους επενδυτές. Παρεπιπτόντως, ο τότε αλβανός manager, δηλαδή το επίδοξο πάλι αφεντικό, υποστηρίζεται απ' τους χιλιάδες απολυμένους αλβανούς μεταλλωρύχους — να εδώ οι βλαβερές συνέπειες του εθνικισμού σ' όλο τους το μεγαλείο. Τα ορυχεία στην Τρέπτωσα ήταν μια μεγάλη δημόσια επιχείρηση, όπως τόσες άλλες στη Γιουγκοσλαβία, και -το έχουμε ξαναπεί- όπως όλες οι άλλες δεν ήταν ιδιαίτερα παραγωγική. Βρισκόταν υπό τον άμεσο έλεγχο της οικογένειας Μιλόσεβιτς, ο σέρβος manager της ήταν της κλίκας και η σημασία της έγκειτο περισσότερο στην παροχή απασχόλησης σε επίπεδο επιβίωσης και στη δυνατότητα εύκολου πλουτισμού που πρόσφερε σε λίγους κολλητούς παρά στην ορθολογική καπιταλιστική αξιοποίησή της. Μέσα στη δεκαετία του '90 η RMHK-Trepca, η μιλοσεβιτική εταιρεία που διαχειρίζεται τα ορυχεία, κάνει συμφωνίες διάθεσης μεταλλευμάτων με διάφορους ένοντες όπως την αμερικανική Trafiguro, τη γαλλική SCMM, την ελληνική ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΣ Α.Ε. Στο θέμα μας λοιπόν φαίνεται ότι οι συμφωνίες είναι συμφέρουσες και για το ελληνικό αρπακτικό και για τις σερβικές «γάτες» γιατί το 1997 η 5ετής συμφωνία αγγίζει το ποσό των 517 εκατ. δολλαρίων: ο έλληνας businessman παρέχει εξοπλισμό και χρηματοδότηση και οι σέρβοι έτοιμα μεταλλεύματα. Συμβαίνει όμως κάτι, που εντάσσεται σ' ότι μπορεί να χαρακτηριστεί «επιχειρηματικό ρίσκο», κάτι που ο «νεαρός έλληνας επιχειρηματίας», σύμφωνα με μια φωνή του ελληνικού εκσυγχρονισμού, τον δημοσιογράφου με γερές άκρες Τάκη Μίχα, δε μπορούσε να εμποδίσει, κυριολεκτικά, με καμία κυβέρνηση: ο UCK αρχίζει τη καριέρα του και φυσικά θα στραφεί προς τα ορυχεία, που συχνά πλέον θα βρίσκονται στο επίκεντρο ένοπλων συγκρούσεων. Όχι φυσικά το καταλληλότερο περιβάλλον εργασίας για μια καπιταλιστική επιχείρηση: τα ορυχεία υπολειτουργούν και ασφαλώς «αδυνατούν» ν' ανταποκριθούν στις συμφωνίες τους τόσο με το Μυτιληναίο όσο και με τη SCMM. Η κατάσταση βεβαίως επιδεινώνεται με τους βομβαρδισμούς και κλείνουν οριστικά. Ενώ μέχρι και τις αρχές των βομβαρδισμών, στις σομόν σελίδες των ελληνικών εφημερίδων, ο Μυτιληναίος παρουσιάζεται λίγο-πολύ ως ...ιδιοκτήτης της Τρέπτωσα -για ευνόητους λόγους προπαγάνδας των «κατοχθωμάτων» του ελληνικού κεφαλαίου και άρα και των αντίστοιχων αφελειών των μικρομετόχων του «λαϊκού καπιταλισμού» του χρηματιστηρίου- ή έστω ατάραχα πρόθυμος να προβεί σε εξαγορά, η κατά-

⁵⁸ Με τις ζημίες εννοούμε την παύση της λειτουργίας τους. Καμία ξένη επιχείρηση δε βομβαρδίστηκε. Ξαναλέμε ότι ο πολιτικός στόχος των βομβών ήταν η απαξίωση των ντόπιων «προβληματικών».

⁵⁹ Καθημερινή, 22/8/99.

σταση αλλάζει άρδην προς το τέλος του πολέμου, που έχει ήδη τραβήγξει σε καταστροφικό μάκρος για τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα των ελληνικών αφεντικών. Ξένα δημοσιεύματα αρχίζουν να ξεφωνίζουν το Μυτιληναίο για τις διασυνδέσεις του με το Μιλόσεβιτς, για την αγνόηση των αλβανικών αντιδράσεων (του Ρουγκόβα και του συνδικάτου των μεταλλωρύχων) σχετικά με τη συμφωνία, μέχρι και για την «λειτουργία» της Τρέπτσα ως «*αριθμητικού αλβανών*» απ' τους σέρβους μπάτσους. Έτσι αίφνης πληροφοριώμαστε ότι ήδη βρισκόταν σε «δικαστικό αγώνα» ενάντια στους σέρβους διευθυντές των ορυχείων για αθέτηση συμφωνίας και μη παράδοση μεταλλευμάτων (και πως να παραδίδονταν όταν τα ορυχεία βρίσκονταν στο πεδίο βολής του UCK, των σέρβων μπάτσων και παραστρατιωτικών και αργότερα του NATO), ότι είναι «*απλώς ένας επιχειρηματίας*», χωρίς καμιά ιδιαίτερη σχέση με το καθεστώς Μιλόσεβιτς και -στην προσπάθειά του να εξαφανίσει το στύγμα του φιλοσερβισμού, τώρα που τα πράγματα άλλαξαν- ότι είναι πρόθυμος, όπως δήλωσε στους Financial Times (12/10/99), ν' ανακαινίσει τα χυτήρια και ν' αναλάβει ξανά την επιχείρηση, παρά το ότι ο εξοπλισμός που παρείχε κλάπηκε απ' τους σέρβους και δεν παρέδωσαν τα μεταλλεύματα. Αξιοθαύμαστη ευελιξία και θεαλισμός με αμφίβολα όμως αποτελέσματα. Δεν είναι μόνο οι αλβανοί managers που ξαναμπαίνουν στο παιγνίδι αλλά και οι ίδιοι οι προτέκτορες του Κοσόβου. Με ρύθμιση τέλος του Ιούλη '99, η UNMIK γίνεται η διαχειρίστρια όλων των ιδιοκτησιών, χρημάτων και τραπεζικών λογαριασμών που ανήκουν στη Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία ή τη Σερβική Δημοκρατία —και βρίσκονται στο Κόσοβο, εννοείται. Τον Οκτώβρη του '99 η UNMIK διορίζει τη νέα προσωρινή διοίκηση της Τρέπτσα, στο διοικητικό της συμβούλιο μπαίνουν δύο αλβανοί, αλλάζει ο γενικός διευθυντής και αποφασίζεται -κατόπιν συμφωνίας με τους παλιούς αλβανούς managers, τον πρόεδρο του συνδικάτου και τον αλβανό «δήμαρχο» της Μιτροβίτσα- η επανέναρξη λειτουργίας, με 200 αλβανούς μεταλλωρύχους, του Stari Trg, και όλα αυτά εφήμην των σέρβων που διαφωνούν και εν μέσω ελληνικών και γαλλικών διεκδικήσεων αποζημίωσης. Περίπλοκη η κατάσταση, ε;

Γίνεται ακόμα πιο περίπλοκη με τη de facto διχοτόμηση της Μιτροβίτσα και τη διαίρεση της Τρέπτσα: στο νότιο, «*αλβανικό*» τμήμα βρίσκονται όλα τα ορυχεία και το ένα χυτήριο ψευδαργύρου και «*λειτουργούν*» με απλές, προπαρασκευαστικές εργα-

σίες και στο βόρειο, «*σερβικό*» το χυτήριο μολύβδου που λειτουργεί κανονικά με μεταλλεύματα που έρχονται απ' τη Σερβία. Είναι φυσικό τόσο για το σερβικό εθνικισμό να διεκδικεί απελπισμένα όποιο κομμάτι του έχει απομείνει, όσο και για τον αλβανικό να προσπαθεί λυσσασμένα να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο. Ούτε οι προφητείες είναι στους στόχους μας ούτε ακόμα περισσότερο η «*αντιεξουσιαστικού τύπου*» επίμονη ενασχόληση με τις σομόν φυλλάδες. Είμαστε όμως σίγουροι για τα εξής: όποιο κι αν είναι το μελλοντικό ιδιοκτησιακό καθεστώς στην Τρέπτσα -άμεσα συνδεδεμένο με το γενικότερο «*ιδιοκτησιακό καθεστώς*» του Κοσόβου- για να υπάρχουν περιθώρια λεηλασίας για τα ελληνικά αφεντικά θα πρέπει τα τελευταία -ιδιαίτερα μάλιστα αν τυγχάνουν, όπως ο Μυτιληναίος, πρόεδροι του Ελληνοσερβικού Επιχειρησιακού Συνδέσμου- να κάνουν στροφή 180 μοιρών στην πολιτική τους, ακολουθώντας τον αναπροσανατολισμό του ελληνικού κράτους. Το ιδιωτικό κεφάλαιο θα πρέπει ν' ακολουθήσει την κρατική πολιτική, τώρα που τελειώνει μια εποχή και αρχίζει μια άλλη.⁶⁰

Τελικά ο ρεαλιστικός προσανατολισμός της ελληνικής μπουρζουαζίας στην εναρμόνιση με τις απαιτήσεις ΕΕ και NATO, αν και έχει εξιθελίσει το φιλοσερβισμό, δεν είναι εν τούτοις χωρίς τίμημα: οι άμεσες απολαβές για το ελληνικό κεφάλαιο προς το παρόν είναι μηδαμινές και μόλις το 2% των εταιρειών που θα συμμετέχουν στην «*ανασυγκρότηση*» είναι ελληνικές.⁶¹ «*Πραγματική αδικία*», θα σκέφτονται οι έλληνες αστοί, «μετά από όσα κάναμε». Γιατί, όντως, δεν έκαναν και λίγα, για χώρα που μέχρι πρόσφατα έφερε το στίγμα του φιλοσερβισμού: όχι μόνο συμμετείχαν στην επιχείρηση των βομβαρδισμών αλλά ακόμα και στη σύνταξη του σχεδίου ψηφίσματος του ΟΗΕ, δηλαδή της συμφωνίας του τέλους του πολέμου, που εκπονήθηκε απ' το ελληνικό ΥΠΕΞ —μ' άλλα λόγια ανέλαβαν τη σκιαγράφηση της προτεκτορατοποίησης του Κοσόβου. Ο μόνος μεσολαβητικός ρόλος που τους ανατέθηκε τελικά ήταν διπλωματικός, για να υπογραφεί απ' το Βελιγράδι η συμφωνία. Επίσης, μήπως δυσαρέστησαν τους σύμμαχους-συνεργάτες αμερικάνους; Κάθε άλλο. Η αναθέρμανση του αντιαμερικανισμού κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών (από το παραδοσιακά αντιαμερικανικό κομμάτι της αριστεράς) και οι 49 διαδηλώσεις στην αμερικανική πρεσβεία ήταν η αποπροσανατολιστική επιφάνεια αυτού που κατά βάθος (και επί της ουσίας) ήταν η πιο αρμονική περίοδος στενής συνεργασίας

⁶⁰ Πρόσφατα, μετά από πρόταση της UNMIK, ο Μυτιληναίος υπέβαλε προς συζήτηση σχέδιο επαναλειτουργίας της Τρέπτσα, ζητώντας η πλειονότητα των απασχολούμενων στα ορυχεία να είναι Αλβανοί και να υπερισχύουν οι σέρβοι, σαν τεχνικά πιο καταρτισμένοι, μόνο στη μονάδα μεταλλουργίας. (Βλ. Το Βήμα, 14-5-2000).

⁶¹ Αυγή, 16/1/2000.

ελληνικού κράτους και αμερικανικής κυβέρνησης-NATO. Αυτό δε το λέμε εμείς, αλλά ο ίδιος ο Burns, που εκτίμησε απεριόριστα τόσο την παραχώρηση του λιμανιού της Θεσ/νίκης για τη διέλευση των στρατευμάτων του NATO όσο και τις διπλωματικές μεσολαβητικές κινήσεις της ελληνικής κυβέρνησης για μια πιο συμφέρουσα για τη Δύση υποχώρηση του σερβικού καθεστώτος.⁶² Όσο διαρκούσαν οι αντινατοϊκές φωνασκίες, σιωπηρά και σταθερά το ελληνικό κράτος εδραίωνε απερίσπαστο τον αντισερβικό και φιλοδυτικό προσανατολισμό του.

Παρόμοιες ευχαριστίες εκφράζει και ο Βετόν Σουρού προς την «υπεύθυνη ελληνική κυβέρνηση» οικτίροντας το «λεπενισμό του ΚΚΕ». Μάλιστα, αποκαλύπτει ότι ανάμεσα σ' όσους ενδιαφέρονταν για την ασφάλειά του ήταν η ελληνική κυβέρνηση και το ΕΛΙΑΜΕΠ που προσφέρθηκαν να τον φυγαδεύσουν απ' την Πρίστινα.⁶³ Οι διαχύσεις ανάμεσα στην ελληνική εκσυγχρονιστική φράξια και την αλβανική ελίτ του Κοσόβου δε σταματούν εδώ.

Ένα εξέχον μέλος της τελευταίας, ο Χασίμ Θάτσι, ανακοίνωσε πρόσκληση του έλληνα ΥΠΕΞ να επισκεφτεί την Αθήνα στα πλαίσια «αποκατάστασης των σχέσεων μεταξύ UCK και ελληνικής κυβέρνησης».⁶⁴

Θυμάται τώρα άραγε κανείς τις τυμπανοκρουσίες της ΓΣΕΕ όταν υποδεχόταν τον Κάρατζιτς στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας το 1993; Ήδη οι «εκπρόσωποι της εργατιάς» προσκάλεσαν τον αλβανό Κοσοβάρο ομόλογό τους Gorani, πρόεδρο της «Ανεξάρτητης» Συνομοσπονδίας στην Πρίστινα, σε εκδήλωση στην Αθήνα. Τι «προδοσία»! Και πόσο πιο επιδεικτική περιφρόνηση προς το πρώην αδελφό σερβικό καθεστώς άλλωστε να δείξει ο Σημίτης, όταν μεταβαίνει στο Κόσοβο τον περασμένο Ιούλη χωρίς να μπει στον κόπο να έρθει σ' επαφή με το Βελιγράδι; Το οποίο, φυσικά, δε μπορεί παρά να δυσφορεί για τα ανοίγματα των ελλήνων προς τη σερβική αντιπολίτευση, κάτι που δε μπορεί βεβαίως ν' απαλύνει η γενναιόδωρη προσφορά ασύλου στον παλιόφιλο Μιλόσεβιτς, αν χρειαστεί (και αν ισχύει ακόμη). Κι αν, όπως ήδη κάνουν αρκετές χώρες, αποσπαστεί έλληνας διπλωμάτης απ' την πρεσβεία στο Βελιγράδι στην Πρίστινα, τι άλλη απόδειξη θα χρειαστεί για τον οριστικό

Η ΕΛΔΥΚΟ, το ελληνικό σώμα κατοχής στο Κόσοβο, όπως και τα άλλα, ολοκληρώνει ότι δεν τελείωσε την προηγούμενη φάση του πολέμου. Στο Ουρόσεβατς αυτό σημαίνει

εποπτεία της εθνοκάθαρσης των σέρβων (έχουν απομείνει κάπου 15), στη Μιτροβίτσα τιθάσσευση της έντασης μεταξύ των δύο εθνικισμών χωρίς καμιά διάκριση υπέρ των σέρβων. Είναι λογικό λοιπόν ο Χαεριντίν Σάλα, ο αλβανός διοικητής του Αμυντικού Σώματος του

Κοσόβου (η μετεξέλιξη του UCK) στη ζώνη της Μιτροβίτσα, να εκφράζει την ικανοποίησή του για την αμεροληψία και τον επαγγελματισμό του ελληνικού στρατού: «Όταν έφτασε ο ελληνικός λόχος στη βόρεια Μιτροβίτσα, οι σέρβοι πανηγύρισαν και, για να τον καλωσορίσουν, μαγείρεψαν φαγητό. Οι έλληνες όμως, συμπεριφέρθηκαν ως στρατός και δεν αποδέχτηκαν την προσφορά». Γενικότερα, για τον παραγωγικό ρόλο του σύγχρονου στρατού στον καπιταλισμό, για το ότι τα όπλα παράγουν αξία, το ελληνικό κράτος δεν μασάει τα λόγια του (αντιγράφουμε από την «Ελευθεροτυπία», 2/3/00): «Ο βασικός στόχος της διαμορφούμενης αμυντικής διπλωματίας στην εν λόγω περιοχή, είναι ο ρόλος των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων να μην περιορίζεται αποκλειστικά στο στρατιωτικό επίπεδο, αλλά να διευρυνθεί και να «ανοίγει δρόμους» στην ελληνική επιχειρηματική κοινότητα και κατ' επέκταση στην ελληνική οικονομία. Το νέο "πρόφιλ" της ελληνικής αμυντικής [sic] διπλωματίας, το οποίο με μια διάθεση χιουμοριστική θα μπορούσαμε να πούμε ότι μετατρέπει τους έλληνες στρατιώτες σε μάνατζερ της ελληνικής οικονομίας [άρα και τους καπιταλιστές σε στρατηλάτες];, θα βρεθεί στο επίκεντρο ημερίδας που συνδιοργανώνουν στη Θεσσαλονίκη ο Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βόρειας Ελλάδας (ΣΕΒΕ) και το επιπτελείο του υπουργού Εθνικής Άμυνας (ΕΠΥΕΘΑ), με θέμα: "Άμυνα και Ομιλία"...

Στόχος των διοργανωτών, όπως επισημάνθηκε κατά τη διάρκεια συνέντευξης τύπου που δόθηκε χθες εν όψει της εκδήλωσης, είναι η διεύρυνση των τρόπων συνεργασίας των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με τις επιχειρήσεις της βόρειας Ελλάδας, καθώς αποτελεί κοινή εκτίμηση (ΣΕΒΕ και ΕΠΥΕΘΑ) ότι στη σημερινή συγκυρία, η συνεργασία των δύο πλευρών είναι εφικτή και αναγκαία προς όφελος της ελληνικής οικονομίας. Ως προς τους λόγους που ... "επέβαλαν" τη στροφή στην ελληνική αμυντική [sic] διπλωματία, ο γενικός διευθυντής του ΕΠΥΕΘΑ Ευάγγελος Χωραφάς είπε ότι "στο νέο περιβάλλον ασφαλειας που δημιουργείται στο χώρο της βαλκανικής, σημειώνεται στροφή τη ελληνικής αμυντικής [ξανά sic] διπλωματίας στο χώρο των Βαλκανίων και του Εύξεινου Πόντου, καθώς βλέπουμε ότι τα πράγματα δεν πρέπει να πέρασουν κι άλλες διαστάσεις, όπως οικονομικές, που είναι οι κυριότερες, αλλά και πολιτιστικές κλπ. Θεωρούμε λοιπόν ότι στην αμυντική [ξανά μανά sic] διπλωματία που αναπτύσσουμε, η οικονομική διάστασή της είναι πολύ σημαντική. Στην ουσία είναι αυτή που θα διασυνδέσει το φυσικό χώρο της βόρειας Ελλάδας με τη βαλκανική ενδοχώρα"». Χωρίς σχόλια.

⁶² Συνέντευξη του Burns, από το Ιντερνέτ.

⁶³ Ελευθεροτυπία, 11/6/99.

⁶⁴ Ελευθεροτυπία, 8/8/99.

ενταφιασμό των ελληνορθόδοξων οραμάτων της περιόδου της «ελληνοσερβικής φιλίας»;

Στα ελληνικά media αποτυπώθηκε πολύ γλαφυρά η (σύντομη) επίανοδος και πτώση του φιλοσερβισμού (αλλά και του αντιαμερικανισμού, που μπορεί να παραμένει έμβλημα τη σταλινογενούς αριστεράς, αλλά όχι πια της δεξιάς, μετά το σύντομό τους φλερτ). Στον αντίποδα της δυτικής αντισερβικής προπαγάνδας και της φιλοαλβανικής φιλευσπλαχνίας (για τα θύματα-πρόσφυγες), βρέθηκε στην αρχή η σερβοφιλία και συνακόλουθα η αλβανοφαγία της πλειοψηφίας των ελληνικών media. Τα δεξιά media κυρίως πούλαγαν χοντροκομμένο ρατσισμό που πήγαζε όχι μόνο από την παρελθοντική γεωπολιτική ελληνοσερβική συμμαχία και την αντιπαλότητα με την Αλβανία σχετικά με την εκεί ελληνική μειονότητα, αλλά και από την διαρκή ανάγκη του ελληνικού καπιταλισμού να κρατά φτηνούς και πειθαρχημένους τους αλβανούς μετανάστες. Δε χρειάζεται να είναι κανείς σήμερα γίγαντας της θεωρίας για να παραδεχτεί το προφανές, ότι δηλαδή όλο αυτό το εθνικιστικό, «αντιμπεριαλιστικό» κρεσέντο δεν ήταν παρά το κύκνειο γκάρισμα της φράξιας της αστικής τάξης που πίστεψε στις μπίζνες με το Μιλόσεβιτς. Ακριβώς ήταν τόσο εκκωφαντική στη λύσσα της, τόσο ανελέητα μας πέταγε στα μούτρα τον εθνορατσισμό της (σε γενναίες δόσεις αλβανοφαγίας και φιλοσερβισμού), όσο οδυνηρά βίωνε την οριστική συντριβή των ελληνοσερβικών σχεδίων της. Το μέγεθος της διαφοράς τις πρώτες μέρες του πολέμου μεταξύ της εκσυγχρονιστικής νατοϊκής κυβέρνησης και μιας (μεγάλης πλέον) κλίκας του ντόπιου κεφαλαίου και της παλιομοδίτικα φιλοσερβικής (ασθενέστερης) κλίκας, αποτυπώθηκε, είναι αλήθεια, πολύ αμήχανα στα media: ήταν εμφανές πχ το άγχος του

Τσοχατζόπουλου, του πάλαι ποτέ λαϊκιστή εθνικιστή στην (σκληρή) καταγγελία της εθνοκάθαρσης του Μιλόσεβιτς. Όσο οι Τράγκες πλάσαραν αντινατοϊκό «αντιμπεριαλισμό» και καθύβριζαν «το απίστευτο κάθαρμα, Αδόλφο Κλίντον», οι Πρετεντέρηδες πέρναγαν στην αντεπίθεση: «Μία η Μακεδονία, μετά τα Ίμια, να ο Οτσαλάν και οι Κούρδοι, τώρα οι ορθόδοξοι αδερφοί Σέρβοι, επιτέλους, τέρμα με τα καραγκιοζιλίκια. Αν είμαστε αντιαμερικάνοι, θά' ρθει ο λογαριασμός στο τέλος και δε θα πάρουμε φράγκο απ' την ανοικοδόμηση της Γιουγκοσλαβίας».⁶⁵ Ξανάπαμε

για τον κυνισμό: καμιά φράξια του κεφαλαίου δεν τον στερείται.

Αν αφήσει κανείς για λίγο κατά μέρος τόσο τους εκσυγχρονιστές φιλονατοϊκούς όσο και τα σταλινογενή κόμματα που κυρίως αυτά οργάνωσαν και στήριξαν τις αντιαμερικάνικες πορείες, σε μια (αποτυχημένη τελικά) προσπάθεια ν' ανακτήσουν το έδαφος που έχουν χάσει στον πολιτικό-εκλογικό αγώνα, θα δει ότι κάτω από τη «λαϊκή» αντινατοϊκή επιδερμίδα συνυπήρχαν πολλές ετερογενείς μεταξύ τους τάσεις.

Υπήρχε η μάζα των πρώην ενεργών αριστερών που διακατέχεται από ένα είδος ένοχου ωχαδερφισμού και μια νοσταλγία για τους προηγούμενους αντιφασιστικούς, πατριωτικούς, «αντι-ιμπεριαλιστικούς» αγώνες τους οποίους μάλιστα θεωρούσε κάποτε κοινωνικούς: υπήρχε ο δεξιο-πασοκο-συνασπισμένος μικροεπενδυτής που φοβήθηκε για τις αρνητικές επιπτώσεις του πολέμου στις επενδύσεις και το χρηματιστήριο: υπήρχε ο συγκεχυμένος φόβος πολλών προλετάριων για ό,τι συνέβαινε στη γειτονιά τους, οι οποίοι αρχικά βομβαρδίζονταν καθημερινά από την τηλεοπτική αντινατοϊκή και αντιαλβανική προπαγάνδα. Κάποια στιγμή η μεγάλη μάζα των νεοελλήνων, που άφησε τα διαφορετικά αντανακλαστικά της να ξεσπάσουν αντινατοϊκά και φιλοσερβικά και συναντήθηκε, «κουράστηκε». Οι αντιαμερικανικές πορείες κλείνουν τους δρόμους, οι εικόνες των βομβαρδισμών έγιναν ρουτίνα και συνοδεία του βραδινού φαγητού και τελικά το «Πρώτα η Ελλάδα!» των εκσυγχρονιστών άρχισε ν' αποκτά μια όλο και πιο άμεση και προσωπική διάσταση. Η σύντομη άνοιξη του «ειρηνιστικού αντιμπεριαλισμού» βιώθηκε τόσο επιδερμικά που τα σταλινικά κόμματα χρειάστηκε να επιστρατεύσουν όλα τους τα μέλη - αλλά μόνο αυτά- για να έχουν μια αποτυχημένη τελικά αντικλιντονική παρουσία στις 19 Νοεμβρίου. (Εξαιτίας και της εξαιρετικής προβοκάτσιας των αναρχικών, που έβαλαν ταφόπετρα στην επιδιωκόμενη άνοδο των εθνικών «λαϊκών μετώπων»). Όταν λοιπόν, ο ένας άρχισε να βλέπει ότι το NATO δεν απειλεί τελικά τον εθνικό και οικογενειακό προϋπολογισμό, ο άλλος ότι «αντι-ιμπεριαλισμός» ίσως σημαίνει «εθνικές περιπέτειες», η εκσυγχρονιστική φράξια που ξέρει να πατάει τα ευαίσθητα κουμπιά, είχε πλέον το πεδίο ελεύθερο ν' ανακράξει —χωρίς πολλές-πολλές αμφισβητήσεις— «Πρώτα η πάρτη μας!».

Γκαράνς-Λασενάιρ

Οκτώβρης '99—Μαΐος 2000

⁶⁵ Μια αρκετά ακριβή απεικόνιση του φιλοσερβισμού των media στις αρχές των βομβαρδισμών έχουμε απ' τη Μαρλέν Λογοθέτη, στο Autonomedia, vo. 11. Αυτό που μας λείπει είναι μια καταγραφή του αντιμιλοσεβιτσισμού και του φιλονατοϊσμού των ελληνικών media. Ήδη υπάρχει πολύ υλικό. Κι όχι μόνο από τα κείμενα του Πρετεντέρη και του Βήματος.